T.C. İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI TİCARET HUKUKU VE AB ANA BİLİM DALI

ULUSLARARASI TİCARET HUKUKU VE AB YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE –RUSYA İLİŞKİLERİNDE YABANCI MİSYONLARIN DIŞ TİCARETE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EDA KESKİN EKŞİ

10168569

İSTANBUL 2017

T.C. İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET HUKUKU VE AB ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET HUKUKU VE AB YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE –RUSYA İLİŞKİLERİNDE YABANCI MİSYONLARIN DIŞ TİCARETE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EDA KESKİN EKŞİ
10168569

İSTANBUL, 2017

T.C.
T.C. İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

ULUSLARARASI TİCARET HUKUKU VE AB

Anabilim Dalı

ULUSLARARASI TİCARET HUKUKU VE A.B yüksek lisans programı 1450Y73103 numaralı öğrencisi EDA EKSİ (CKESKİN)'nin "TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE YABANCI MİSYONLARIN DIŞ TİCARETE ETKİLERİ" başlıklı tez çalışması jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ DANIŞMANI : Prof. Dr. MİM KEMAL ÖKE

JÜRİ ÜYESİ : Prof. Dr. OYA DAĞLAR MACAR

JÜRİ ÜYESİ : Doç. Dr. AHMET EMRE ATEŞ

İstanbul Ticaret Üniversitesi ……Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ……/……/20….
Tarih, ……/….. sayılı kararı ile onaylanmıştır.

ÖZET

İki ülke arasındaki coğrafi yakınlık ülke ekonomilerinin birleşmesine sebebiyet veren bir faktör olarak bilinmektedir. Tarih boyunca Rusya ile Türkiye'nin yakın tavırları hem siyasette hem de ekonomik anlamda yakınlaşmalarına neden olmuştur. Ülkelerin yakınlıkları ise büyük bir ticari potansiyel yakalamalarına imkan sunmuştur. Rusya Federasyonu, başta tekstil ve gıda olmak üzere birçok temel tüketim malını Türkiye'den giderirken karşılığında Türkiye ise Rusya'dan petrol, doğalgaz ve diğer hammadde taleplerini karşılamaktadır. Rusya Federasyonu'nun kuruluş aşamasında Türk-Sovyet ekonomik faaliyetleri son 70 yılın en yüksek seviyesindeydi ve aynı zamanda iki ülke arasında yalnızca ticari değil bilimsel ve teknik anlamda da büyük bir işbirliği yapılmaktaydı. İlerleyen dönemlerde 1991 senesinde Sovyetler Birliği dağılarak 15 ülkeye bölünmüştür. Türkiye ile bu dönemde de sıkı ticari ilişkiler yürüten bağımsız ülkelerin ilişkileri giderek artan bir potansiyel göstermektedir. Çalışmada Türkiye ile Rusya'nın dış politikaları ekonomik açıdan incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Türkiye, ekonomi

ABSTRACT

The geographical proximity between the two coutries is known as a factor that causes the convergence of the country's economies. Throughout history, the close attitudes of Russia and Turkey have led to their convergence both politically and economically. The proximity of the countries has enabled them to capture a great commercial potential. While the Russian Federation exports a number of basic consumer goods, mainly textiles and food from Turkey, Turkey also reveives petroleum, natural gas and other raw material requirement from Russia. During the establishment phase of the Russian Federation, the Turkish-Soviet economic activities were at the highest level of the last 70 years and at the same time there was a great cooperation betweetn the two countries not only in commercial but also in scientific and technical sense. Later, in 1991, the Soviet Union collapsed and divided into 15 countries. Realtions between Turkey and independent countries, which also have strong commercial relations in this period, show increasing potential. Foreign policy of Turkey and Russia is studied economically.

Key words: Russia, Turkey, economy.

ÖZET 0

ABSTRACT 4

TABLOLAR LİSTESİ 7

ŞEKİLLER LİSTESİ 8

GRAFİK LİSTESİ 9

GİRİŞ 9

1-TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN TEORİK TEMELLERİ 10

1.1-Realist Teori 10

1.2-Liberal Teori 22

1.3-Neorealist Teori 36

1.4-Ekonomi Politik Teori 46

1.4.1-Uluslararası Ticaret Siyaseti 47

1.4.2-Diplomatik Misyonlar ve Uluslararası İlişkileri 47

2-TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK PERSPEKTİF İÇERİSİNDE GEÇİRDİĞİ TARİHSEL SÜREÇ 49

2.1- 1923-1950 Yılları Arasındaki Dönem 49

2.2. 1950-1980 Yılları Arasındaki Dönem 52

2.3. 1980-2000 Yılları Arasındaki Dönem 55

2.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem 61

3-TÜRKİYE'NİN RUSYADAKİ SEKTÖREL YATIRIMLARI 63

3.1-Yapı ve Enerji 64

3.2-Alt Yapı ve Devlet Tesisleri 668

3.3-Eğlence ve Kültür Endüstrisi 73

4- TÜRKİYE-RUS DIŞ TİCARET MEVZUATI VE YABANCI MİSYONLARIN GÖREVİ 75

4.1- Türkiye-Rusya Ticaretinin Tarihsel Gelişimi 75

4.1.1- Türkiye ve Rusya Arasındaki İlk Ticari Anlaşma 80

4.1.2- WTO, Türkiye ve Rusya Mevzuatı 85

4.1.3- AB, Türkiye ve Rusya Mevzuatı 86

4.1.4-Türkiye ve Rusya Özel İkili Alımlar 87

4.2- Yabancı Misyonlar ve İki Ülke Arasında Doğrudan Yabancı Yatırımlar 88

4.2.1- En İyi Dönemler. 91

4.2.2- Kötü Dönemler 93

4.2.3-Yakın Dönem Krizler 94

SONUÇ 104

KAYNAKÇALAR 106

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye'nin Rusya ile olan dış ticaret verileri, 1992-1997 (milyon dolar) . 78

Tablo 2. Rusya Federasyonu'nun doğrudan yabancı yatırım için SWOT incelemesi 90

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Rusya'dan Türkiye'ye Gelen Turist Sayıları..... 74

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye'nin Enerji Kaynaklarına Göre Elektrik Enerjisi Üretimi..... 65

Grafik 2: Türkiye'nin Ülkelere Göre Doğalgaz İthalatı Payları 66

Grafik 3: Türkiye'nin Ülkelere Göre Ham Petrol İthalatı Payları 67

Grafik 4. Türkiye-Rusya İhracat ve İthalat 1992-2014..... 80

GİRİŞ

Moskova merkezli olan Rusya, 14 ve 16. Yüzyıllarda gelişimini tamamlayarak 1556'de Astrahan'a hüküm etmesiyle beraber doğu ve güneye doğru yayılmacı bir politika gerçekleştirmeye başlamıştır. İmparator 1. Petro ile birlikte stratejik hedeflerine ulaşmak amacıyla sıcak denizlere inmenin önemini kavrayarak bu şekilde daha büyük bir devlet olacağı kanaatine varmıştır.

Rusya için Orta Asya ve Kafkasya vazgeçilmez bir yaşam alanı idi. Bu gerçeklik Rusya devletinin hiçbir döneminde etkisini kaybetmemiştir. Sıralanan bu hedefler zaman içinde Rus dış politikasının temel taşları halini almıştır. Rusya, tarih boyunca her zaman güçlü bir devlet olduğunda yayılmacı bir politika izleyerek gücüne güç katmanın yollarını aramıştır.

Rusya'nın yayılmacı politikalar gütmesiyle beraber toplumsal yapısında da büyük bir değişim gözlenmiştir. Güttüğü politikalar neticesinde Rusya, çok dinli ve farklı etnik grupları kapsayan bir ülke halini almıştır. Türkiye ile Rusya, Soğuk Savaş döneminde farklı yapılarda olmasına rağmen konum yakınlığı nedeniyle işbirliği yapmanın yollarını her zaman bulmuştur.

İki ülke arasında oldukça büyük hacimli olan ticaret hacmi, hedef olarak baz alınan 100 milyar dolara ulaşmasa da ülkeler arası yoğun ticaret bazı aksaklıklara rağmen her zaman varlığını sürdürmüştür. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında canlanan ekonomik ilişkiler son yıllarda da hız kazanmıştır. Tüm bunların yanı sıra Türkiye'nin NATO ittifakının bir parçası olması, Ortadoğu, Güney Kafkasya ve Karadeniz bölgelerinin çatışan çıkar ilişkileri, Türkiye ile Rusya'nın kırılgan yönlerini meydana getirmektedir.

1-TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN TEORİK TEMELLERİ

1.1-Realist Teori

Düşünsel kökenleri Thucydides ve Machiavelli'e kadar uzanan realizm, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde savaşların ve onların neden olduğu acıların bir daha yaşanmaması için oluşturulmaya çalışılan kolektif güvenlik sisteminin, kurumsallaşma ve iş birliği çabalarının sonuçsuz kalması neticesinde, uluslararası gelişmelere idealizm penceresinden bakan düşünürlere bir tepki olarak doğmuştur. İdealist olarak nitelendirilen bu kişilere dünyanın gerçeklerinden uzaklaştıkları ve gerçekte ne olduğunun değil ne olması gerektiğinin üzerinde durdukları, bu nedenle de uluslararası ilişkilerin doğasını açıklamakta yetersiz kaldıkları eleştirileri yöneltilmiştir (Eralp, 2009: s. 68-72).

Söz konusu eleştiriler sonucunda realizmin bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak disiplinde yer bulması E.H. Carr ve Hans Morgenthau'nun yaptıkları çalışmalarla gerçekleşmiştir. Hans Morgenthau Politics Among Nations (Uluslar Arasında Politika) isimli eseriyle realizmin bir kurallar bütünü olarak sistematikleştirilmesinde büyük pay sahibi olmuştur (Eralp, 2009: s. 72). Realizme yönelik dile getirilen yorumların ve eleştirilerin birçoğu Morgenthau'nun bu eseri ve varsayımları çerçevesinde yapılmaktadır. Morgenthau söz konusu eserinde temel kavramlar olan güç, çıkar ve anarşi üzerinde durmuştur ve teorisini güç, çıkar ve insan doğası üzerine inşa etmiştir (Chambers, 2008: s. 935-937; Donnelly, 2004: s. 15-16).

Klasik realizm, iki dünya savaşı arasındaki dönemde savaşları önlemenin yolunun idealist düşüncelerde olduğunu ifade eden akıma karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Mearsheimer, 2005: s. 139-152). Bu anlayışa göre devletlerin arasındaki ilişkiler iyi niyetli beklentilere göre yönetilemeyecek kadar önemlidir.

İdealist yaklaşımlar devletler arasındaki çıkar farklılıklarının yol açtığı çatışmaları görememekte ve bu nedenle savaşları önleme çabaları yetersiz kalmaktadır. İdealist düşünceler gücün uluslararası politikadaki önemini göz ardı etmektedir (Morgenthau, 1967: s. 14-16). Bu nedenle klasik realistler savaşları önlemek

maksadıyla devletlerarasındaki çıkar çatışmalarının ve güç mücadelelerinin incelenmesi ve anlaşılması gerektiğini savunmaktadırlar.

Uluslararası sistem devletlerin egemen aktörler olarak varlıklarını sürdürdükleri bir ortamdır. Bu ortamda hiçbir devlet bir diğeri üzerinde egemenlik iddiasında bulunamamakta ve devlet davranışlarını düzenleyecek daha üst bir otorite bulunmamaktadır. Bu nedenle devletlerarasında meydana gelen anlaşmazlıkların çözümü yine kendi aralarında bir güç mücadelesi sonucunda olmaktadır. Güç mücadelesinde ideal veya ahlaki unsurlara yer yoktur ve devletler güç olarak tanımlanan ulusal çıkarlarını artıracak doğrultuda hareket etmektedirler (Carr, 1964: s. 112).

Morgenthau devletlerin uluslararası ilişkilerdeki davranışlarını açıklamak için Thomas Hobbes'un insan doğasına ait betimlemesini kullanmaktadır. İnsan, doğası gereği bencildir ve çıkarının peşinde koşmaktadır. Uluslararası sistem, devletleri denetleyen bir üst otorite bulunmaması anlamında anarşik bir yapıdadır. Bu çerçevede realizm, Machiavelli'in "amaca giden her yol mubahtır" ve Thomas Hobbes'un "insan insanın kurdudur" şeklindeki görüşlerini ön kabul olarak almaktadır (Donnely, 2004: s. 13-14). Uluslararası ilişkilerin özünü güç mücadelesi olarak gören realistlere göre devletler üç yönlü bir güç politikası izlemektedir. Bu politikalar; kendi varlığını koruma içgüdüsüne dayalı politika, fırsatlar ve şartlara göre gücünü genişletmeye dayalı politika ve çıkarlarının örtüştüğü diğer bir devletin gücünü korumaya yönelik politikadır (Gözen, 2008: s. 212).

Kendi içerisinde farklı görüşleri barındırmasına rağmen, uluslararası ortamı anarşik bir yapıda görmesi, devlet merkezli olması, uluslararası ilişkileri ulusal çıkar ve güç gibi kavramlar çerçevesinde analiz etmesiyle realizm, uluslararası ilişkiler disiplininin önde gelen kuramlarından biri olmuştur. Uluslararası sistemin doğasını çatışmacı (anarşik) bir içerikle açıklayan realizm, devletlerin en önemli amacının varlıklarını korumak olduğunu ifade etmektedir. Kendi varlığını korumak ve idame ettirmek için devletler güçlerini korumaya veya artırmaya çalışmaktadırlar. Güç kavramından anlaşılan ise temel olarak askerî güç olmaktadır.

Realizme göre uluslararası ilişkilerin anlaşılması için ulus devletlerden oluşan uluslararası sistemde devletlerarasındaki güç ilişkileri incelenmelidir (Dougherty ve Platzgraff, 1990: s. 81). Realizme göre uluslararası ilişkilerin temel ve en önemli aktörü devlettir (Diez ve diğerleri, 2010: s. 57). Devletler egemen ve bağımsız aktörlerdir. Uluslararası politika devletlerarasında geçmektedir. Devlet, dış dünya ile bir bütün olarak karşılaşmakta ve dış politikaya ilişkin kararlar devlet adına alınıp uygulanmaktadır. Devletin uluslararası ilişkilerdeki temel aktör olarak kabul edilmesinin bir sonucu olarak, uluslararası kurumlar ve çok uluslu şirketler gibi farklı aktörlerin uluslararası ilişkilerde yer alması kabul edilmemektedir.

Realistler iki Dünya Savaşı arası dönemdeki idealistlerin uluslararası toplum yaratmaya yönelik fikirlerini ütopya olarak değerlendirmişlerdir. Bu nedenle idealistlerin savundukları fikirlerin aksine, var olması gerektiği düşünülen uluslararası yapı yerine, var olanla ilgilenilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Devletler rasyonel varlıklardır ve bu açıdan uluslararası ilişkilerinde akılcı davranmaktadırlar (Diez ve diğerleri, 2010: s. 56). Bu nedenle uluslararası sistemin temel aktörleri olan egemen ve eşit ulusal devletler çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler. Bu bakış açısına göre uluslararası sistemi anlamanın yolu ulusal çıkar kavramını anlamaktan geçmektedir. Böylece dış politika analizinin temel kavramı ulusal çıkar haline gelmektedir.

Realist yaklaşım devletlerin davranışlarını insan davranışlarıyla açıklamaktadır. İnsan, doğası gereği bencildir ve çıkarı peşinde koşmaktadır. Devletler de insanlar gibi bencildirler ve uluslararası politikada kendi çıkarları peşinde koşarlar. Bu açıdan devletlerin dış politikalarının değerlendirilmesindeki temel kavram ulusal çıkardır. Bu yaklaşımda ulusal çıkar güç olarak ifade edilmekte ve dolayısıyla devletler güçlerini artırma peşinde koşan varlıklar olarak tanımlanmaktadır.

Realizm uluslararası sistemi anarşik bir yapıda görmektedir (Gilpin, 1984: s. 290). Devletlerin içyapılarından farklı olarak uluslararası ortam birbirine eşit ve egemen devletlerden oluşmaktadır. Hobbes'un iç politika için geliştirmiş olduğu ve "insan insanın kurdudur" deyişiyle ortaya koyduğu insan doğasına ilişkin kötümser bakış açısı

uluslararası ortama taşındığında, realizmin uluslararası ortam hakkındaki varsayımı tüm çarpıcılığı ile belli olmaktadır. Buna göre uluslararası sistem, devletlerin acımasız şekilde birbiriyle mücadeleye giriştiği bir savaş halindedir. Hobbes'un devletin içyapısındaki anarşinin düzenlenebileceğine dair inancını uluslararası anarşi açısından taşıyamamasının sebebi, eşit ve egemen devletlerin arasındaki çatışmaları çözecek bir üst otoritenin bulunmaması olarak belirtilmektedir (Sönmezoğlu, 2000: s. 101). Uluslararası ortam anarşik olduğundan dolayı bu ortamdaki uluslararası politika bir güç mücadelesi olmakta ve bu mücadele devletlerin ulusal çıkar olarak nitelendirilen güçlerini artırmak maksadıyla yürütülmektedir (Morgenthau, 1967: s. 25). Dolayısıyla anarşik uluslararası ortamdaki devletler için temel amaç, ulusal güvenliklerinin sağlanması ve bekaları için ulusal çıkar olarak nitelendirilen güçlerinin artırılması olmaktadır.

Realizmin devlete yönelik bakışı oldukça basittir, hatta ulus devletle ilgili bir kuramı dahi bulunmamaktadır (Eralp, 2009: s. 79) ve devletler bütüncül aktörler olarak uluslararası ortamda yer almaktadırlar (Diez ve diğerleri, 2010: s. 56). Devlet bir bütün olarak değerlendirilmekte ve devletler birbirine benzeyen yekpare birimler olarak görülmektedir. Ülkenin içerisinde yer alan farklı bakış açıları ve görüşlerin devleti temsil eden hükümetin görüşleri kapsamında yer aldığı kabul edilmektedir.

Bu bakış açısı realizmdeki iç politika-dış politika ayrımını da açıklamaktadır. Devletler bütüncül birimler olduklarından, dış politikalarının açıklanması için iç siyasi yapılarındaki farklılıkların göz önünde bulundurulması veya değerlendirmeye katılması gerekmemektedir. Devletlerin iç politikalarındaki yapılar, politika belirleyen kurumlar ve kişiler ile bu politikaların oluşturulma süreci göz ardı edilmektedir. Devlet, onu oluşturan bireyler, bürokratik yapı veya farklı çıkar gruplarının bir bileşimi olarak değerlendirilmemektedir. Devletin bütüncül bir varlık olması onun toplumdaki tüm katmanlar ve kendini oluşturan gruplar adına hareket ettiğini göstermekte, izlenen politikaların aynı zamanda bu grupların görüşlerini de kapsadığı kabul edilmektedir (Gilpin, 1984: s. 301). Bu nedenle iç politikanın dış politika üzerinde bir ağırlığı bulunmamakta, devletin bütüncül bir yapıda olduğunun kabulü sebebiyle iç yapıdaki politik farklılıkların ve değişik görüşlerin dış politikaya yansıması göz ardı edilmektedir.

Realizm, 1960'lara kadar uluslararası ilişkiler disiplinindeki temel teori olarak geçerliliğini korumuştur (Dougherty ve Platzgraff, 1990: s. 81). Realizmin gücü,

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ortama uygun olmasından ve ABD'nine politikalarının açıklanmasını kolaylaştırmasından kaynaklanmıştır. Ancak 1960'ların sonundan itibaren Soğuk Savaş sertliğini kaybetmeye başlamış ve realizme yönelik eleştiriler artmıştır.

Realizmin uluslararası ilişkilerdeki hakim konumu 1970'li yıllarla birlikte artan eleştirilerin etkisiyle sarsılmaya başlamıştır.

İtalya'nın 1939'da Arnavutluk'u işgali Türkiye'de büyük endişe yaratmıştır. Türkiye ile İngiltere arasında başlayan müzakereler 12 Mayıs 1939'da Türkiye'yi Barış Cephesi'ne bağlayan bir bildirgenin yayımlanması ile sonuçlanmıştır. Bu bildirgeye göre; iki devlet aralarında kendi milli güvenlikleri açısından bir ittifak antlaşması imzalayacaklardı. Bu antlaşma imzalanana kadar iki devlet Akdeniz bölgesinde bir savaşa yol açabilecek bir saldırı halinde etkili bir şekilde işbirliği yapmaya ve birbirlerine her türlü yardımda bulunmaya hazırlanacaklardı. Fransa ile olan bildirge ise Hatay meselesi etrafındaki görüşmelerin sonuçlanmaması nedeniyle ancak 23 Haziran 1939'da yayınlanabilmiştir (Esmer, Sander, 1996, s. 139).

II.Dünya savaşında Türkiye Barış Cephesine Sovyetlerin de katılacağını düşünmüştü ancak Sovyetlerin Almanya ile saldırmazlık paktı imzalaması Türkiye'de şaşırtıcı bir etki yaratmıştır. Bunun üzerine dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Moskova'ya gitmiştir. Bu görüşmedeki amaç her iki taraf ile de ittifak ilişkilerine girişmek idi.

Ancak Sovyetlerin isteklerini Saraçoğlu kabul etmemiş, 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz- Fransız ittifakı imzalanmıştır. Deklarasyondaki maddelere ek 2 numaralı protokolle Türkiye Sovyetlerle savaşa girmeyeceğine dair ihtirazı bir kaydı antlaşmaya koydurmuştur. 1940 yılında ise İtalya'nın savaşa girmesi, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'den ittifak antlaşmalarına uygun olarak savaşa girmesini istemeleri sonucunu doğurmuştur.

Türkiye savaş yıllarında kritik kararlar vermek zorunda kalmış ve gerçekçi şekilde hareket ederek kendisi için en doğru kararı almıştır. Türkiye için bu kararı almak zor olmuş, riskli bir kumar oynamıştır diyebiliriz.

Savaşın sonunda ise Almanya'nın çöküşü, Bulgaristan ve Romanya da Sovyet yanlısı iktidarların yerleşmesi ve özellikle 1925 Türk-Sovyet Dostluk Antlaşmasının Sovyetlerce tek taraflı feshedilmesi, Türkiye'yi o günlerde yönetenler açısından olumsuz gelişmeler olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle İngiltere ve ABD'ye Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de Sovyet varlığının tehlikeli olacağının sürekli olarak hatırlatılması yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda basın "dış kamuoyunu uyarma" işlevini yüklenmiştir.

Örneğin Tasvir gazetesi Kafkaslarda bir Sovyet gücü odaklanmasının İngiltere'nin yaşamsal çıkarlarına ters düşeceğini dile getiriyor ve bu ülkeyi geleneksel "Hint Yolu"nu koruma siyasetine davet ediyordu (Deringil, 2008: s. 248).

Türkiye'nin mağdur olduğu bir dönemde sadece mağduru oynamak değil, mağduriyetine çözüm aramak anlamında kamuoyunda kendine destek bulma çabası realist bir tavır olarak nitelendirilmektedir. SSCB'den gelmesi muhtemel olan tehditler erken hesaplanmaya çalışılarak basının dünya kamuoyunu uyarma işlevi akıllıca kullanılmıştır. Basın burada "amaca giden her yol mübahdır" bağlamında bir araç olarak kullanılmıştır.

SSCB, prestij olarak batılı ülkelerin gözünde Türkiye'den üstün konumdaydı. Çünkü batılı ülkelerle beraber, Almanya'ya karşı savaşın kazanılmasında büyük çaba göstermişti. Buna karşılık Türkiye'nin prestiji ise düşüktü. Türkiye, savaşa katılmadığı, ikinci cephenin kendi üzerinden açılmasına razı olmadığı, müttefik devletlere çeşitli zorluklar çıkardığı, Bakü'nün bombalanması, Irak'a Alman askerlerinin geçirilmesi gibi gelişmelere katıldığı, Almanya ile krom ticareti yaptığı için eleştiriliyordu. Bütün bu nedenlerle Türkiye'ye SSCB'nin baskısı karşısında yardım edebilecek güçte olan ABD'nin dikkati ve ilgisi bu konuya yönelmiyordu. Yalta Konferansı'nda Stalin, Boğazlar konusunu gündeme getirdiğinde ABD ve İngiltere ortak ve net bir tavır sergileyememişlerdir. Bu da SSCB'ye cesaret ve ümit veren bir gelişme olmuştur.

Böylece savaş sonrası ortamda Ruslar, geleneksel politikalarını hayata geçirebilecek bir fırsat yakalamışlardır (Tüzün, 2006, s. 255).

Türkiye'nin savaş sonrası SSCB ile ilgili endişeleri ve dünya sahnesinde kendine savaşacak değil sığınacak bir yer arayışının sebebi, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan Soğuk Savaş ortamının yansımalarıydı. Sıcak bir çatışma ortamı olmadan Kuzey Yarımküre'de güvenlik endişesi ve kaygı durumu yaratabilen Soğuk Savaş, bir nevi savaştan korkma durumuydu. Realizmin Soğuk Savaş döneminde ivme kazanmasının en büyük nedeni de güvenlik endişesidir. Realizm özü itibariyle devletin bekası için gerektiğinde savaşı meşru gören bir yaklaşımdır. Soğuk Savaş dönemi de savaşın her an çıkabileceği ancak yeni bir savaş bitirmiş olmanın yorgunluğuyla savaşın istenmediği bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Savaşın istenmemesiyle birlikte bu dönemden etkilenen birçok devlet için dış politika tercihi realist olmuştur. Güvenlik açısından kaygılı bir ortam ve devamında ulusal çıkarlarını her zamankinden fazla ön planda tutan devletlerden biri olan Türkiye açısından da realizm dış politika adımlarında etkili olmuştur. Yani realist iddiamızın asıl çıkış noktası Soğuk Savaş ortamıdır.

Soğuk Savaş askeri ittifakların güç kazandığı ve dünya siyasal düzeninde iki bloklu bir yapının oluştuğu bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Bu iki blok II. Dünya Savaşı sonrası yayılmacı amaçlarından vazgeçmeyen Sovyetler ve Sovyetlerin amaçları gerçekleştiğinde bunun kendi çıkarlarına ters düşeceğini bilen ABD idi. Türkiye, bu yapı içerisinde zaman zaman kopmalar olsa da ABD tarafındaydı. Soğuk Savaş koşullarının oluşumunda Avrupa'daki birçok gelişmenin de etkisi vardır.

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemin oluşumunda rol oynayan oluşumlara öncülük eden üç devlet göze çarpmaktadır; ABD, İngiltere ve SSCB. Bu üç devletin -özellikle 1942 yılında kurulan BM ittifakı ile- savaş sonrasında oluşacak sistemde belirleyici rol oynayacakları belli olmuştur. Ancak İngiltere'nin, savaşın galipleri arasında yer almasına rağmen, savaştan aşırı derecede zayıflamış olarak çıkmış olması bu ülkenin belirleyici olma durumunu büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla savaş sonrası sistemi belirleme rolünü ABD ve SSCB üstlenmişlerdir (Ay, 2006, s.1).

Soğuk Savaşın temelinde, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın ikiye bölünmesinin engellenememesinin yattığı belirtilmektedir. Almanya'ya karşı müttefik olarak savaşmış ve galip gelmiş olan ABD ile SSCB'nin, özellikle Almanya'nın geleceği konusunda anlaşamadıkları için, 1945 – 1947 yıllarında hızla birbirlerinden kopmaya başlamaları Yalta ve Potsdam Konferanslarında kendini belli etmiştir.

İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Amerikan Başkanı Harry Truman'ın memleketi olan Missouri'deki Fulton kentinde Mart 1946 tarihinde yaptığı ünlü konuşmasında, "Doğu Avrupa'nın üstüne bir Demir Perde çekilmektedir" diyerek, Soğuk Savaşın başlamakta olduğunun ilk sinyallerini vermiştir. ABD önderliğindeki Batı ile SSCB önderliğindeki Doğu, merkezinde, ideolojik zıtlaşmanın ve Avrupa'nın bölünmüşlüğünün oturduğu soğuk rüzgârların eseceği bir savaşın baş aktörleri olmuşlardır (Sezer, 1996, s. 441).

Soğuk Savaşın baş aktörleri neden bu iki devletti? Diye bir soru mutlaka zihnimizi kurcalamıştır. Bu sorunun iki mantıklı cevabı vardır. Birincisi ya ulusal çıkarlar birbirine tamamen zıttı ya da çıkarlar birbirine çok benziyordu. Ulusal çıkar kavramı somut öğelere dökülebilse de aslında soyut bir kavramdır. ABD ve SSCB'nine ulusal çıkarlarının aslında birbirine benzediği yönünde dört saptama bulunmaktadır (Gönlübol, 1969, s. 60);

- Ayrı birer varlık olarak devletin, ülkenin ve halkın güvenliğini sağlamak,
- Uluslararası alanda devletin gücünü, etkisini ve prestijini arttırarak korumak,
- Ülkenin içinde halkın ekonomik ve sosyal refahını korumak ve arttırmak,
- Devletin ideolojik değerlerini ve toplumsal düzenini diğer devletlere benimsetmek.

İlk üç unsurun egemenlik hakkına sahip bütün devletlerde ortak olduğu aşikârdır. Fakat dördüncü madde o dönem için ABD ve SSCB'de baskın olarak görülmektedir. SSCB'nin komünizmi içte ve dışta yayma çabası, ABD'nin kendisi için

iyi olanın tüm özgür ülkelerin lehine olduğu tezi, ideolojik bir savaşın başlangıcıdır. Bu iki ülkenin ulusal çıkarlarının birbirine zıt ya da benzer mi olduğu yönündeki soru da cevap bulmaktadır. Dördüncü maddedeki anlamıyla birbirine benzerdir.

Bu amaç benzerliği ve araç farklılığı ile ilgili diğer saptama da, devletlerin uzun dönemli amaçlarının genellikle ideolojik amaçlarını yayma girişimleri ile aynı anlamı taşıdığı yönündedir. SSCB'nin proletarya diktatörlüğüne dayalı siyasi ve ekonomik sistem amacı ile ABD'nin çoğulcu bir siyasal ve ekonomik sistemin diğer devletlere benimsetilmesi amacı ideolojik ve uzun dönemli hedeflerdir. Bu hedefler uzun bir dönemi hedefledikleri için aslında bir tasarıdan ibarettir. Bu ülkelerin zaman içerisinde uluslararası gelişmelerin etkisi ile farklı davranabildikleri görülmüştür. SSCB proletarya diktatörlüğüne karşı olanlarla işbirliğine gittiği gibi, ABD'de resmi siyasal görüş dışında başka görüşlere imkân tanımayan rejimleri destekleyebilmiştir (Sönmezoğlu, 2000, s. 262).

Soğuk Savaş dönemindeki SSCB'nin devletler üzerindeki yarattığı endişe durumu, tarihe gömüldüğü söylenen güç dengesi sistemini yeniden diriltmiştir. ABD, Türkiye dâhil diğer devletler ile NATO, CENTO, SEATO isimleri ile askeri ittifaklar oluştururken, diğer taraftan SSCB demir perde gerisindeki devletler ile karşı bir blok olan Varşova Paktı ile Doğu Blok'unu kurmuştur. Bu bloklar SSCB ve ABD'nin nükleer güçlerinin birbirlerini karşılaması ve taraf tutmayan devletlerin ortaya çıkmasıyla karışık bir güç dengesine neden olmuşlardır (Bilge, 1996, s. 69-70).

II. Dünya Savaşı'nın bitmesi savaş sırasındaki zoraki birliktelikleri sona erdirdiği gibi, nimetlerin bölüşümü problemini de beraberinde getirmiştir. SSCB'nin Batılı ülkelerle özellikle ABD ile savaştaki beraberliğini sağlayan ortak düşman Nazi Almanya'sıdır. Bu tehlikeli düşman ortadan kalktıktan sonra ideolojik farklılıklar su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Sonuçta SSCB liderliğinde Doğu Blok'u ve ABD liderliğinde Batı Blok'u ortaya çıkmıştır. SSCB savaş sonrası boşluğu iyi kullanarak Polonya, Çekoslovakya, Macaristan ve Bulgaristan gibi kendi sınırları üzerinde bulunan ülkelerde Komünist rejimler kurdurmuştur. Bu durum Avrupa için tehdit edici bir gelişme olarak algılanmıştır (Bal, 2006, s. 681).

Türkiye realist teorinin devletlerin davranışlarını açıklamada kanıt olarak kullandığı bir tür güvenlik endişesi yaşamaktaydı. Yaşamsal çıkarlarını tehdit altında gördüğünden, kendisini bu durumdan kurtaracak bir çıkış yolu aramaktaydı. Bu seçenek yıllar boyu dış politikada realist tavır takınan ABD'den başkası değildi. Türkiye'nin 1945–1964 yılları boyunca realist teoriye yakın bulmamızın en önemli sebebi, ABD ile o yıllarda çıkar ortaklığına dayanan iyi ilişkiler kurmasıdır. ABD - Türkiye ilişkilerinin bu dönemini tam ittifak dönemi olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Realist teorinin güç, ulusal çıkar gibi kavramları Soğuk Savaş ortamında daha da önem kazanırken, Türkiye'de ulusal çıkarlarını ve gücünü korumak için ABD ile hareket etmek önemli bulunmuştur. Her koşulda realist olan ABD yanında durmak da Türkiye için ister istemez realist dış politika davranışını beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmemesi yönündeki kararını değerlendirirsek, ileri görüşlü realist bir politika olarak yorumlayabiliriz. Bu karar Türkiye'yi bugün Ortadoğu ülkelerinin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal yapıdan ayırmıştır. Türkiye bu savaşa girmiş olsaydı bugün sahip olduğu dış ticaret kapasitesine ve demokratik yapısına sahip olmayabilirdi. Türkiye'yi ekonomik gelişmişlik olarak Ortadoğu ülkelerinden hatta Avrupa'nın eski Sovyet Bloğu ülkelerinden ayıran nokta o dönemde yapılan seçimin SSCB'den yana değil, ABD'den yana yapılmış olması olabilir (Kirişçi, 2009, s. 3).

Cumhuriyetin kurulmasını takip eden yıllarda SSCB ile kurulan ve iki dünya savaşı arası dönemde devam eden dostluk ilişkileri, 1945'de II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle ciddi bir gerginlik dönemine girmiştir. SSCB, savaşın bitiminden az önce 19 Mart 1945 tarihinde, 25 Aralık 1925 tarihli Saldırmazlık Antlaşması'nı feshetmiştir.

Dostluk Anlaşması'nın feshi üzerine, Ankara 4 Nisan 1945 tarihinde verdiği yanıtta, Moskova'nın önerdiği şekilde iki tarafın çıkarlarına daha uygun bir antlaşma yapılmasını teklif etmiş, bunun üzerine SSCB, yeni antlaşma ile ilgili iki şart öne sürmüştür; Birincisi; Kars ve Ardahan'ın Ermeni toprağı olduğu ve SSCB'ye iadesi. İkincisi; Boğazlarda üs verilmesidir(Kamel, 1999, s. 409).

Bu maddeler incelendiğinde SSCB'nin güneyini tam anlamıyla güvence altına alma amacına uygun olduğu görülmektedir. SSCB'nin istediği sınır değişikliği haklı bir talebi olmamakla birlikte stratejikte değildir. SSCB'nin lehine bir durum dahi olsa yapılacak bir sınır değişikliği karşılıklı kuvvet kullanımı durumlarında bir etki yaratmayacaktır. Türk-Sovyet sınırı doğal bakımdan da zaten SSCB lehinedir.

SSCB'nin bu isteği ileri sürmesinin nedeni, Boğazların kendi aleyhine kullanılmasının engellenmesidir. SSCB bu isteklerini yayılma politikası değil de savunma kuşağı yaratma olarak belirtse de bu durum Türkiye'nin egemenliğine ters düştüğü gerçeğini değiştirmemektedir (Oran, 1970, s. 56-57).

1946 yılı Ocak ayında Sovyet basını ve radyoları Türkiye aleyhinde sürekli yayınlara başlamıştır. Yapılan yayınlarda, Türkiye'nin savaşta Mihver devletlerine hizmet ettiği, hükümetinin faşist zihniyet taşıdığı, Türkiye üzerinde Gürcülerden başka Ermenilerin de meşru hakları olduğu temaları ele alınmıştır (Soysal, 1997, s. 18).

SSCB tarafından gelen tehditler bir taraftan Soğuk Savaşın ilk habercilerinden olurken, diğer taraftan Türkiye'nin II. Dünya Savaşı süresince sürdürdüğü tarafsızlık politikasını bırakarak, Batı bloğu içinde yer alma yönünde stratejik bir yöneliş içine girmesine yol açmıştır. SSCB ile Türkiye arasında yaşanan boğazlar bunalımı, Soğuk Savaş döneminin hem ilk habercileri arasında yer almış, hem de yaklaşık 50 yıl sürecek olan bu dönemin en kırılgan noktalarından birisini oluşturmuştur. SSCB'nin dört ana donanmasından biri olan Karadeniz donanmasının açık denizlere çıkış noktasının, karşı blok üyesi olan Türkiye tarafından Montrö'nün verdiği yetkilerle tutulmuş olması,

SSCB'nin Soğuk Savaş süresince devam eden kuşatılmışlık psikolojisinin en çarpıcı örneği olmuştur (Davutoğlu, 2002, s. 166-167). SSCB'deki kuşatılmışlık psikolojisi, coğrafi konumu ve boğazları elinde bulunduruşu sebebiyle olduğundan daha güçlü görünen Türkiye'de sıkışmışlık psikolojisi olarak kendini göstermiştir.

SSCB'nin bu kuşatılmışlık psikolojisiyle yönelttiği tehditler, Türkiye'de güvenlik endişesi yaratmış ve "barış ve güvenliğin bölünmezliği" sloganıyla ABD ile bir dizi ikili antlaşmalar imzalanmış ve Türkiye kendisini ABD'nin savunma düzenine bırakmıştır. Türkiye'yi Batı ile yakın ilişkiler kurmaya iten diğer neden, ekonomik

kalkınma için ihtiyaç duyduğu dış yardımdır. Batı'dan geleceği umulan yardım beklentilerinin ışığında, Batı'ya yönelmenin bir başka boyutu da Atatürk Devrimi ile başlayan Batılılaşma çabalarıdır. Atatürk'ten sonra başa geçen devlet adamları Batılılaşmayı aynı zamanda batı ile sıkı ilişkiler kurmak olarak algılamışlardır (Gönlübol, Ülman, 1996, s. 147).

Türkiye'nin Sovyet tehdidiyle başa çıkabilmek için en az onun kadar güçlü bir devlete ihtiyaç duyduğu kadar, ABD de Doğu Avrupa'dan Kore'ye kadar izlediği yayılmacı komünist politikaları sebebiyle SSCB'yi durdurabilmek için, özellikle stratejik noktalardaki ülkelerle işbirliği içinde olmaya ihtiyaç duymuştur. SSCB'ni ve onun komünist ideolojisinin yayılma ihtimalinin önüne geçilmesi için geliştirilen "çembere alma", "yeşil kuşak", "domino teorisi" gibi stratejilerin odak noktasına Türkiye yerleştirilmiştir. ABD, bu stratejileri oluştururken önceliği SSCB ile sınırdaş olan ülkelerin, olası tehditlere karşı direnebilmeleri için gerekli siyasi, askeri ve ekonomik yardımların yapılmasını, kendi ulusal çıkarlarını korumak adına gerekli görmüştür.

Görüldüğü üzere ABD'nin yapacağı ekonomik yardımlar, zayıfı güçlendirmekle değil kendi gücüne güç katmakla yakından ilgilidir. ABD'nin Ortadoğu politikalarının tam ortasına yerleştirilen Türkiye açısından durum "kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez" atasözündeki anlatılmak istenen duruma oldukça benzemektedir. ABD gücünü arttırmak Türkiye ise gücünü korumak anlamında realist davranıp çıkar ortaklığı kurmuşlardır. SSCB gibi ortak bir düşman ise ortaklık fikrini hızlandırmıştır.

1.2-Liberal Teori

Klasik liberalizm XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda iki boyutta kendini göstermeye başlamıştır. Siyasi liberalizm ve ekonomik liberalizm farklı filozoflar tarafından savunulmuştur. Fakat burada önemle belirtilmesi gereken şudur ki; liberalizm sadece ekonomik ya da siyasi anlamda kendini göstermemiştir. Liberalizmin siyasal ve iktisadi yönü, bugüne kadar farklı filozoflar tarafından savunulmuş ve anlatılmaya çalışılmış

olsa da, liberalizm yaşamdaki her şeyi içine alan bütüncül bir sosyal teori olmaktan başka bir şey değildir (Beitz, 1999, s. 515-516).

Siyasi Liberalizmin ana savunucusu John Locke iken, ekonomik liberalizmin ana savunucusu Adam Smith olmuştur. Siyasi liberalizm, esas itibariyle tabii hukuk ve insan hakları teorisiyle, sosyal sözleşme ve anayasacılık teorilerine dayanmaktadır. Klasik liberalizmin iktisadi boyutu ise kendini piyasa ekonomisi ve sözleşme özgürlüğü biçiminde göstermiştir (Erdoğan, 2011: s.46).

Politik alanda liberalizm için önemli olan gelişme, iktidarın özgürlükler için kanunla sınırlandırılması olmuştur (Ivison, 1995, s.203-205).

İktisadi hayatta ise özgürlüklerin yaşanabilmesi ve bireylerin aktif olabilmesi için, serbest piyasa ekonomisinin ve serbest ticaretin olması temel alınmıştır. Klasik liberal düşünce, hayatın her alanında kendiliğinden oluşan bir düzenin olduğuna inanmaktadır. Doğal hukuka, doğal haklara ve doğal bir yaşamda bireylerin eşit ve özgür olduğuna inanan liberaller, Doğal hukukun önemini vurgulayarak, Pozitif hukuktan üstün olduğunu çünkü pozitif hukukun zamana, şartlara ve topluma göre değiştiğini belirtmişlerdir (Kautz, 1993, s. 614-615).

John Locke, insanın toplum içerisinde yaşayabileceğini, tek başına bir hayat süremeyeceğini ve toplumun da erkek ve kadının buluşmasıyla başladığını belirtmektedir(Çetin, 2007, s:41). Fakat toplumun olması demek Locke için yönetimin ve iktidarın bireyleri sınırlandırması ve özgürlükleri kısıtlaması demek değildir. Locke'a göre doğal hayatta, her insan tam bir özgürlük ve eşitlik içinde yaşamışlardır (Çetin, 2007, s. 41). Kendi kararlarını kendisi veren, kendi kendisini yöneten, başka bir kişinin yönlendirmesine ve yönetmesine maruz kalmayan insanlar, doğal koşullarda beraberliklerini yardımlaşmaya, sevgiye ve hoşgörüye dayanarak sürdürmüşlerdir (Kautz, 1993, s. 614-615). "Hoşgörü liberal bir erdemdir ve liberal vatandaşlar için, saygın alışkanlıklar arasında en onurlu olanıdır (Kautz, 1993, s. 610).

Locke'un doğal durumunda insanlar diğer filozofların düşüncelerine göre oldukça hoşgörüye ve sağduyuya sahip insanlardır. Bu insanlar kendi özgürlüklerini yaşarlarken, başka birinin özgürlüğünü kısıtlama ya da hakkını çiğneme gibi bir durumu

yaşamamaktadırlar. Locke'a göre "tabiat halinde insanlar tam bir hürriyet içinde yaşar, herkes aynı hürriyet ve haklara sahip olduğu için de bir eşitlik durumu vardır" (Yayla, 2003, s. 35). Fakat zaman içerisinde kendi güvenliğinden şüphe duyan insanlar özgürlüklerinin bir kısmını terk ederek, bir yönetim altında yaşamaya karar vermişlerdir. Liberaller bu durumun kaçınılmaz bir durum olduğunu belirterek, insanların tıpkı doğa durumlarındaki gibi özgürlüklerini koruyabilirken, güvenliklerini de sağlayacak bir yönetimin olmasını istemişlerdir. Klasik liberalizm de bu nokta da devreye girip, özgürlükleri savunmuş ve devletinde varlığını yok saymayıp, devleti sınırlandırmaya çalışmıştır.

Klasik liberalizm, toplumcu değil bireyci olan; pozitif değil, negatif özgürlük anlayışına dayanan; yaygın, müdahaleci ve baskıcı değil, sınırlı ve sorumlu devlet isteyen; yeniden dağıtımcı sosyal adalet anlayışına karşı çıkıp, adaletin en iyi şekilde piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden gerçekleştiğine inanan liberalizmdir (Yayla, 2003, s:27).

Klasik liberalizmde birey kavramı, sınıf, halk, kitle, devlet, toplum gibi kavramlardan önemli ve bu kavramlardan önceliklidir. Birey merkezli bir ideoloji olan liberalizm, bireyin istediği şekilde, kendi iyi anlayışına göre yaşamasını mümkün kılan toplumsal koşulların yaratılmasını amaç edinmiştir (Tok, 2012, s. 126-127).

Klasik liberalizme duyulan inancın zayıflaması sonucunda Modern liberalizm ortaya çıkmıştır. Modern liberalizm, 19. Yüzyılda sanayi kapitalizminin doğuşundan sonra meydana gelen aşırı bir sanayileşmeyle birlikte 20. Yüzyılda kendini göstermiştir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında Thomas Hill Green'in Klasik liberalizmi yeniden formüle etmeye çalışmasıyla, sosyal yönü ağır basan ve Klasik liberalizmin özgürlük anlayışını değiştiren Modern liberalizm ortaya çıkmıştır (Spragens, 1984, s. 127-130).

Klasik liberaller, bütün toplumsal sorunların piyasa içinde çözüleceğine ve adaletin piyasanın tabii düzeninin işleyişi içinde gerçekleşeceğine inanmışlardır. Fakat sanayi devrimi, yoğun işgücü altında olan ve güvensiz ortamlarda çalışan yeni alt sınıfların (özellikle işçi sınıfının) hayat şartlarını zorlaştırmıştır (Seaman, 1978, s. 771-

772). Bu durum işçi sınıfının siyasete katılımı ve sosyo-ekonomik bakımdan korunmaları sorununu gündeme getirmiştir.

Sanayileşmenin yaşanmasıyla birlikte bazı kesimler çok zenginleşirken, bazıları da bunun aksine oldukça fakirleşmiştir. Bu süreç bir yandan zenginliği, sağlığı, mutluluğu getirirken, diğer yandan sefaleti, hastalığı ve yoksulluğu da getirmiştir. Klasik liberallere göre bu durum adil bir durumdur. Çünkü bireylerin çalışma azmine ve çalışkanlıklarına bağlı olarak oluşan bir sonuçtur. Fakat zamanla bu tez geçerliliğini ve rasyonelliğini yitirmiştir ve bu düşünceye 20. Yüzyılda katılmak ya da böyle bir duruma dayanmak mümkün değildir. Liberalizm artık burjuvazi sınıfının çıkarlarıyla paralel görünen bir ideoloji olmaktan çıkarak, genel bir toplumsal ve siyasal felsefe haline gelmeye kendini mecbur hissetmeye başlamıştır (Erdoğan, 2006, s:52).

1930 yılında Amerika'da meydana gelen iktisadi bunalımdan sonra, Klasik liberaller, sanayi kapitalizmiyle beraber genel refah düzeyinin yükseleceği ve herkes için özgürlüğün sağlanacağı şeklindeki inancı sürdürmede daha da zorlanmaya başlamışlardır (Heywood, 2011, s. 70).

Tüm bunların sonucunda birçokları, denetimsiz bencil çıkar arayışının sosyal olarak adil bir toplum üreteceği biçimindeki erken dönem liberal beklentiyi gözden geçirme durumunda kalmışlardır. Tarihsel süreç içerisinde Klasik liberallerin ekonomiye ve bireye yönelik tutumlarından dolayı meydana gelen sosyal eşitsizliklerden ötürü, birçok liberal, devlete yönelik düşüncelerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Klasik liberallerin savunduğu bencil birey anlayışı, özgürlüğün kapısını aralamak yerine yoksulluğun, adaletsizliğin, mutsuzluğun ve sosyal eşitsizliğin kapısını açmıştır (Heywood, 2011, s. 70).

Klasik teorinin bünyesindeki minimal devlet, sivil toplumun eşitsizliklerini ve adaletsizliklerini gidermede yetersiz kalmıştır (Heywood, 2011, s. 70).

Klasik liberalizmi gözden geçiren ve Modern liberalizmi ortaya koyan liberaller, müdahaleci ya da bireye imkân tanıyan ve sosyal sorumluluğu olan bir devleti savunmuşlardır. Modern liberaller, klasik liberallere göre devlet müdahalesine daha sıcak bakmaktadırlar. Bu durum daha ziyade, kişisel gelişimle ve bireyin başarılı

olmasıyla bağlantılıdır; yani bireyin kendisini yeterli hale getirmeyi sağlama yeteneğiyle ve onun kendisini gerçekleştirmeye ulaşmasıyla ilişkilidir (Heywood, 2007, s. 65).

Klasik liberaller, bireye fırsat eşitliğinin tanınmasıyla bireyin kendisini gerçekleştirebileceğine inanmışlardır.104 Fakat teoride mantıklı gelen bu düşünce, pratikte kendini böyle göstermemiş, aksine olağanüstü sosyal eşitsizliğin olmasına neden olmuştur. Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler sloganına sahip olan geleneksel liberaller, artan iktisadi adaletsizlikle birlikte, sanayi kapitalizminin olumsuzluklarını görmeye başlamışlardır.

Modern liberallere göre Klasik liberalizmin, özgürlüğü anlamada ve hükümetin rolünün sadece baskı, şiddet ve dolandırıcılığa karşı vatandaşlarının hayat, hürriyet ve mülkiyetini güvence altına almak olduğunu savunmada tümüyle negatif olduğunu savunmuşlardır. Klasik liberallerin, birey için daha pasif bir devlet oluşturduğunu belirten Modern liberallere göre hükümet, hayatın belirsizliğine karşı kitlelerin sosyal güvenliğini sağlamada daha aktif ve pozitif olmalıdır (Ebeling, 2007, s. 130). Klasik liberaller, özgürlükler için devletin minimal olmasını savunmuş ve bireyin kendi potansiyelini açığa çıkarmada

Modern liberaller gibi devlete sosyal görevler yüklememişlerdir. Modern liberaller, devletin bireysel gelişim ve özgürlükler için sorumluluk alması gerektiğini belirtmişlerdir (Köker, 1992, s. 45-46). Ayrıca Modern liberallere göre devlet, bireyin kendi potansiyelini açığa çıkartabilmesi için özgürlükleri yaratmalı ve bireyin önündeki engelleri kaldırmaya yardımcı olmalıdır. Bireyin yapmak istediği şeye devletin yardımcı olması gerektiğini ve bireyin kendini gerçekleştirebilmesinde bir takım araçlarla devletin de rol oynaması gerektiğini belirten Modern liberaller, devletin varlığını özgürlüğü genişlettiği sürece meşru bulmuşlardır.

Pozitif Özgürlük

T. H. Green (1836-1882) ve onu örnek alan J. A. Hobson (1858-1940) ve L. T. Hobhouse (1864-1929), laissez faire politikasının ekonomik bakımdan güçlü sınıfların

çıkarlarını koruduğunu ve ulusun bütünsel refahını dikkate almadığını savunmuşlardır (Berktay, 2009, s. 79).

Modern liberaller, bireysel özgürlükle devlet müdahalesini bağdaştırmaya çalışmışlardır. Modern ya da sosyal liberallere göre serbest piyasa ekonomisinde devletin denetimi ve müdahalesi olmadığından, adaletsizlik ve yoksulluk işçi sınıfının en büyük düşmanları olmuştur.

Serbest piyasa ekonomisinde işverenler, denetimsiz kar arayışlarına ve kendi bencillikleri doğrultusunda hareket etmeye başlamışlardır. Bu durum, negatif özgürlük anlayışının piyasa ekonomisindeki bir yansımasıdır. Çünkü negatif özgürlük, sadece ve sadece birey üzerindeki dışsal sınırlamaları bertaraf eder ve bu da bireye tercih özgürlüğü sağlar (Heywood, 2011, s. 72). Negatif özgürlük anlayışıyla birlikte, sanayi kapitalizminde karını yükseltmek isteyen işverenler; genç, yaşlı, yetişkin, çocuk, erkek ya da kadın diye ayırmadan, kendi çıkarını düşünerek, en düşük ücretle çalışmayı kabul eden sınıfa iş vermektedirler. Bu durumda seçme özgürlüğünü sorunsuzca yaşayabilen sınıf varlıklı kesim olan işveren sınıfıdır. İşçi sınıfı, karnını doyurabilmek adına iş seçme ya da işveren seçme gibi bir özgürlüğü bulunmamaktadır. Oysa işveren istediği işçiyi seçebilme ayrıcalığına, keyfiliğine sahiptir.

Klasik liberaller, negatif özgürlük anlayışını benimserlerken, Modern liberaller iş sözleşmelerinin, eşit ve özgür bireyler arasında yapılması gerektiğini belirtmişler ve pozitif özgürlük kavramını ortaya atmışlardır. Green, Klasik liberallerin benimsediği negatif özgürlük yerine, pozitif özgürlük anlayışını önermiştir.

Devlet müdahalesine sıcak bakan Modern liberallere göre devlet, bireylerin gelişimleri için yardımcı olmalı ve bireylerin kendi potansiyellerini fark etmesi ve geliştirmesi için çaba sarf etmelidir. Modern liberaller, devlete bir takım sorumluluklar yüklemiş ve bu görevlerin, sosyal ve iktisadi alanda kendisini göstermesi gerektiğini vurgulamışlardır. Pozitif özgürlük anlayışının içeriği olan bu düşüncelerin çerçevesinde, devlet; kamu sağlığını (hastaneler yaparak), cahil olanların eğitilmesini yani kamu eğitimini (okullar inşa ederek), konut yapımını sağlamalı ve maddi anlamda fakir olan bireylere sosyal yardımını yerine getirmelidir. Burada amaç, Green ve Hobhouse'un da

ifade ettiği gibi (Modern liberallerin bu düşüncesini Mill'de paylaşmaktadır) bireyi kendi hazzı, faydası ve çıkarı peşinde koşan bencil varlıklar olarak görmeyerek, doğru bir bireycilik anlayışı içerisinde bireyin kendi kendisini gerçekleştirebilmesi, potansiyelini açığa çıkartabilmesi ve yetiştirebilmesi için yardımcı olmaya çalışmaktır (Seaman, 1978, s. 780).

Modern liberaller, kapitalizmi reddetmemişler fakat Klasik liberallerin savunduğu bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler anlayışına soğuk bakarak, toplumsal koşullar için devlet müdahalesinin olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu anlamda Modern liberaller, Klasik liberallerin savunduğu devletin müdahalesini ve yönlendirmesini kabul etmeyen negatif özgürlük anlayışından, devletin bireylerin özgürlüğünü korumak, geliştirmek ve potansiyellerini gerçekleştirmelerini sağlamak için müdahale etmesine dayanan olumlu (pozitif) özgürlük anlayışına geçmişlerdir (Berktay, 2009, s. 84). Bireylerin gelişimi ve ilerlemesi için önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini belirten Modern liberaller, bu anlamda bunu devletin yapması gerektiğini belirtmişlerdir. Green'e göre özgür olmak demek; bir zümre ya da kişi tarafından zorlanmamak demek değildir, ona göre özgürlük, istediğin bir şeyi yapabilme gücüne, olanağına sahip olmak demektir. Kısacası, pozitif özgürlük, yurttaşların yönetime katılmasını içeren ve bunun gerçekleşebilmesi için gerekli olanakların sağlanmasını da kapsayan, esas olarak "kamusal bir özgürlüktür(Berktay, 2009, s. 84).

Sosyal Adalet ve İktisadi Yönetim

Toplumu oluşturan sosyal sınıflar arasındaki ekonomik dengesizliklerin giderilmesi ve ekonomik bakımdan zayıf olan sınıfların durumunun iyileştirilmesi ve diğer sınıflara karşı korunması gerektiğini belirten Modern liberaller bu anlamda ekonomik adalet anlayışını benimsemişlerdir. Emeği ile para kazanan işçi sınıfının, işverenlere karşı korunması gerektiğini, rahat bir hayat sürebilmeleri ve insan onuruna yakışır bir muamele görmeleri için milli gelirden pay almaları gerektiğini belirten Modern liberaller, bu uygulamalara yönelik tedbirlerin devlet tarafından alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

Sosyal liberallere göre, Sabit gelirli tüketiciler, büyük üretici firmalara karşı korunmalı ve vergi yükü dar gelirlilerden yüksek gelirlilere doğru (Seaman, 1978, s. 794-797).

Böylece toplumda oluşabilecek, gelir adaletsizliğine yönelik bir önlem alınmış olacaktır. Hobhouse'e göre vergilendirme sistemiyle ya da müsadere yoluyla, hak edilmemiş kazançlar (modern liberaller bu kazançları miras yoluyla ya da bağışla geçen mallar olarak nitelendirmişlerdir) topluluğun ortak amacına hizmet edecek ve kamuya yönelik devlet tarafından yatırımların yapılması, sürekli aktarımın olması sağlanacaktır(Seaman, 1978, s. 793-794).

Hobhouse, devletin bireylerin ve sosyal gurupların yararı için, kamu mülkiyetini oluşturması gerektiğini belirtmiş ve bu şekilde bireyler arasında işbirliğinin gelişebileceğini ve sosyal sorumluluğun oluşabileceğini iddia etmiştir. Modern liberaller devletin daha fazla göreve ve sorumluluğa sahip olmasını, bireysel hakları tehdit eden bir unsur olarak görmemektedirler, aksine bireysel hakların ve özellikle de devlet teşvikiyle birlikte bireysel özgürlüklerin artacağını ve genişleyeceğini belirtmişlerdir (Heywood, 2011, s. 73).

Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, altyapı hizmetleri ve çevrenin korunması ile ilgili konularda, Modern liberaller devleti görevlendirmişlerdir. Bu anlamda yüksek gelirli kişilerden sosyal adaleti ve kalkınmayı sağlamak için alınan artan oranlı vergilerle yapılan bu hizmetler sosyal refah devleti anlayışını doğurmuştur (Ryan, 2012, s. 26-29).

Sosyal liberaller, gelirin ve ödüllerin daha hakça bir bölüşümünü sağlamak için, işçi ve tüketicileri örgütleyerek, onları işverenler ve üreticiler karşısında bilinçlendirmeye ve karşılıklı emek, ücret ve fiyatlarla ilgili bir pazarlık gücünü oluşturmaya çalışmışlardır. (Berktay, 2009, s. 91). Bu süreç ekonomik ve siyasal anlamda yeni oluşumların yaşanmasını ve bilinçli bir toplumun oluşmasını sağlamıştır.

Ekonomik yönden zayıf olan sınıflar, üreticiler ve işverenler karşısında güçlü olabilmek için siyasi yapılaşmaya yönelmişler ve böylece bir parti sisteminin oluşmasına yol açmışlardır(Berktay, 2009, s. 91).

Kapitalist sistemin yararlı olduğunu düşünen sosyal liberaller bu sistemin ortadan kaldırılmasını değil, düzeltilmesini ve devlet tarafından denetlenmesini savunmuşlardır(Berktay, 2009, s. 90).

Sosyal liberaller halkın mutluluğu ve rahatı için, ekonomide kamusal ve özel sektör arasında bir ayırıma gidilmemesi gerektiğini belirtmişler ve dolayısıyla hangisinin daha iyi sonuç vereceğine bakılarak iktisadi kararların ona göre verilmesini önermişlerdir(Berktay, 2009, s:90).

Rus tarihinde I. Petro ile başlayan Batıyla yarış ve Batıya yetişme önemli bir yer işgal etti. 1860'lı yıllardaki düzenlemeler, 1917 Ekim Devrimi ve Gorbaçov'un perestroykasına kadar uzanan sürece bu açıdan bakılabilir. SSCB toplumu glasnost ile birlikte, 1989-1991 yılları arasında, dışa açık bir toplum olduğunda, Batı yaşam tarzına ilgi arttı. 1989-1991 aralığında Batı hakkında bilgi edinme ve Batı'ya seyahat, halk için mümkün hale geldi. RF için model ülke olarak görülen Fransa, İngiltere ve Amerika'nın yönetici sınıfı ile denk bir seviyeye ulaşma, Rusya seçkinleri için (son dönem Sovyet seçkinleri dâhil) heves olageldi. Sovyet toplumunun derinliklerinde var olan Batıya ilgi SSCB sonrası RF'de tekrar açığa çıktı. Ülkenin yeni yöneticileri kısa sürede RF'yi Batı tipi "normal" bir ülke haline sokma çabasına yöneldiler (Shlapentokh, 1998, s. 199-200).

Sosyalist ideolojinin, SSCB'yi Batı toplumlarının eriştiği refah seviyesine ulaştıramadığı ve ulaştıramayacağı yargısına varılması, 1980'lerin başında SSCB'yi yeni tahlil, arayış ve uygulamalara yöneltti. Bu arayışlar, Gorbaçov dönemi politikaları, Batı düşünce geleneği ve iktisadi başarısından esinlenmesine neden oldu. 1987-1993 aralığında Batıcılık, ilerleme beklentilerine temel teşkil etti, Batı'ya entegrasyon hedeflendi (O'loughlin, Kolossov, 2002, s. 592). Batıyla simgeleşen demokrasi, insan hakları ve piyasa ekonomisinin sosyalizmden ehven olduğuna dair Yeni Batıcıların yargısı ortaya kondu.

Glasnost'un SSCB toplumuna, Batı'ya ulaşım ve iletişim imkânı sağlamasıyla, SSCB toplumunda Batıcılık olumlu yankı ve taraftar buldu, Perestroyka ve Glasnost politikaları Batıcı fikir ve esinlerin toplumda yükselmesine zemin hazırladı. Sovyet

toplumu,, demokratik haklar ve refah seviyesi bakımından Batı'dan geride olduğunu, Glasnost sonucunda anladı. Toplumsal sorunların çözümünü, Batı tarzı siyasi ve iktisadi yapılanmaya geçişte gören Gorbaçov'dan sonra Batıcılar, RF döneminde de Yeltsin ile projelerini devam ettirdiler; Batı ile daha fazla işbirliği yönünde adımlar attılar.

Batıcılar da kendi aralarında çeşitli gruplara ayrılabilir. Vladimir Shlapentokh, Batıcıları, "Eski Liberaller", "Yeni Liberaller" ve "Sonraki Liberaller" olarak üçe ayırdı (Shlapentokh, 1998, s. 199-216). SSCB'nin dağılması sonrasında Batıcı düşünce (Eski Liberaller, Andrei Kozyrev, Yegor Gaydar, Anatoli Çubais, Anatoli Sobçak vd.) dış politika yöneliminde etkin durumdaydı. Eski liberaller, Batı'nın RF'yi desteklediğini farz ediyorlardı. Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev dünya toplumuna katılmak ve Batı ülkeleri ile uyumlu ilişkiler kurmanın ülkesi için en iyi seçenek olduğu görüşündeydi. Yeltsin, NATO'ya RF'nin üye olduğu günü görmek istediğine dair bir mektup yazdı. Kozyrev, NATO'yu Avrupa ve tüm dünyada istikrarın bir parçası olarak görüyordu (Marantz, 1997, s. 347).

Kozyrev, NATO'nun genişlemesini RF ve Batı ilişkilerini ilerleteceği düşüncesiyle faydalı buluyordu. Bundan başka Eski Liberaller, uluslararası iktisadi uzmanlaşmanın RF toplumunun refahı için en faydalı tercih olacağına inandıklarından, tercihli gümrük vergilerine karşıydılar. Batı teknolojisi ve yatırımları olmadan RF'de ciddi iktisadi ilerleme kaydedilemeyeceğini savunuyorlardı. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu-International Monetary Found) gibi uluslararası teşkilatların rehberliğine hayrandılar, onların tavsiyelerini içtenlikle kabul ediyorlardı. RF Hükümetinin, Batılı yatırımcı ve uluslararası finans kurumlarının güvenini kazanmış kimselerden oluşmasının hayli önemli olduğuna inanıyorlardı. Eski Liberaller, kısa sürede Batı ile uyumlu ilişkiler yoluyla RF'nin Batı tipi "normal" bir devlet olacağından emindiler ve böylece Ruslar aşağılık duygusundan ve hüsrandan kurtulacaklardı. Eski Liberallerin bir kısmı (kötümserler) 5 ila 10 yıl içerisinde, diğerleri ise (iyimserler) 500 günden 2-3 yıla kadar bir mühlette piyasa ekonomisinin işlerlik kazanacağını ve her şeyin düzeleceğini (Batılılaşacağını) vaat ettiler.

Batıcıların, RF'nin nasıl bir devlet olması gerektiğine dair önerisi mesiyanik olmayan, kurtarıcı olmayan, "normal" bir devlet idi. Batıcıların RF'nin bütünlüğünün

devamının sağlanmasına yönelik önerisi ise yurttaşlık temelli millî kimlik idi. Yeni Batıcılar RF'yi çağdaş bir Avrupa ülkesi gibi organize etmek istediler (Bjelakovic, 2000, s. 96). Kozyrev, Rus ulusal kimliğinin totaliter zihniyet tarafından tahrip edildiğini, RF'nin II. Dünya Savaşı sonrası İtalya, Almanya ve Japonya örneğinde olduğu gibi, totaliter geçmişinden arındığı takdirde demokratik ülkeler arasına karışabileceğini belirtti (Dağı, 2002, s. 150). Yeni Batıcılar millî kimliğin ancak yurttaşlık temelinde inşası durumunda RF'yi oluşturan birimler arasında tutunumu sağlayacak alt yapının hazırlanabileceğini, aksi takdirde dağılma endişesinin gündemi ve milliyetçi söylemi beslemeye devam edeceğini savundular. BDT kurulmadan, 28 Kasım 1991'de RSFSC tarafından kabul edilen Yurttaşlık Yasasında etnik kökene bakılmaksızın RSFSC toprakları üzerinde yaşayan herkes RSFSC vatandaşı kabul edildi. Yasa yurttaşlık için Rusça bilmeyi bile şart koşmuyordu.

Yeni Batıcılara göre müreffeh Rus toplumu ve demokratik RF devleti için çatışmacı dış politika üreten mesihçi yükümlülük (misyon) ve eşsiz medeniyet saplantısının sorgulanması bir zorunluluktu. Batıcılar, Rusların süregelen mesihçi yükümlülüğü ve eşsiz bir medeniyete sahip olduğu saplantısını bırakması halinde RF'nin medeni dünyanın bir üyesi olabileceğini iddia ettiler. Bu yükümlülük ve saplantının Çarlığı, SSCB'yi son olarak RF'yi dünyanın geri kalanından dışladığını, dışlanmanın iç siyasette düşman bir dünyaya karşı güvenliği önceledığini, bunun da ekonomi ve toplumun askerîleştirilmesini gerektirdiği, böylece yoksulluğun ve otoriterliğin üretildiği iddia edildi (Dağı, 2002, s. 148-149).

Yeni Batıcılar, Rusya'nın Doğu toplumlarına yönelik tarihî ilgisini, Avrupa'da büyük güç statüsünü pekiştirmeyi amaçlayan yayılmacı ve emperyalist bir yöneliş olarak kabul ettiler. Bu çerçevede BDT ile ilişkilerde RF'nin bu ülkelere yönelik özel bir vazife yüklenmesini, RF'nin Batı ile münasebetleri açısından sakıncalı buldular. RF'nin yakın çevresine yöneliközel vazifesini", RF için bir yük ve Batı'ya yetişme önünde bir engel olarak gördüler.

Yeni Batıcılara göre batıda Almanya'nın etkisindeki AB, doğuda Çin ve Japonya ancak ABD ile dengelenebilirdi. RF'nin uzun sınırlarında ve karmaşık coğrafyasında

kendisini güvende hissedebilmesi için ABD'nin katkısına ihtiyaç vardı (Dağı, 2002, s. 151-152).

Yeni Batıcılar, İslam'ın yayılmasını tehdit olarak algıladılar ve İslam'ın çevrelenmesi gerektiğini savundular. İslam'ın yayılma tehlikesi varsayımı vesilesiyle ortak bir tehdide karşı, Batı'ya, birlikte mücadeleyi önerdiler. Batıcılar, İran'a mesafeli dururken, Türkiye'yi bazı çekincelere rağmen bir ortak olarak benimsediler.

Yeni Batıcılar başlangıçta, yakın çevrede yaşayan Rus azınlığın sorunları ile ilgilenmediler. Hatta Kozyrev bu konunun gündemlerinde olmadığını belirtti. Milliyetçilerin etkisiyle bu soruna eğilmek zorunda kaldılar ve RF dışında yaşayan yaklaşık 25 milyon Rus azınlığın haklarına yönelecek olası ihlalleri tehdit olarak algıladılar.

Yeni Batıcılar NATO'nun genişlemesine genelde olumlu yaklaştılar. Sergei Blagovolin, Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya katılması sonrasında bu ülkelerin RF'ye karşı korkuları ve düşmanlıklarının azalacağını, sonuçta RF ile daha sağlıklı ilişkiler kurabileceklerini iddia etti.

Yeni Batıcılık zamanla RF yöneticileri ve toplumundaki konumunu kaybetti. RF vatandaşlarının çoğu, 1994-1996 arasında piyasa ekonomisine hızlı geçiş ve bu süreçteki başarısızlıklar dolayısıyla büyük bir düş kırıklığına uğradı. RF'nin geleceğini, Latin Amerika ve hatta Afrika ülkeleri gibi görenler oldu. RF vatandaşlarının çoğu, ülkenin halkın temsilcileri ve demokratik kurumlarca değil, suç örgütleri, rüşvetçi bürokratlar ve oligarklar tarafından yönetildiğinden emindi. Eski liberallerden bazıları bu başarısızlığı Duma'daki Komünistlerle birlikte hareket eden siyasi güçlere yüklediler. Diğer bir kısmı ise Rus geleneklerinin RF'nin normal bir ülkeye dönüşümü önünde aşılamaz bir engel olduğu açıklamasını dile getirdiler. Batıcı Rus seçkinlerinin Batı'ya karşı tutumu, toplumun büyük kesimiyle birlikte 1996-1997'de değişti. Sosyal araştırmalar da bu durumu teyit etti. Birleşik Devletler Enformasyon Ajansına göre Nisan 1997'de sıradan RF vatandaşlarının % 75'i "Batı ile işbirliği önemlidir" cümlesine evet derken, % 17'si "dünya ekonomik toplumuna RF'nin dâhil olması"na karşıydı. VTsIOM35 verilerine göre 1997'de Ruslar'ın % 60 kadarı ülkeleri için Batı

kapitalist yaşam modelini reddettiler. Çoğu Rus, Batılılara göre Rusların ahlaki ve kültürel açıdan üstün olduğuna inanıyordu. Kapalı sorularda RF'nin tekliği ve üstünlüğü fikrinin desteklendiği görüldü. Yine VTsIOM verilerine göre 1997'de dünya ekonomi, siyaset ve kültürüne RF'nin dâhil olmasına Ruslar'ın % 71'i evet derken Ruslar'ın % 56'sı yabancıları küçük ve orta boy işletme sahibi, % 85'i ise büyük işletme sahibi olarak görmek istemiyordu (Shlapentokh, 1998, s. 209,210).

1994'e kadar Yeni Batıcılığın, dış politikada etkinliğini sürdürdüğü iddia edilir. Yeni Batıcıların uyguladığı (şok tedavi gibi) iktisat politikaları, yöneticilerce vaat edilen ve halkça beklenen neticeleri vermeyince, Batıcılara güven azaldı ve Aralık 1995'teki Duma seçimleri hükümet karşıtı partilerin başarısıyla sonuçlandı. Yeltsin Ocak 1996'da Dışişleri Bakanı Andrei Kozyrev'i hükümetin dışında bıraktı. Kozyrev'in dışarıda bırakılmasının sebebi, RF'de Batı ile ilişkilerin söylendiği gibi yararlı olmadığı görüşünün yaygınlaşmasıydı (Bjelakovic, 2000, s. 177). Batı ile iktisadi ilişkiler RF aleyhine süregidiyordu. RF'nin kurulduğu yılla birlikte 6 yıl boyunca (1991-1996) RF'de gayri safi yutiçi hasıla (GSYİH) azaldı. Yurt içindeki üretim azalışı ithalatı artırdı. İthalât bedelleri 1998'e kadar iç ve dış borçlarla finanse edilebildi. 1998 iktisadi buhranı arkasından gelen siyasi çalkantı ve hükümet değişiklikleri, Batıcı siyasi ve iktisadi uygulamalarını iyice geriletti.

Batı ile iktisadi ilişkiler RF'de Batıcılara destek sağlıyordu. Gerhard Mangott, Batı'dan tam bir kopuşu ihtimal dâhilinde görse de RF'de aktörlerin çoğunluğunun özellikle de Batı ile mali ve ticari ilişkilerin artmasından kazancı olanların Batı'dan kopma, içe kapanma yolunda bir engel oluşturduğunu belirttikten sonra; "Rusların ekonomik menfaatleri, Rusya'nın Batı ile angajmanında en kuvvetli faktör olarak görülmektedir" sonucuna ulaştı (Mangott, 2001, s. 90). Yeni Batıcılar, SSCB sonrası özelleştirmeler, Batı ile dış ticaret, Batı iktisadi yardımları sayesinde refah seviyesi yükselen toplum kesimlerinden oluşuyor ya da onların siyasi temsilciliğini yapıyorlardı. Şok tedavi programını planlayan ve uygulayan yine Batıcılardı.

Batı'nın maddi desteği için RF'nin bir hukuk devleti olması ve serbest seçimler şart koşuldu (Sisav, 1995, s. 80). Bu şart iktisadi ilişkiler ile siyasi ilişkiler etkileşiminin ne kadar kuvvetli olduğunun göstergesi sayılabilir. Toplumda başlangıçtaki Batı

hayranlığı, sonraki olumsuz gelişmeler karşısında hayal kırıklığına ve hatta öfkeye dönüştü. RF'nin sorunlarının çözümünde Batı'dan siyasi ve iktisadi desteğin beklenen seviyeye ulaşmaması, NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişlemesi sürecinin RF'ye rağmen yürütülmesi, SSCB ülkelerinde kalan Rusların haklarının teminata bağlanamaması, Batı'nın SSCB'ye ilişkin düşman algılamasından sonra RF'ye temkinle ve şüpheyle yaklaşımı RF'de Yeni Batıcılığın zayıflamasına neden oldu. ABD'nin RF'nin zayıflığını kullanacağını düşünenlerin oranı 1991'de % 51'den 1995'te % 71'e çıktı (Dağı, 2002, s. 154-155).

Yeni Batıcıların yaşadıkları ilk siyasi şaşkınlık, Aralık 1993 Duma seçimlerinde Viladimir Jirinovski'nin lideri olduğu Liberal Demokrat Partinin toplam oyların % 22'sini alması idi.38 Komünist Partinin 1995 seçimleriyle ana muhalefet partisi olması, Yeni Batıcıları, hesaplamaları gereken iç muhalefetle yüz yüze bıraktı. Seçimler sonrasında Yeni Batıcılar belirgin bir şekilde milliyetçi söyleme kaydılar ve Batı ile ilişkilerde muhalefeti hesaba katan duruşu öne çıkardılar. Ocak 1996'da Yeni Batıcı Kozyrev yerine Yeni Avrasyacılara yakın Yevgeny Primakov'un Dışişleri Bakanlığına atanması Batı'ya ve BDT'ye yönelik Avrasyacı yönelimin kurumsallaşması olarak görüldü. Ağustos 1998 mali buhranı Yeni Batıcıları iyice geriletti. Putin'in Başbakanlığında Batı ile ilişkilere mesafeli duruşla Batıcıların etkisi epeyce geriledi.

Batıcı tutum, 1993 sonrasında etkinliğini zamanla yitirse de Anatoly Çubais, Yegor Gaydar, Boris Nemtsov ve Boris Fyodorov'un Doğru Yolu, Grigory Yavlinski'nin Elması, Viktor Çernomirdin'in Anavatan Rusyası ile yoluna devam etti.

1.3-Neorealist Teori

Yöneltilen eleştiriler karşısında realizmi savunan yazarlar, realizme bilimsel bir nitelik kazandırmaya ve devletin uluslararası ilişkilerdeki öncelikli konumunu yeniden tesis etmeye çalışmışlardır. Bu kapsamda neorealizm, Kenneth Waltz tarafından 1980'lerde başlayan İkinci Soğuk Savaş'ın da etkisiyle uluslararası sisteme önem veren bir yaklaşım olarak ortaya konmuştur. Waltz, devletleri uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul ederek, askerî-politik konulara tekrar önem verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Waltz yukarıda belirtilen eleştirilerinin haklılığını kabul ederken, bir yandan da bunları çürütmeye çalışmıştır. Uluslararası sistemde devletin temel aktör olduğunu, devlet-dışı aktörlerin ise ikincil derecede öneme sahip olabileceklerini vurgulamıştır (Brown ve Ainley, 2005, s. 41-42). Uluslararası ortamda güvenlik kapsamında yapılacak düzenlemeler için devletlere ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Karşılıklı bağımlılığın arttığı iddialarını şüphe ile karşılamış ve uluslararası ilişkilerin gündeminde büyük güçlerin devam eden önemini vurgulamıştır.

Waltz, neorealizmin realizme göre daha bilimsel bir uluslararası ilişkiler teorisi olduğunu ve sistem düzeyindeki yapısal açıklamaların realizme yöneltilen eleştirileri cevaplayacağını ifade etmiştir. Neorealizmin realizme göre en önemli farklılığı devletlerin davranışlarının açıklanmasının sistem düzeyinde aranmasının gerekliliğidir. Klasik realistler tarafından temel varsayımları ortaya konan realizm, ampirik yöntemlerin ve yapısal bir bakış açısının kullanılmasıyla daha bilimsel bir konuma kavuşmuştur (Waltz, 1979, s:1-17). Uluslararası ilişkilerin temel aktörü klasik realizmde olduğu gibi bağımsız devletlerdir (Waltz, 1979, s:97). Uluslararası ortam devletlerin üzerinde onların davranışlarını kontrol edecek bir otorite olmaması nedeniyle anarşiktir (Waltz, 1979, s:88). Dolayısıyla devletler bekalarını sağlamak maksadıyla kendi başlarının çaresine bakmak zorundadırlar. Uluslararası sistemin yapısı, devletleri güvenliklerini çoğaltacak ve güç dengesinin ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde davranmaya zorlamakta; güç dengesi devletlerin bilinçli bir tercihi olarak değil, yapının bir zorlaması sonucu oluşmaktadır (Waltz, 1979, s:69).

Waltz'a göre teoriler indirgemeci ve bütüncül (yapısal) olarak ikiye ayrılmaktadır (Waltz, 1979, s. 18). İndirgemeci teorilerin savaşların nedenini birim düzeyinde görmesine karşın, bütüncül teoriler savaşın nedenlerinin sistem (yapı) düzeyinde olduğunu kabul etmektedirler. İndirgemeci teoriler, uluslararası sistemi birimlerin özelliklerini kullanarak açıklamakta; bu nedenle uluslararası düzeydeki yapısal etkenleri göz ardı etmektedirler.

Devlet merkezli açıklamalar eksik ve indirgemecidir; bu nedenle uluslararası ortamdaki (sistemdeki) gelişmeler devletlerin dış politikalarını belirleyen temel etken olmaktadır. Uluslararası sistem ise kendisi (yapı) ve birbirleriyle etkileşim içinde olan birimlerden (devletler) oluşmaktadır. Dolayısıyla devlet davranışlarının anlaşılması için, uluslararası ilişkileri birim veya devletler açısından açıklayan indirgemeci teoriler yerine sistem düzeyinde açıklayan yapısal teoriler kullanılmalıdır (Waltz, 1979, s. 79).

Neorealizm iki temel varsayım üzerine kurulmuştur. Birinci varsayıma göre devletler uluslararası politikanın temel aktörüdür ve anarşik bir ortamda varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar (Ashley, 1984, s. 238). Ortamın anarşik olması devletler arasındaki ilişkileri düzenleyecek bir üst otoritenin bulunmaması anlamındadır.

İkinci varsayım devletlerin anarşik uluslararası ortamdaki temel amaçlarının bekalarını sağlamak olduğudur (Mearsheimer, 2009, s. 242). Realizmde de uluslararası ilişkilerde esas aktör devlettir ve devletler anarşik uluslararası ortamda varlıklarını devam ettirme çabası içindedirler. Devletler, ellerindeki imkânlar açısından eşitsiz bir şekilde dağılmış olmalarına rağmen işlevleri benzer yapıya sahiptir (Waltz, 1979, s. 96). Bu kapsamda devletler anarşik bir sistem yapısı içerisinde hareket etmekte ve böylece gücün sistem içerisinde dağılışına bağlı olarak sistemin yapısını tespit etmek mümkün olmaktadır.

Uluslararası sistemin anarşik yapısı devletlerin bu yapı içerisindeki davranışlarını belirleyici bir rol oynamaktadır. Anarşik ortam içerisindeki devletlerin temel amacı hayatta kalmak için mücadele etmektir (Waltz, 1979, s:91-92). Devletler bu amacı gerçekleştirmek için güvenliklerini artırmaya çalışırlar ve bu nedenle de güç peşinde koşarlar. Uluslararası yapı bu açıdan devlet davranışlarını sınırlandırıcı bir

etkiye sahiptir ve gücün elde edilmesi devletlerin güvenliklerinin sağlanması, bekalarının devamı için bir araç olarak önem kazanmaktadır. Neorealizm burada klasik realizmden ayrılmakta ve gücün elde edilmesi kendi başına bir amaç değil, bir araç olmaktadır (Waltz, 1990, s. 36). Neorealizmin güvenlik kapsamındaki yorumu, klasik realizmin devletlerin güç peşinde devamlı bir mücadele içinde oldukları (Morgenthau, 1967, s. 36) varsayımından farklılaşmaktadır.

Bu yaklaşıma göre, savaşların asıl nedeni uluslararası sistemin anarşik yapısıdır. Bu yapı devletleri bir güç ikileminin içine sokarak onları kendi başlarının çaresine bakmaya, daha doğru bir ifadeyle diğer devletlerin korkularını artırmadan kendi güvenliklerini ve bekalarını sağlamaya zorlamaktadır.

Yapı ve birim düzeyini (uluslararası sistem ve devlet) birbirinden ayırmasını müteakip, yapının üç özelliği olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar; sistemin düzenleyici ilkesinin anarşi olduğu, uluslararası sistemin birbirleriyle eşit ve aynı işleve sahip devletlerden oluştuğu ve uluslararası sistemlerin devletler arasındaki güç dağılımı açısından farklılık gösterdiğidir (Waltz, 1979, s. 88- 101).

Devletler fonksiyonel olarak aynı özelliklere sahip olduklarından, uluslararası sistemlerin karşılaştırılması anarşik yapıya ve güç dağılımına göre yapılmaktadır.

Devlet, yukarıda belirtildiği gibi realizmin benimsediği şekliyle neorealizmde de uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul edilmektedir. Devletler kültürleri, ideolojileri veya güçlerine göre farklılaşabilmelerine rağmen temelde birbirlerine benzemekte ve benzer işlevleri yerine getirmektedirler. Onları birbirlerinden ayırt eden faktörler özellikleri veya yaptıkları işler değil, yaptıkları işleri yerine getirebilme kapasiteleridir (Waltz, 1979, s. 96-97).

Sistem bir yapıdan ve birbirleriyle ilişki halindeki birimlerden oluşmaktadır (Waltz, 1979, s. 40). Devletlerin oluşturduğu yapı onların amaç ve davranışlarını etkilemektedir. Yapı, devletlerin davranışlarını sınırlayıcı bir etkiye sahiptir.

Devletlerin dış politika davranışları uluslararası sistem tarafından şekillendirilir ve kısıtlanır (Waltz, 1979, s. 72). Bu nedenle devlet davranışlarının tahmini veya

anlaşılması için birimlerin niteliklerinin, amaçlarının ve etkileşimlerinin anlaşılması yeterli değildir. Yapısal bir teori olan neorealizmin amacı bu iki düzeyin nasıl faaliyet gösterdiğini, birbirleriyle nasıl etkileşim halinde olduklarını ve bir birim olarak devlet davranışları yerine uluslararası sistemde ortaya çıkan sonuçları açıklamaktır.

Neorealizm açıklanırken uluslararası sisteme odaklanmaktadır. Bu bakış açısına göre devletler işlevsel açıdan benzer olan bütüncül aktörlerdir. Yapısal analizin amacı devletlerin koordine edilmeyen eylemlerinin yol açtıkları sonuçları, devletlerin dış politika oluşturma sürecinden ayrı bir olgu olarak açıklamaktır.

Sonuçta, sistemi oluşturan aktörlerin eylemlerini yapısal koşullar açısından açıklamaya çalışan bir teori ortaya çıkmaktadır. Waltz'ın uluslararası politika teorisi, özellikle belirli faktörleri sabit olarak almakla dış politika teorisinden farklılaşmaktadır. Dış politika teorileri, doğası gereği devleti ön plana alan bir yaklaşıma sahiptir. Ayrıca, bir aktör için karar alma süreci, devlet mekanizması içerisinde yer alan karar alıcıları yönlendiren etkenler, bir devletin uluslararası ortamı nasıl algıladığı ve bu algılamanın bir karar alma organını nasıl etkilediği gibi konuları açıklamaya çalışması nedeniyle dış politika teorileri neorealizmden ayrılmaktadır.

Devleti analizinin odağına yerleştiren ve uluslararası sistemi göz ardı eden realizmin aksine neorealist teori uluslararası sistemi öne çıkarmakta, ancak devleti bir kapalı kutu gibi değerlendirmektedir. Devletlerin özellikleri neorealizm açısından önemli değildir ve sahip oldukları yetenekler bütüncül aktörler olan devletleri farklılaştırmaktadır. Bu durum ise uluslararası sistemin anarşik yapısının yeniden üretimine yol açmaktadır.

Realizmin bir özelliği, yukarıda ifade edildiği üzere devletlerin rasyonel davrandıkları ve kararlarını mantıklı bir şekilde aldıklarıdır. Devletlerin rasyonel karar alacaklarını varsaymak, onların çevreleri hakkında doğru bilgiye sahip olduklarını ve bekalarını sağlayacak en akıllı kararı verecekleri anlamına gelmektedir. Buna karşılık neorealist yaklaşım tarafından realizmin temel bir özelliği olan devletlerin rasyonel davrandıkları varsayımı kabul edilmemektedir (Mearsheimer, 2009, s. 244). Devletlerin rasyonel davrandıklarını kabul etmemek onların herhangi bir anlam ifade etmeyen ve

teoriye göre beklenmeyen davranışlar sergileyebileceklerini göstermektedir. Devletlerin kendilerinden beklenmeyen bu şekildeki davranışlar göstermeleri iç yapılarındaki unsurların dış politika oluşumundaki etkileri nedeniyle olmaktadır (Mearsheimer, 2009, s. 245). Böyle bir duruma örnek olarak, iç politikadaki güçlü bir çıkar grubunun kendi menfaatleri doğrultusunda devletin dış politikasını yönlendirmeye çalışması gösterilebilir.

Devletlerin neorealist yaklaşımın belirlediği kalıpların dışında dış politika davranışı göstermeleri neorealizmin bir dış politika teorisi olmadığını ve devletlerin birim olarak dış politika davranışlarını açıklamakta yetersiz kaldığını göstermektedir (Mearsheimer, 2009, s. 245). Bu nedenle, devletlerin iç yapılarındaki birim seviyesindeki değişkenlerin analize dâhil edildiği ve devletlerin bireysel olarak ayrı ayrı dış politika davranışlarını açıklama amacı güden farklı bir dış politika teorisine ihtiyaç bulunmaktadır.

Devletlerin münferiden dış politikalarını açıklamaya çalışan bir teorinin, birim seviyesindeki değişkenleri dikkate almasına rağmen devlet davranışları üzerinde sınırlandırıcı etkisi nedeniyle yapısal değişkenleri de dikkate alması gerekmektedir. Bu kapsamdaki bir teori Waltz'a göre yapısal değil, birim seviyesindeki bir teoridir ve farklı devletlerin dış politikalarının açıklanmasına yardımcı olacaktır (Waltz, 1979, s. 67-73). Ancak, neorealizmin devletlerin dış politika davranışlarının açıklanması konusundaki eksikliğine rağmen Waltz, bir dış politika teorisi kurma yoluna gitmemiştir. Onun açısından böyle bir teorinin oluşturulması mümkün değildir.

Buna karşın, yapısal bir teori olarak neorealizm bir uluslararası politika teorisidir ve bireysel devlet davranışlarının yerine devlet davranışlarının sistem düzeyindeki karşılıklı etkileşiminin sonuçlarını açıklamaktadır. Sistemdeki birimlerin değişmesi durumunda benzer sonuçların ortaya çıkıp çıkmayacağı, meydana gelen olayların tekrarlanıp tekrarlanmayacağı, güç dengesinin nasıl oluşacağı ve savaşların yapılacağı şartlar hakkında bilgi vermektedir. Ancak, savaşların neden meydana geldiği hakkında bir öngörüsü bulunmamakta, bu kapsamdaki bir açıklama için ayrı bir dış politika teorisine ihtiyaç bulunmaktadır.

Waltz'un açıklamalarının aksine realistler, yukarıda belirtildiği gibi devletlerin rasyonel davranacaklarını ve dış politikalarının akılcı temeller üzerinde yürütüleceğini belirtmektedirler. Teorik bakış açısından, dış politika teorileri ve uluslararası politika teorileri şeklinde bir ayrım yapmamaktadırlar (Elman, 1996, s. 7 -53). Bu kapsamda devletlerin iç yapısından kaynaklanan özellikler ve iç politikası onların dış politikaları davranışları üzerinde etkili olmaktadır ve rasyonel davranan devletler kendileri açısından en uygun kararları alabilecek kapasitededirler (Mearsheimer, 2009, s. 246).

Waltz neorealist teoride, uluslararası gelişmeleri yapısal faktörleri kullanarak açıklamaya çalıştığı için, ortaya koyduğu teori bir uluslararası politika teorisidir.

Yapısal bir teori olan neorealizm uluslararası sistemi bir bütün olarak görmektedir. Bu nedenle bireysel olarak devlet davranışlarının açıklanmasında yetersiz kalmaktadır.

Rusya'da bağımsızlığı sonrasında hızlı bir yükselişe geçen Yeni batıcılık kısa süre popülaritesini kaybetmeye başlamış Yeni Avrasyacılık yükselen değer olmaya başlamıştır. 1998 yılında Rusya'da yaşanılan ekonomik bunalımın Batı akımını birden düşürdüğü ve Yeni Avrasyacılığın birden yükselmeye başladığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte bağımsızlık nedeni ile yaşanılan kargaşada Rusya, ABD ve Avrupa'ya karşı sadece uyumlu değil aynı zamanda bağımlı politikalar izlemiştir. Kısa bir süre sonra bu bağımlılıktan kurtulmak isteyen Rusya Asyaya yönelmiştir (Tellal, 2001, s. 541-542).

Avrasyacılar, Batı yanlılarını hayali dış dünya algısı ve hayali dış politika izlemekle suçladılar. Avrasyacılara göre, Kozyrev'in barışçı ve bağımlılık şeklinde kurduğu ilişkiler çok yanlıştı. Batılıların sahip oldukları tüm değerlerin şeklen olduğu kendilerinin de bunlara inanmadığı Avrasyacılar tarafından savunulmuştur. Onlara göre Batılılar kendi çıkarları için, dış politikada sadece araç olarak demokrasi, insan hakları, ülkelerin eşitliği, uluslararası hukukun üstünlüğü, dünya barışı ve refahın yaygınlaştırılması kavramlarını savunmaktaydılar.

SSCB'nin dağılması ardından dünyanın daha barışçı bir döneme girmesinin Batının silah kullanmayacağı anlamına gelmediği savunulmaktaydı. Bu nedenle de

Rusya, askeri gücünü yenilemeliydi. Batılılar, Rusya'yı her zaman tehdit olarak gömüş hala da görmekte idiler. Bu bağlamda Batı, tarihi boyunca Rusya'yı kötü görmüş, Ondan korkmuş ve Onu dışlamıştı. Batı, tarihsel süreç içerisinde sırası ile Ortodoks Rusya, Komünist Rusya ve şimdi RF'den ürkmekteydi. Batı'nın, RF'nin geçici zayıflığından istifade etmek isteği düşünülmekteydi. Migranian, Batı'yı ve Batılı değerleri bir numaralı tehdit olarak nitelemektedir. Bununla birlikte Migranian; Rusya'nın etkisini ve güçlenmesini zayıflatmak için Batı'nın Türkiye'ye destek verdiğini ifade etmekteydi. Bu bağlamda Rusya'nın SSCB'nin uluslar arası yükümlülüklerinden kurtulmasının telafisi güç zararlara uğramamak adına zorunluluk olduğu ifade edilmiştir (Dağı, 2002, s. 165,167).

Avrasya akımının ilk olarak ortaya çıktığı dönemde 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde tarih ve coğrafya gibi unsurları temel almışlar ve görüşlerini de bu doğrultuda oluşturmuşlardır. Bu dönemdeki ilk Avrasyacılar, Rusya'nın Batılı olmasının aslını inkar etmek anlamına geldiğini iddia etmekteydiler. Rusya'nın Batılı olma hareketlerinin gerçekte Rus medeniyetini dış tehditlere açarak savunmasız bıraktıklarını savunmaktaydılar. Onlara göre Rusya ile Batı birbirlerinde çok farklıdırlar. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Yeni Avrasyacılar eski Avrasyacıların fikirlerini Sovyetlerin dağılmasından sonraki dönemde hızla yaymaya ve kabul görme çalışmalarına başlamışlardır. Yeni Avrasyacılar, Batının hem savaşçı hem de bencil olduğunun Rusya'nın ise paylaşımı ön plana çıkaran toplumcu bir medeniyet olduğunu savunmakta idiler(Dağı, 2002, s: 159).

Yeni Avrasyacılar, Rusyaya Batı demokrasisini önermesinin amacının Batının çok uluslu Rusya'yı yıkmak istedikleri bir plan olduğunu iddia etmekteydiler. Bununla birlikte Yeni Avrasyacılar, Rusya her ne zaman Batının demokratik düzenine geçmeye çalışsa bunun Rusya'nın felaketine sebep olduğunu savunmaktaydılar. Sovyetler Birliği'nin de Batı'nın çabaları sonucunda dağıldığını savunmaktaydılar(Dağı, 2002, s. 161).

Batı'nın tüm gayretlerinin temelinde, hem Sovyetler Birliğinden korkusu hem de Sovyetler Birliğinin yeraltı ve yerüstü zengin kaynaklarına olan ihtiyacının olduğu savunulmaktaydı. Bu bağlamda Batının en büyük ajanı olarak da Gorbaçov'u

göstermişlerdir. Batıcılığı savunmanın ya da batı demokratik rejimini Rusya'nın bütünlüğü için büyük bir tehlike olacağı savunulmaktaydı. Aynı zamanda Çarlık ve SSCB'nin varisliğine tehdit oluşturduğunu savunmuşlardır. Yeni Avrasyacılar, Sovyetler Birliği'nin uygulamalarını savunarak Rusya için tecrübe edilecek bir dönem olarak nitelendirmişlerdir.

Yeni Avrasyacılar, SSCB'nin dağılma sürecinden kısa süre içerisinde çıkılacağı düşünülmüştür. Aynı zamanda Rusya'nın Çarlık ve SSCB sınırlarına yeniden ulaşması gerektiği ifade edilmiştir (Dağı, 2002, s. 163).

Yeltsin'in RSFC'nin ilk seçilmiş başkanı olması nedeni ile 1993 yılı ortalarına kadar süren süreç içerisinde Batı ile ve tüm Dünya ile çok iyi ilişkiler içerisinde olmuşlardır.

Bu tüm dünya iyi ilişkiler içerisinde olunan döneme gelen en büyük eleştiri gerçekçi olmayan politikalar izlendiği yönünde yapılmıştır. Bu nedenle de dışarıdan geleceği düşünülen ekonomik yardımlarla ilgili beklentinin gerçekleşmediği ve Rus ekonomisinin dönüşümünün çok basite indirgendiği ifade edilmiştir. Yine bu dönbem içerisinde dış ilişkilerde yakın çevreden ziyade ABD ve Batı Avrupa ile daha çok ilişki kurulmuş ve dünyadaki diğer ülkeler ile ilişki neredeyse hiç kurulmamış olması da yapılan eleştiriler arasında yer almaktaydı (Marantz, 1997, s. 346).

Yeltsin, Kozyrev gibi Yeni Batıcıların politikaları 1992 baharından itibaren daha çok eleştirilmeye başlandı. Batı'yı siyasi ve iktisadi model olarak almanın RF'yi Batı'ya bağımlı kılacağı, Rusya'nın sorunlarının farklı olduğu, Rusya'nın doğal müttefikinin Batı olmadığı, Rusya'nın kendi görüşlerini Batı'ya kabul ettirmesi gerektiği, Rusya'nın Avrasya gücü olması gerektiği, Rusya'nın zafiyetinin geçici olduğu Yeni Avrasyacılarca iddia edildi (Sisav, 1995, s. 52).

Rusya içinde ve dışında yaşanan iktisadi ve siyasi gelişmeler Yeni Avrasyacıların söylemine 1993'ten itibaren taraftar kazandırmaya başladı. İktisadi ve siyasi buhran, dışa açık piyasa ekonomisi ve demokratik devlet olma hedefini, söylemini geriletti

Ayakta kalma sorunu öncelik kazandı. Yeni Avrasyacılığın kuvvetlenmesinin bir diğer nedeni, Batı medeniyetinin Rusya'yı kendine ait saymamasıydı. Samuel P. Huntington, Ortodoks Rusya ile Batı arasında medeniyetler arası çatışma öngördü. Zbigniew Brzezinski Rusya'nın Batı medeniyetine uyumsuzluğunu vurguladı (Dağı, 2002, s. 144).

Yeni Avrasyacılığın dış politika önerileri Yeni Batıcılardan farklıydı. Rus-Türk savaşlarının tekrarlanmaması gereğine inanılmaktaydı. Yeni Avrasyacılar Batılı deniz gücüne mukavemette ortak Avrasya kara medeniyetine dâhil olan Rus, Türk, İran, Çin, Hint birlikteliğini tahayyül etmekteydi. Engin Avrasya'da Türk, İran, Çin, Hint birlikteliğinin Rusya'ya öncelik tanınarak sağlanması istenmekteydi. Yeni Avrasyacılar bu birliktelikte Rusya'ya hususiyet tanımaktaydı. Bu görüşe paralel olarak, Türklerin Batıcılarla birlikteliğinin kıtayı parçalayabileceği uyarısı da yapıldı.

Yeni Avrasyacılık yekpare değildi. Yeni Avrasyacılıktaki Türkofil eğilimler ilk Avrasyacılara nazaran yoğun olmamakla birlikte vardı. Aleksandr Kadırbayev'e göre Avrasyacılılık coğrafi bir kavram değil, Slav ve Türk halklarının etkileşimini ifade ediyordu (Kadırbayev, 2003, s. 22). Kadırbayev üç temel Yeni Avrasyacı eğilim olduğunu iddia eder.

Türkiye'nin dış politikasında etkili olan Yeni Osmanlıcılık ve Kemalizm ele alınacaktır. 24 Ocak 1980 kararları sonrası, serbest piyasa ve dışa açık iktisat politikaları, demokratikleşme ve Türk vatandaşlarının dış dünya ile irtibatının arttırılması sürecine, 1991'de SSCB'nin dağılmasının eklenmesi, Türkiye'de Kemalizm ideolojisini geriletti. 1990'lı yıllarda Yeni Osmanlıcılık yönelimi ile yerleşik Kemalizm arasında, seçilmişler ile asker/sivil atanmışlar arasında gerilim yaşandı.

Yeni Osmanlıcılık, Yeltsin döneminde Rusya-Türkiye ilişkilerinde etkili oldu. Bunu Dmitry Trenin şöyle ifade etti; "Türk-Rus ilişkileri yol ayrımında. Sadece uluslararası ilişkilerdeki değişiklikler değil, iki ülkenin kendi iç değişimleri de bunu gösteriyor. 20'nci yüzyılda Rusya'yı tanımlayan komünizm ile Türkiye'yi tanımlayan Atatürkçü laiklik örneği artık tarihe ait" (Trenin, 1996, s. 7).

Osmanlı Devleti'nde 19'uncu yüzyıldan 20'nci yüzyıla aktarılan ana siyasi/kültürel akımlar arasındaki rekabet; 1980'li yıllarda Kemalizmin gerilemesi sonrası, 1990'lı yıllarda arttı. Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük cereyanlarından Batıcılık ve Türkçülüğe isnat eden Kemalizm, Türkiye'de 1923'ten 1980'lere kadar devlet yönetiminde genel kabul gördü. Osmanlıcılık 1980 sonrasında Yeni Osmanlıcılık olarak taraftar bulmaya başladı. 1980'li ve 1990'lı yıllarda asıllarını anımsatırcasına bu dört akımın söylemleri, tavırları ve bazı uygulamaları iktidara geldi ve gitti. Turgut Özal'lı yıllar Yeni Osmanlıcılığın, Refah Partisinin iktidarı paylaştığı yıllar İslamcılığın, 28 Şubat 1997 süreci Batıcılığın ve 18 Nisan 1999 seçimleri sonrası ise Türkçülüğün iktidarını temsil ettiği söylense yanlış olmaz (Davutoğlu, 2003, s. 84). Ahmet Davutoğlu, 1990'lı yıllardaki ana siyasi akımları, "ana damarlar" olarak nitelediği Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılıkla bağlantılandırarak ve Soğuk Savaş sonrası ortamının bunlar arasında mücadeleyi mümkün kıldığını belirtti.

Soğuk Savaşın sonrasında Osmanlı mirası gündeme gelmiştir. Bu mirasın varlığını kabul eden ve olayları bu açıdan tahlil edenlerin ortaya koydukları düşünceler Yeni Osmanlıcılık olarak tanımlanır. Yeni Osmanlıcılık, Osmanlıyı ihyayı değil, Osmanlı alanında süregelen bağlılıklar nedeniyle, bu alanı Türkiye'nin etkilemesini ya da bu alandan etkilenmesini anlatır. Gözen'e göre sorun şudur: "… böyle bir miras, nasıl kıllanılmalı ya da ele alınmalı ki bugünün insanına, toplumuna ve devletine yararlı olabilsin?" (Gözen, 2006, s. 23).

Yeni Osmanlıcılar ülke etrafında yaşayanları da farklı algıladı. Yeni Osmanlıcılar için kültürel ve iktisadi alanın batı sınırları, Velka-Kladusa (Kuzeybatı Bosna) tepelerinden başlar, Bar (Montenegro) ve Durres (Arnavutluk)'a uzanır. Yeni Osmanlıcılar, Osmanlı izlerini taşıyan ve bugüne kadar hayatta kalmayı başaran Osmanlı Müslüman nüfusun yaşadığı yerlerle ilgilendiler (Yavuz, 2001, s. 42). Yeni Osmanlıcılara göre Osmanlıcılık, Türkiye'nin tekelinde değildi. Osmanlı topraklarında yaşayan ve tarihî mirasta payı olan tüm topluluklar Osmanlı olduğunu iddia edebilirlerdi. Sınırlar haricindeki toplumları benimseme, bu algılama değişikliği, süregelen Batıcı, Türkiye'nin sınırlarını aşmayan tanımlamalara göre dış politika düşün ve uygulamalarını 1990'larda değiştirdi.

Nikolay Kireyev, Yeni Osmanlıcılığı Türk Avrasyacılığı (İslamcılık ve Türkçülük) olarak betimledi. Bunu Avrasya'daki diğer din ve milletleri dışarıda bırakıcı bir yönelim olarak değerlendirdi.

1980 sonrasındaki dönemde Türk dış politikasında Kemalizm anlayışı geriledi. Larrabee ve Lesser, 1990'lı yıllarda Kemalizm'e eleştirilerin arttığını, Kemalizm'in gerilediğini ama yine de etkisinin sürdürdüğünü öne sürdü. Anadolu'da özel kesimin güçlenmesi ve devletçiliğin gerilemesiyle 1990'lı yıllarda Kemalizmin çağdaşlaşma, devletçilik, cumhuriyetçilik, laiklik, yurtta sulh cihanda sulh gibi yönleri eleştirilmeye başlandı. Demokratikleşmenin artışı Kemalist devletin gücünü azalttı (Larrabee, Lesser, 2004, s. 16, 26).

"Cumhuriyetin başlangıcından beri, iç politikanın hemen her alanında Kemalist ideoloji- yumuşak anlamda bir yönetim felsefesi- güçlü bir etkiye sahip olmuştur. Bir ideoloji olarak Atatürkçülük son on yılda etki ve tutarlılığından çok şey kaybetmiş olsa da, yaklaşık 80 yılın mirası birçok alanda kendini güçlü bir şekilde hissettirmektedir. … Ankara milletlerarası sahnede oldukça temkinli bir oyuncu olarak kalmaya devam etmiş, birçok alanda çok taraflı eylemlere katılmama yönündeki önceliklerine sıkı sıkıya bağlı kalmış olsa da, tarafsızlık artık Türk dış politikası için fazla bir anlam taşımamaktadır" (Larrabee , Lesser, 2004, s. 37-38).

Kendilerini Batılı olarak gören, Kemal Atatürk'ü izleyen Türk liderler, Türkiye'yi Batı eğilimli ve laik bir ülke olarak muhafaza etmek istediler. Bu eğilim, Cumhuriyetin başından itibaren Kemalist liderlik tarafından takip edilen ve uygulanan temel dış politika yönelimi olageldi. Katı milliyetçilik, laiklik ve bürokratik otoriteryen bir anlayışa dayanan geleneksel Türkiye liderliğine ilk kez Özal liderliği (Özalizm) tarafından karşı konuldu. Kemalist liderliğin geleneksel dış politikasını yürüten Silahlı Kuvvetler ve Dışişleri Bakanlığı, güçlü iç ve dış bağlantılara sırtını dayayan Özal'ın dış politikadaki girişimlerine karşı çıktılar. Özal döneminde Türk dış politikasında çok önemli değişimler oldu. Ekonomik alanda Kemalist liderliğin geleneksel "ithal ikamesi" stratejisi bir tarafa bırakılarak "ihracata yönelik" bir strateji uygulanmaya başlandı. Mümkün mertebe serbestleşme sağlanmaya çalışıldı. İttifak politikasında ve siyasi paktlar alanında, Batı'ya bağlanmaktan ziyade, Türkiye ile diğer ülkeler arasında

karşılıklı bağımlılık esasına dayanan bir ilişki geliştirilmeye çalışıldı. Dış politika eğiliminin belirlenmesinde Türkiye'nin Batı ve Doğu arasında "köprü" vazifesi görmesi esas alındı. Etnik unsurlara farklı bir yaklaşım getirildi. Kemalist liderliğin etnik gelişmelere "politik ve ideolojik" bakış açısı yerine "politik ve kültürel" bir bakış açısı geliştirildi. Özal liderliği bütün alanlarda, önceki liderliğe nazaran, çok daha aktif, yüksek profilli ve popüler bir dış politika izledi (Ataman, 2003, s: 50-51).

Özal, iç sorunları çözmek için Osmanlı uygulamalarının örnek alınabileceğini düşünüyordu. Ancak Özal, Kemalist ve milliyetçi duygularla zıtlık yaratmamak için dikkatli davranmak zorundaydı (Roulean, 1994, s. 111). Özal, Osmanlı mirasını iç sosyo-kültürel gerilimi çözmek ve yeni Türk dış politikasını belirginleştirmek için kullanmaya başlamıştı (Çolak, 2006, s. 595). Osmanlı millet sistemi önerisi, Türk resmî ideolojisi (Kemalizm) tarafından hoş karşılanmadı. Kemalist asker ve sivil bürokratlar 28 Şubat süreciyle Refah Partisini tasfiye ettiler (Çolak, 2006, s. 597).

1990'lı yıllar neo-liberal eğilim ile geleneksel devlet merkezli yaklaşım arasında yaşanan gerilim bir kaç kez atanmışlar ile seçilmişler arasında kopmalara neden oldu. 1990'lı yılların ilk yarısında Cumhurbaşkanı Özal ile Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay arasındaki görüş farklılığı, 1990'lı yılların ikinci yarısında ise Erbakan hükümetini ordunun istifaya zorlaması gerilimin sonuçları arasında yer alır.

1.4-Ekonomi Politik Teori

1.4.1-Uluslararası Ticaret Siyaseti

Uluslararası ticari ilişkiler birçok sebebe dayanmaktadır. Ülkelerin yapmış oldukları üretimlerin yeterli görülmemesi ya da başka ülkelerde de aynı üretilmesi sebebiyle beraber ekonomik ilişkiler içerisinde bulunurlar. Kuramlar neticesinde uluslararası ekonomik ilişkilerin iş ayrımı doğrultusunda yapılması ile ekonominin özgür şartlarda uygulanmasının oluşturulması dünya kaynaklarının en aktif şekilde kullanılmasının sonucunu oluşturacaktır. Bunun sebebi devletler ticari, sosyal ile siyasal hedeflerle uluslararası ekonomiye karışmaktadırlar. Böylece devletin ülke ekonomisini sınırlandırmayı veya istek uyandırmak için uyguladığı sistemler dış ticaret yöntemini meydana getirmektedir (Dinler, 1997 s. 22).

Ticari yönetiminin de en önemli unsuru olan dış ticaret yöntemi için ülkenin başka ülkelerle yapmış oldukları ve sadece ürün alım ile satımlarından meydana gelen ilişkilerini toparlayan yöntemler biçiminde ifade edilmektedir. Ülke malileri bakımından dış ticaretin uygulanmasının hedefi, iç piyasada yer almayan ya da yer alıp fazla harcamaları olan ürün ile hizmetlerin dış piyasalardan elde edilmesi, iç piyasada çok olan ürünler ile hizmetlerin dış piyasaya geçişi ve refah düzeyinin artması açısından oldukça önemli olarak görülmektedir. Bunun sebebi ise dışarıya taşınmasıyla elde edilen gelir ile yaşam koşullarının artması ve dışarıdan gelenlerin içeride bulunmayan gereksinimlerin çok daha iyi koşullarda sağlanabilmesiyle elde edilmektedir. Bir başka ifadeyle dış ticaret uygulamaları, çıkar doğrultusunda meydana gelen çalışmalar biçimde açıklanmaktadır (Saatcioğlu, 2001, s. 107).

Devletler, dış ticaret çalışmalarını meydana getirirken ifade edilen çıkar düşüncesi ele alınarak, ekonomileri bakımından en iyi çalışmaları oluşturmaya yönelik yapılan uğraşlardır. Bu sebeple gerek ödün verilmesi ya da çeşitli tavizleri elde tutmak için uğraşırlar. Bu ödün verme çerçevesinde amaç, sürekli olarak çıkar elde etmek ve bu etkinliklerle devamlı olarak kazanmak üstüne kurulan hedefler olarak bilinir. Bu tür etkinliklerin uygulanmasında ülkeler, Dünya ticaretini kötü yönde etkileyecek biçimde hareket etmedikleri bilinir (Dinler, 1997, s. 43).

1.4.2-Diplomatik Misyonlar ve Uluslararası İlişkileri

Ülkelerin, birbirleriyle iletişimde kalabileceği, belli siyasi ve diplomatik süreçlerini ilerletebileceği ve geliştireceği dayanak noktası olarak ülkeler arası ticaretin dünyadaki global ticaret ve yatırım rekabetinden kaynaklı olarak refahını artırabilecek oranda belli bir pay alabilmesi için bu durumda öncü güçlü oyuncular yani güçlü kurumlarla veya firmalarla var olması gerekmektedir. Bu sebeple, ülke ait bir imaj yaratma, ihracat için destek hizmetleri, pazar araştırması ve pazarlama çalışmaları yürüten ihracat promosyon ajanslarının yapılandırılması ve düzenlenmesi hayli bir öneme sahip bulunmaktadır. İhracat promosyonu alanında ülkeler arasında göze çarpan en önemli farklılıklar promosyon adına sorumluluk verilen kurumların ve firmaların yapısal formunda

görülmektedir. Bunun sebepleri ise, her zaman açık ve net görülememektedir (Özberk, 2010: s. 23).

Ülke misyonu ve iş dünyası-devlet arasındaki etkileşim zamanının belirleyici iki etken olduğu tahmin edilmektedir. Siyasal ve diplomatik konuların, ülkenin bütünlüğünü ve ülkenin büyüklüğünün diğer açıklayıcı unsurlar olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra içeriye dönük yatırım olarak belirtilen ve imaj yaratma, yatırım üretimi, potansiyel olarak görülen ve mevcut yatırımcılara hizmet sunumu ve politik destek çalışmaları bakımından doğrudan yabancı yatırımların promosyonu genel olarak yatırım promosyon ajansı olarak ifade edilen organizasyonlar tarafından ortaya konulmaktadır. Bu tür ajanslar yeni bir kimlik olarak ortaya çıkmakta ve son yirmi yıl içinde popülerlik kazanmaya başlamışlardır. Bu ajansların hemen hemen tüm dünyada kabul edilmesi doğrudan yabancı yatırımlara verilen yükselen önemimin büyük bir görüngüsüdür. Bütün ülkelere bakıldığında, ulusal yatırım promosyon ajansına sahip olmadığı gözlemlenmektedir. Yatırım promosyonu yapan ülkelerin büyük çoğunlukla bir ulusal yatırım promosyon ajansına karşın birçok yerel kalkınma/yatırım promosyon ajansı bulunmaktadır. Bölgesel yatırım promosyon ajansları kurma durumunun altındaki sebep ise, çoğunlukla ana problemin yatırımın hangi ülkeye yapılacağından ziyade, bir ülke dahilinde nereye yapılacağıdır. Bu durumda, çoğunluğu gelişmiş bazı ülkelerin neden 250'den fazla bölgesel veya yerel yatırım promosyon ajansı kurduğunu gözler önüne sermektedir. Ticari diplomasinin temel yapı taşlarında insan ve para olduğu açıktır. Nicelik olarak yeterli ve yüksek kalitede olan insan kaynakları, etkin ve aktif nitelik taşıyan bir ticaret promosyonu için şartı olarak görülmektedir. Kullanım için var olan bu kaynakların promosyon etkinlikleri üzerinde açık bir etkisi de bulunmaktadır (Özberk, 2010: s. 20).

Kaynakların kullanımı kararları esasında promosyon etkinliklerinde en önemli vurguyu yaratacak firma, sektör ve pazar hedeflemesinden ve farklı programların, düzenlemelerin ve etkinliklerin etkisini tanımlamada performans değerlendirmesinin niteliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Buna rağmen, bu etki ne dolaysız olarak ne de oransal bir etki olarak görülebilir. Kaynaklar bakımında kaynak miktarına ek olarak diğer üç temel boyut bulunmaktadır Bunlar sırasıyla, dış ticaret ve yatırım ajanslarının insan kaynaklarının kalitesi ve yetenekleri, hizmet sunumu aşamasındaki iç ve dış

kaynak temini, kamusal finansman ve hizmet gelirleri arasındaki denge olarak belirtilmektedir (Özberk, 2010: s. 23)

2-TÜRKİYE RUSYA İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK PERSPEKTİF İÇERİSİNDE GEÇİRDİĞİ TARİHSEL SÜREÇ

2.1- 1923-1950 Yılları Arasındaki Dönem

Birinci Dünya Savaşının ardından gelişmeye başlayan Rusya ve Türkiye ilişkilerinin temeli ticari ve ekonomik alanda Türkiye' de Cumhuriyetin ilanının ilk yıllarına dayanmaktadır. SSCB ve Türkiye Cumhuriyeti ilişkileri iki dünya savaşı arasında barışçıl bir şekilde gelişme göstermiştir (Tahirler, 2016, s. 52).

Milli Mücadele döneminde başlayan Türk-Sovyet ilişkileri iki tarafın da izlediği barışçıl politikalar üzerine kuruludur. Hem Türkiye hem de Sovyetler Birliği, genel politikaları ve birbirleriyle ilişkilerinde barışçıl kararlar almışlardır. Kurtuluş Savaşı'nın ardından, 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile barış yanlısı düzene geçmişlerdir (Burçak, 1992, s. 213-214).

Lozan Konferansına taraf olmayan Sovyetler Birliği, Boğazlar hakkındaki görüşmelerde Batılı devletler karşısında yalnız kalmak istemeyen Türkiye'nin çağrısı üzerine orada bulunmuştur (Gürsel, 1968, s. 192).

Türkiye ve SSCB arasında gerçekleştirilen ilk önemli adım dışişleri bakanları Çiçerin ve Dr. Tevfik Rüştü (Aras) tarafından Paris'te 17 Aralık 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması olmuştur. Türkiye açısından bu antlaşmanın en önemli nedeni olarak 16 Aralık 1925 yılında Türkiye aleyhinde sonuçlanan Musul sorunu olarak gösterilebilir. İngiltere ile arasında yaşanan bu anlaşmazlık devam ederken, Şeyh Sait ayaklanmasının şubat ayında patlak vermesi Türkiye'yi hem içeride hem de dışarıda zor bir duruma sokmuştur. Batılı devletlerle Lozan sonrasında bazı sorunları devam eden Türkiye için SSCB destek merkezi konumuna gelmiştir. Benzer bir durum SSCB tarafı için de geçerlidir. Locarno Antlaşması ile 1 Aralık 1925'te

Almanya'nın bazı sınır bölgeleri güvence altına alınmışken, doğu sınırı için aynı şeyi söylemek zordu. Bu durumu SSCB kendisi için bir tehdit olarak algılamıştır. Batılı ülkeler kendi aralarındaki anlaşmazlıklarla ilgilenirken, SSCB'yi teker teker tanımaya başlamışlarsa da dışladıklarını gizleyememişlerdir. SSCB bu durun karşısında endişelenmiş ve Türkiye ile yakınlaşmıştır (Uçarol, 1995, s. 95).

İki devlet arasında 17 Mart 1927 tarihinde Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma ile SSCB'nin ticari temsilciliklerinin Türkiye'deki statüsü bir sonuca bağlanmıştır. Binalar, ticari temsilciler ve temsilcilerin yardımcıları diplomatik dokunulmazlık hakkı elde ettiler. Ticari temsilciliklerin hangi şehirlerde açılacağı belirlendi. İzmir, İstanbul, Trabzon, Erzurum, Mersin, Eskişehir ve Konya (Artvin ve Kars'ta açtırılmamıştır). Bu anlaşma sonucu Türkiye ve SSCB arasında ticari düzenlemeler yapılarak iki ülkenin ticaret temsilcilikleri diplomatik gelişmeler elde etmiştir. Üçüncü bir ülkeye gidecek olan malların kendi ülkelerinden transit geçişe izin verdiler. Bunun sonucunda, Türkiye'den gidecek mallar için Batum transit geçiş alanı haline gelmiştir. Türkiye'den SSCB'ye yapılacak ihracat mallarına senelik değer sınırlaması getirilmiştir. 1929 yılında Türkiye'nin içine girmiş olduğu ekonomik bunalımın da etkisiyle anlaşma taraflar arasındaki sorunların tamamen ortadan kalmasını sağlayamamıştır. Ticari ilişkilerin iyi olduğu bu dönemde bile SSCB'nin Türkiye dış ticaret hacmindeki yeri yüzde 6-7 ile sınırlı kalmıştır (Şener, 2010, s. 63).

Balkan Devletleri arasında 1933 yılında gelişen ilişkiler sonucu Türkiye ve SSCB'nin ilişkilerinin verimliliği azalmıştır. Balkan Paktı Yunan Başbakanının girişimleriyle görüşmelere başlamış ve antlaşma imzalanmıştır. Antlaşma sonucunda örneğin İtalya, adalar üzerinden Türkiye'ye bir saldırı düzenlerse Bulgaristan pakt üyesi olmamasına rağmen Türkiye'ye bu fırsattan yararlanarak saldırırsa Pakt hareketsiz kalamazdı. SSCB hükümeti Balkan Paktında kendi lehine oluşabilecek durumlardan kaçınmak için Türkiye'nin Pakt ile ilişkisini dikkatle inceleyip bazı maddeleri özel olarak Türk Hükümeti ile görüşüyordu. Bu konuda gerekli önemlerin alınması için Türkiye'den dikkatli olmasını istiyordu. Türk Hükümeti SSCB ile ilişkilerini bozmamak için Balkan Paktı Devletlerine bir bildiri yayınlayarak "SSCB ye karşı yapılan eylemlerde Pakt ile birlikte harekete geçmeyi kabul etmeyeceklerini" bildirmiştir. Pakt

Devletlerinin bildiri karşısında bir sorun görmemelerinin sonucunda 9 Şubat 1934 yılında Balkan Paktı imzalanmıştır (Gürün, 1991, s. 139).

Türkiye ve SSCB ülkeleri arasında oluşabilecek herhangi bir anlaşmazlık Balkan Devletleri sayesinde aşılmıştır. Nitekim Balkan Paktı sonucunda oluşan siyasi sorunlar, SSCB Hükümetinin, Türkiye ile ilişkilerinde değişimlere yol açmıştır. İki ülke arasındaki değişen ilişkilerde İtalya'nın SSCB üzerindeki kışkırtıcı etkisiyle birlikte 1934 yılı ile kötüye gitmeye başlamıştır. Türkiye'nin alacağı kararlarda SSCB'nin yaptığı söylemler etkili olmuştur. Oysa Rusya ile arasının bozulmasını istemeyen Türkiye barışçıl bir politika izlemekteydi. Rusya'nın tutum değişikliği sonucunda Atatürk'ün aldığı bir kararla iki ülke arası ilişkiler yerini başka ülkelerle olan tutumun aynısına bırakmıştır (Ünlüsoy, 2001, s. 7).

İkili ticari ilişkilerin gelişimi 1932-1938 tarihlerinde uygulamaya konan Birinci Beş Yıllık Plan'da Rusya'daki uzman görüşleri ile hazırladıkları rapor etkili olmuş ve yine bu dönemde Rus Teknisyen ve makineleri ile Nazilli ve Kayseri'de tekstil fabrikaları açılmıştır. Türklerin tekstil tarihinin ilk gelişmelerindeki adımlar böylelikle atılmıştır. Birinci Beş Yıllık Plan için gerekli dış kaynak 1934 yılında SSCB-Türkiye arasında imzalanan Kredi Anlaşması ile sağlanmıştır. Ticaret ve Tediye Anlaşması ve Ticaret ve Seyrisefain Muahedenamesi 8 Ekim 1937 yılında imzalanarak, Türkiye ve SSCB arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerinin resmiyet kazanmasına neden olmuştur. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 100 milyon ruble civarına yükselmiştir (Selçuk, 2005, s. 55-56).

25 Eylül 1939 yılında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Moskova'ya gittiğinde Sovyet Rusya, Boğazlarla ilgili ve SSCB-Türkiye sınırlarında kendi lehine karar alınmasını istemiş, Boğazların ise iki ülkenin ortak savunmasının karara bağlandığı bir antlaşma teklif etmiştir. Türkiye Rusya'nın eski idealleri olan yayılma politikasına geri döndüğünü fark edip antlaşmayı reddetmiştir. İkinci Dünya Savaşı ve savaş boyunca Türkiye-SSCB ilişkileri Türkiye'nin dış politikasında büyük bir yer kaplamıştır (Özbey, 1998, s. 537).

2.2. 1950-1980 Yılları Arasındaki Dönem

Atatürk ve onu destekleyenler batı medeniyetinin değer ve normlarını kabul ederken SSCB hükümetinin dünya sistemi hakkındaki düşüncelerini benimseyememişlerdir. İkinci Dünya Savaşının başladığı ve bitiminden sonraki dönemde Türk-Rus ilişkilerinde gerilemeler olmuştur. Savaştan sonra Türk Hükümeti dışa açık olmadan modernizasyonun tam olarak gerçekleştirilemeyeceğini anlamıştır. Bu durumda Türkiye SSCB ilişkilerini gözden geçirerek ülkenin kalkınmasında Rusya modelinden vazgeçmiş ve Batı ülkeleriyle işbirliği içine girmeye çalışmıştır. Türkiye'nin savaşa katılmaması ve 1952 yılında NATO'ya üye olmasından rahatsız olan Rus hükümetinin politik ilişkilerde Türkiye ile arasına soğukluk girmesi etkili olmuştur. Türkiye-Rusya arasında devam eden bu anlaşmazlıklar 1960 yılının ortalarına kadar sürmüş ve iki ülke arasındaki kültürel, ticari ve diğer alanlardaki ilişkilerinde soğuma yaşanmıştır. Böylece iki ülke karşılıklı olarak askeri harcamalarında artışa giderken ekonomilerini etkileyip halklarının yaşam kalitesini düşürmüştür (Kazgan ve Ulçenko, 2003, s. 50).

Stalin'in ölümü ve Demokrat Parti'nin 1950 yılında kurulmasıyla ve siyasi liderlerin değişmesi ile Türkiye dış politikalarında değişim geçirmek için bir adım atmıştır. Böylece Orta Doğu'daki tecritin ortadan kalması ve SSCB ile olan gerginliklerin ortadan kaldırılması için yeni bir dönem başlamıştır. SSCB bu dönemde Leninci dış politika ilkelerine bağlı kalarak, Türkiye ile dış politikada ilişkilerini gözden geçirmeye karar vermiştir. Nitekim Batılı devletlerin bu dönemde başta Türkiye olmak üzere Yakın ve Orta Doğu ülkelerine yaklaşım amaçları, SSCB'ye yakın olan bu ülkelerin petrol rezervlerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'yi bölgedeki ulusal kurtuluş mücadeleleri ve emperyalist politikalarının yayılması için Orta Doğu'da Batı'nın ileri karakolu olmasını sağlamayı amaçlamışlardır (Gemuhluoğlu, 2003, s. 169).

Türkiye'nin Batı'ya daha fazla yaklaşmasının bir diğer nedeni de SSCB'nin Orta Doğu siyasetinde etkin rol oynamasıdır. Güney komşularımızdan Suriye ve Irak ile yakınlaşması SSCB'nin hem kuzeyden hem de güneyden Türkiye'yi tehdit altına almıştır. 1957-1958 yıllarında bu durumdan etkilenen Amerika'nın gözünde

Türkiye'nin stratejik önemini arttırmış Jüpiter füzesinin Türkiye'ye yerleştirilmesi düşünülmüştür. Böylece SSCB-Türkiye ilişkileri tekrar gerginleşmiştir (Armaoğlu, 1991, s. 514-515).

Türkiye, Rusya'nın güney bölgesindeki en yakın komşusudur ve uzun süren yıllar boyunca SSCB'nin ticari alanda ilgisini çekememiştir. Ticari alanda ilk gerçek adımlar 1960'ların ikinci yarısından sonra Türkiye'de birçok sanayi işletmesinin açılmasıyla gerçekleşmiştir. Ancak asıl ekonomik ilişkiler 1980'lerin ortalarına doğru atılan adımlarla gerçekleşmiştir (Agyshova, N. (2009, s. 88).

İki ülke ilişkilerinin gergin geçtiği yaklaşık 10 yıllık dönem sonunda 1967 yılı itibariyle düzelmeye başlayan ilişkiler 1967, 1972, 1979 yıllarında imzalanan ticaret anlaşmaları ile gerginlik azalmaya başlamıştır. İki devlet eski anlaşmazlıkları bir tarafa bırakarak kendi çıkarları doğrultusunda bir araya gelmeye başlamışlardır. 1970'li yıllarda Türk askerleri ve liderlerinin Rusya'nın tehdidinin azalmaya başladığını ve önemini yitirdiğini fark etmeleriyle SSCB ile dış politikalarına boyut kazandırma girişiminde bulunmuş ve Rusya Hükümeti ile ilişkiler düzelmeye başlamıştır (Büyükakıncı ve Bacanlı, 2012, s. 120).

Türkiye ve SSCB arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin farklı bir boyut kazanması 1967 yılında imzalanan ve Rusya'nın ülkemizde kurulması amaçlanan birkaç sanayi tesisi için 200 milyon dolar kredi sağlaması krediye ait faiz ve taksitlerin ödemelerinin menşesi Türkiye'ye ait mallarla yapılması kararlaştırılmıştır. Rusya piyasasına Türk ihraç mallarının girmesi ve ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesinde önemli bir adım olan "Özel Hesap" olarak adlandırılan, 1995 yılının sonlarına doğru yapılan düzenleme ile o dönemde ülkemiz için oldukça önemli olan Seydişehir Alüminyum Tesisleri, İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Orhaneli Termik Santrali, Aliağa Petrol Rafinerisi gibi sanayi kuruluşlarının oluşturulması için kaynak sağlanmıştır (İsmailov, 2003, s. 36).

Batılılar 1967 yılında imzalanan antlaşma ile açılan sanayi tesisleri için teknolojik geri kalmışlık eleştirisi yapmışlardır. Ancak bu eleştirinin haksız yönleri vardır. Birincisi, Batılı müttefikleri Türkiye' ye teknolojik yardım yapmamış ancak bu

tesisler Türkiye'nin sanayisinde önemli gelişmelere neden olmuştur. İkinci olarak dönem itibariyle Rusya teknolojisinden daha gelişmiş bir teknoloji bulunmamaktadır. Sovyet Rusya'nın yardımları sadece projelere kredi sağlamakla kalmamıştır. Bu krediler, Batılı ülkelerden alınan kredilere kıyasla faizleri ve geri ödeme olanakları daha avantajlıdır. Ayrıca, sanayi kuruluşlarının yapılması uzun vadede kalkınmaya da yarar sağlamıştır. 1960'lardan itibaren iki büyük ülkeden yardım alan nadir ülkelerden biridir Türkiye (Tellal, 2000, s. 766-767).

SSCB-Türkiye arasında düzenli ekonomik bağlantıların kurulması, Türkiye'nin ekonomisini oldukça etkilemiştir (Moiseyev, 1994, s. 3025-3026):

1- Demir-çelik, elektrik enerjisi, kimya, metalurji ve petrol gibi ağır sanayi kollarının oluşturulması Türkiye sanayisinin geliştirmiştir.

2- SSCB' den alınan yardımlarla kurulan sanayi tesisleri yeni sanayi bölgelerinin oluşmasına neden olmuştur.

3- Kamu sektörü diğer ekonomik sektörler arasındaki dengeyi sağlarken aynı zamanda gelişmiştir.

4- Teknik-bilimsel yardımlar ve kredilerin açılması ile Türkiye'ye Batılı ülkelerin tehdidi azalırken ekonomik anlamda dış politikada çok yönlülük gelişmiştir.

Gelişen ekonomik ilişkilerle birlikte bu dönemde Bakanlar Kurulu üyelerinin görüşmelerinde artış olmuştur. O dönemde Cumhurbaşkanımız olan Sunay SSCB'yi Kasım 1969' da ziyaret etmiş, Yüksek Sovyet Prezidiyum Başkanı N. V. Podgornıy ise Nisan 1972 de Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında İyi Komşuluk İlkeleri Bildirgesi imzalanmıştır. Bu bildirge ile ekonomik işbirliğiyle ilgili adımlar da atılmıştır. Başkan Aleksey Kosıgin ise 1975 yılında Türkiye'ye gelerek İskenderun Demir Çelik Fabrikası açılışına katılmıştır. Nisan 1978' de Sovyet Genelkurmay Başkanı N. V. Ogarkov ardından Başbakan Bülent Ecevit Rusya'yı ziyaret etmiştir (Sazanova, 2013, s. 109).

Başbakan Süleyman Demirel dönemi ekonomik kalkınmayı amaçlayan bit tutumla ilerlerken Amerika'nın ülkemize sağladığı yardımları azaltması ve denetlemesi, 1965-1971 yıllarında hükümeti Sovyet Rusya'ya yakınlaştırmıştır. 12 Mart 1960 darbesiyle birlikte Demirel yönetimden uzaklaştırıldığında, 1959-1960 Menderes dönemi ile karşılaştırılan gelişmeler ekonominin geliştirilmesi için SSCB ile yakın ilişki içerisinde olan hükümetlerin ordu eliyle görevden uzaklaştırılmasının arkasında ABD'nin etkili olduğu savunulmuştur (Fırat, 1997, s. 237).

Türkiye, Rusya'nın güney bölgesindeki en yakın komşusudur ve uzun süren yıllar boyunca SSCB'nin ticari alanda ilgisini çekememiştir. Ticari alanda ilk gerçek adımlar 1960'ların ikinci yarısından sonra Türkiye'de birçok sanayi işletmesinin açılmasıyla gerçekleşmiştir. Ancak asıl ekonomik ilişkiler 1980'lerin ortalarına doğru atılan adımlarla gerçekleşmiştir (Agyshova, N. 2009, s. 88).

2.3. 1980-2000 Yılları Arasındaki Dönem

Sovyet Rusya'nın dağılışına kadar ilişkiler resmi kurumlar arasında devam eden bir süreç olmuştur. SSCB ve RF pazarına giriş Türkiye için öncelikle ikili anlaşmalar şeklinde ilerledi. Gorbaçov döneminde Rusya-Türkiye ticari ilişkileri hızlı bir şekilde değişerek iktisadi faaliyetler için yeni düzenlemeler getirilen yasalar kabul edilmiş ve piyasa ekonomisine adım atılmıştır. Fotoğrafçılık, tamircilik, perakende satış gibi önceden icrası yapılamayan iktisadi faaliyetlere yol açan yasa Kasım 1986 yılında çıkarılmıştır. 1988 yılına gelindiğinde ise SSCB' de piyasa ekonomisine geçiş için çıkarılan iki önemli yasa, Ocak 1988 Devlet İşlemleri Yasası, Mayıs 1988' de ise Kooperatifler yasası olmuştur (Başaran, 2013, s. 48).

Sovyet Rusya-Türkiye ve RF-Türkiye ekonomik ilişkilerini karşılaştıracak olursak en önemli farkın Sovyetler ile olan ilişkilerin yalnızca resmi yetkililer arasında sınırlı kalmış olmasıdır. RF-Türkiye ilişkilerine Sovyetler döneminden kalan anlaşmalar, yeni hükümetin oluşturduğu iktisadi ortamla pek uyuşmuyordu. Resmi yetkililerle sınırlı kalan ilişkiler RF döneminde yerini özel kişilerin iktisadi ilişkilere yer açmıştır. Dış ticaretin nerdeyse tamamı resmi takas algısıyla yürütülen SSCB-Türkiye

ilişkileri yerini serbest çevrilebilir dövize bırakmıştır. Sovyetler' in Türkiye'ye sanayi tesislerinin inşası o dönemde yapılırken, Yeltsin dönemi boyunca RF' da Türk müteahhitler birçok tesis inşasına katılmışlardır. Diğer önemli fark ise Sovyetler Birliği Türkiye'ye kredi yardımı yaparken, bu sefer Türkiye, Yeltsin döneminde RF' ye kredi vermiştir (Başaran, 2013, s. 47-48).

1987 yılında imzalanan Doğal Gaz anlaşmasının 1990'ların başındaki Rusya'ya ihracat adımında inkar edilemez önemi vardır. Doğal gaz anlaşması ile aldığımız gazın %70 oranında Türk mal ve hizmetleri tarafından ödeme yapılması şartı konulmuştur. Böylece Türk ürünleri tüketimin hızla arttığı Rus pazarındaki yerini almıştır. Rus Hükümeti 1993 yılında bu anlaşmayı tek taraflı fes ederek ihracatımızın oranının düşmesine neden olmuştur. Batı Doğal Hattı ve Mavi akım anlaşmalarında bu şartın bulunmaması ihracatımız için oluşabilecek olumlu gelişmelerin önünü kesmiştir (Legasova, 2016, s. 6).

Rusya Federasyonu Ticaret Odası tarafından 1988 senesinde Rus-Türk İş Konseyi (RTİK) oluşturulmuştur. Konsey başkanı Palankoyev Ahmet Magomedoviç olmuştur. Rusya ve Türkiye arasındaki ekonomik, iş ve ticari ilişkileri güçlendirmek amaçlanmıştır. Komisyonun çalışmaları: Türkiye-Rusya arasındaki ilişkileri düzenlemek, yatırım ve kredi hizmetlerini sağlamak ve yenilikçi girişimcilere destek olmak, mali ve ekonomik yapıları tanıtmak, rekabet ve adil ticari işbirliğinin sağlanması için önlemler almak, iş geliştirme, uluslararası alanda yatırım ve ticareti sağlayan politikaları oluşturmak, Rus üreticilere destek olmak, Türk-Rus işbirliği yatırım fırsatlarının belirlenmesi, ticaret ve teşvik için önayak olmak, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler için toplantılar, tartışmalar, konferanslar ve çalışma grupları oluşturarak Türkiye ve Rusya hükümet yetkililerinin düzenli iletişimi, kongreler, sergiler ve forumları yürütmek için yardım bulmak, iş dünyası ile ilişkiler kurarak devlet kurumlarını geliştirmektir. Örnek verecek olursak, yüzden fazla Türk temsilcisi ve 36 Rus bölgesinin temsil edildiği RTİK Rusya'da bulunan birçok iş bölgeleri ile bağlantı kurmayı kolaylaştırmaktadır (Legasova, 2016, s. 75)

Rusya'da 1988 yılında yaşanan ekonomik kriz Türkiye dış ticaretini olumsuz etkilemiştir. Rusya 1997'li yıllarda Almanya'dan sonra en çok ticaret yaptığımız ikinci

ülkeydi. SSCB'nin dağılmasının ardından RF ile hızla gelişen ekonomik ilişkiler sağlanmıştır. Rusya'da yaşanan kriz sonrasında ülkenin alım gücü düşerek ucuz mallara bir kayış yaşanmıştır. Bavul ticareti 1988 yılında kriz nedeniyle oldukça düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Böylelikle Türkiye hem iç hem de dış pazarda düşüşe geçerek olumsuz etkilenmiştir. İki ülke arasındaki dış ticaret seviyesi düşmüştür. Dış pazarda meydana gelen olumsuzluklar Türkiye ekonomisini de kötü etkilemiştir (Toydemir, 2016, s. 69-70).

ICSID (Devletler ve Diğer Devletlerin Vatandaşları Arasındaki Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlenmesi Hakkında Konvasyon) 1989 yılında Türkiye'de uygulamaya konan bu anlaşma ilk yıllarda gerçekleştirilememiştir. Türkiye bu anlaşmayı imzalarken üç çekinesi ve anlaşmanın uygulanabilirliğini sağlayacak anayasal yetersizlikler mevcuttu. Fiilen yatırım faaliyeti başlamış olan yatırımlar, Türkiye'de bulunan taşınmaz mallarla ilgili anlaşmazlılar ve yabancı sermaye için izin verilmiş mevduat ve Türkiye'nin başka ülkelerle yapacağı yatırımların korunması ve teşvikine dair uyuşmazlıklar Lahey Adalet Divanına iletilmesine ilişkin olarak bu antlaşmanın 64 maddesi çekinceli bulunmuştur. Bu anlaşmaya 1992 yılında katılan Rusya devletlerle ve özel yatırımcılarla oluşabilecek ihtilafların çözümü için bu anlaşmayı örnek gösterirken, Türkiye ile imzalanan yatırımların korunması ve karşılıklı teşviki anlaşmasında, oluşabilecek sorunların çözülemediği takdirde çözüm yeri yatırımın yapılmış olduğu ülkedeki Akit Tarafın tahkim mahkemesi ya da yetkili mahkemesi, Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret ve Hukuk Komisyonu Tahkim Kurallarına ve Stockholm Ticaret Odası Tahkim Enstitüsü'ne göre bu anlaşma için oluşturulacak tahkim mahkemasi kurulması kararlaştırılmıştır. (Tiryakioğlu, 2003, s. 149).

RF ve Türkiye ekonomik iş birlikleri iki ülke için de büyük önem arz etmektedir. Örneğin, RF' da yabancı inşaat hizmetlerinde Türkiye firmaları %50'lik pay hakkına sahiptirler. Rejim değişikliği yaşayan Rusya'da ekonomik politikalar modern seviyeye henüz ulaşmadığı için Türk firmalar birçok sorunla karşılaşmışlardır. Rus ekonomisi Dünya genelinde piyasaları yerinden oynatan ekonomik krizle birlikte kötü etkilenmesiyle birlikte, Rusya ile iş yapan Türk firmalarının Eximbank ve diğer kurumların açacağı kredilerle güvenceye alınması gerekmektedir. Türkiye döviz gelirini

yıllık %13-15 olarak kapatırken, meydana gelen krizden etkilenmemesi mümkün değildir. Bu nedenle Türk firmalarının sadece Moskova bazında değil, Rusya'da bulunan diğer merkezlerle de ekonomik ilişkilerini devam ettirmesi olumlu ilişkiler için yapılması gerekendir (İsmailov, 2003, s. 37).

Rusya ve Türkiye arasında bir kurul oluşturulması için 1992' de Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) imzalanmıştır. Bu komisyon, ilk adımları 1975'te atılan adımların işlevselliğini sürdürmek için kurulmuştur. Böylece Rus ve Türk bakanlarının katılımıyla yılda en az bir kere komisyonun bir araya gelmesine karar kılınmıştır. Komisyonun asıl amacı, ticari seçkinleri ve özel şirketleri teşvik ederek ekonomi için yeni çözümler bulmak için ticari ilişkilere önem vermektir. KEK' in eş başkanlığını 2013 itibari ile Türkiye ve Rusya'nın Enerji Bakanları Taner Yıldız ve Alexander Novak üstlenmişlerdir (Andreeva, 2016, s. 72).

Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin' in Ocak 1992'de Rusya'ya bir ziyaret düzenlemesiyle birlikte yeni kurulan Rusya Federasyonu ile diplomatik ilişkiler başlamıştır. Devamında karşılıklı birçok ziyaret gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin 500. yıl dönümü vasıtasıyla ülkeler arasındaki ilişkilerin temelleri 1992 yılında atılmıştır. Süleyman Demirel döneminde Rusya'ya yapılan bir ziyaretle birlikte RF-Türkiye Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkındaki Anlaşma 1992 yılında imzalanmış ve ilişkilerde günümüze kadar gelecek olan sürecin başlangıcı olmuştur (Krendeleva, 2015, s. 19).

Bu anlaşma sonrasında 1992-1999 Rusya-Türkiye arasında diplomatik ve ekonomik ilişkiler hız kazanırken Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde siyasi ilişkilerde çıkar çatışması yaşanmasına mani olunamamıştır. Ekonomik ilişkiler ise 2000'li yıllarda daha çok ivme kazanmıştır. Türk Hükümetleri tarih boyunca çıkarları doğrultusunda ya ABD'yi ya da Rusya'yı desteklemek durumunda kalmış ancak çoğunlukla tercihini Rusya'dan yana kullanmıştır. Türkiye 2000'li yıllarla birlikte Rusya'da yaşanan rejim değişikliği sebebiyle 500 yıllık komşusu Rusya ile ekonomik ilişkileri geliştirmek adına önceden sahip olduğu ilişkilere geri dönmek için adımlar atmıştır (Çolak, 2013, s. 76).

1990'lı yılların başlarında iki ülke vatandaşlarının dönem koşulları sebebiyle tercih ettiği bir zamanda başlamıştır bavul ticareti. Rusya'da piyasa ekonomisine geçiş döneminde GSMH ayırt edilir bir şekilde düşüşe geçmiştir. 1990' da 100 olan GSMH 1998 yılına kadar %42,2 seviyesine düşmüştür. Bavul ticareti tüketim mallarında yaşanan yokluk ve darlık döneminde ortaya çıkmıştır. Bavul ticareti Yeltsin dönemi boyunca Batı'dan alınan borçlarla gerçekleştirilmiştir. Türkiye ile yapılan ithalat finansmanı ve bavul ticaretinin kaynaklarını bu borç alınan dövizler oluşturmaktaydı. Rusya-Türkiye dış ticaretinin önem teşkil eden dönemleri 1992-1998 yılları arasındadır. Rusya'ya 1997 yılında bavulla sokulan ürünlerin %45'ine Türk malları sahipti. Türkiye' ye gelen turistlerin Nisan 1997 de %64'ü bavul ticaretiyle ilgiliydi. 1990'lara kadar daha önce ihraç edilmeyen Türk malları gönderilmeye başlandığı gibi sanayicilerin ve küçük esnafların kayıtlı ihracata yönelmeleri ve dış pazarlara girmeleri bavul ticareti sayesinde gerçekleşmiştir. Gümrük vergisinde gelir kaybına yol açtığını, iç sanayinin bavul ticareti yüzünden olumsuz etkilendiğini, ihraç edilen malların kalite ve standart denetiminin yapılmamasından dolayı alıcıların kötü etkilendiğini öne süren Rusya, Ağustos 1996 yılında bavul ticaretinde ağırlık ve değer bazında küçülmeye gitmiştir (Başaran, 2013, s. 60).

Türkiye'ye 1990 yılında BDT ülkelerinden sadede 223 bin ziyaretçi gelmekteydi. Rusya Federasyonu'nun 1991 yılında kurulmasıyla birlikte Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısı oldukça artmıştır. İlk defa 1992 yılında ziyaretçi sayısı ilk defa1 milyon 230 bin kişiye yükselmiştir. Bu rakam 1996 yılında 1 milyon 560 bine çıkmıştır. Nitekim bu zamana kadar gelen turistler İstanbul ve Karadeniz bölgesindeki şehirlere gelen bavul turizmi ticaret ve alışveriş odaklıydı. 1990'larda ilk defa Rus turistler ülkelerine deri eşyası, gıda, ev aletleri, inşaat malzemesi ve başta tekstil ürünü taşımışlardır. Turistlerin aldığı bu ürünler Rusya'da KDV ve gümrük vergisi ödenmeden sokulduğu için ülkenin iç pazarının canlanması için yapılan bu seyahat hareketini Türk halkı 'Bavul Ticareti' diye adlandırmıştır. Bu turistlerin konaklama alanı ise Karaköy ve Laleli semtleri olmuştur (Taysumov, 2010, s. 51-52).

1999 yılında Rus elektrik enerjisi ilk defa Gürcistan üzerinden Kavkasioni yüksek voltaj hattı aracılığıyla Türkiye'ye verilmiştir. Türkiye günümüzde enerjide dışa bağımlı bir ülkedir. Petrol birden fazla kaynaktan alınmaktadır. İran'dan Türk ham

petrol ithalatının %36'sını almaktadır. Doğalgaz ihtiyacının 2/3'ini Rusya'dan alırken ikinci sırada İran gelmektedir. İran'dan kaynaklı yaşanan doğalgaz kesintileri sonucu Rusya kesintilerin bir kısmını telafi edebilmektedir. Bu nedenle Türkiye iç doğalgaz tüketimini bazen kısmak zorunda kalmaktadır üstelik doğalgaz ile toplam elektrik enerjisinin %45'ini sağlamaktadır. 2009 yılı Şubat ayında Rusya'ya Türkiye Cumhurbaşkanı'nın yaptığı ziyaretle 15 yıl boyunca Rus elektrik enerjisinin Türkiye'ye verileceğinde anlaşmışlardı. Bu anlaşmanın tutarı ise 60 milyon dolar olmuştur (Agshova, 2009, s. 101-102).

2.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Vladimir Putin 2004 yılının aralık ayında Türkiye'ye ziyaret düzenleyerek 32 yıl sonra ziyaret gerçekleştiren Rus başkanı olmuştur. 21. Yüzyılda iki ülke arasındaki sıcak ve yeni ilişkilerin başladığının göstergesidir bu ziyaret. 2004 yılının başında Türkiye Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül ve Türk girişimciler Rusya'da Rus Dış İşleri Bakanı yanında Rus girişimcilerle görüşmek üzere bir ziyarette bulunmuşlardır. Bu ziyarette 2004-2005 Rusya Dış İşleri Bakanlığı ve Türkiye Dış İşleri Bakanlığı Arasında Müzakere Programı imzalanarak yeni gelişen siyasi iklimlerin ilk adımı olmuştur. İmzalanan müzakere programı kapsamında terörizme karşı mücadele ve güvenlik, ekonomik ve siyasi işbirliği, uluslararası ve bölgesel sorunlarda birlikte hareket etme gibi kararlar alınmıştır. Putin' in Aralık ayında yaptığı ziyarette amaç "çok boyutlu güçlendirilmiş ortaklık" amaçlanmıştır. Yapılan ziyaret "Dostluğun Derinleştirilmesi ve Çok Boyutlu Ortaklık Deklarasyonu ile sonlandırılarak ülkeler arasındaki ilişkiler derinleşmiştir. Başbakan Recep Tayip Erdoğan ve Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül'ün danışmanı olan Profesör Ahmet Davutoğlu' nun Türkiye-Rusya arasındaki bu siyasi ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesinin altında "komşularla sıfır sorun politikası" etkili olmuştur (Demir, 2014, s. 188).

Rusya Federasyonu ve Türkiye arasında gerçekleşmesi beklenen ekonomik ve ticari ilişkiler aslında istenilen boyutlarda gerçekleştirilememiştir. Farklı üretim alanlarına sahip olan bu iki ülke için yüksek potansiyel oluşturabilmektedir.

Türkiye'den farklı sanayi yapısı ve zengin doğal kaynakları olan Rusya ile yapılacak olan ekonomik ve ticari ilişkilen gelişmesi sadece bu iki ülkenin ekonomisine değil bölgede siyasi istikrar ve bölgenin ekonomik kalkınmasına yarayacaktır. Ekonomik işbirliğinin iki ülkenin ekonomisini tamamlar nitelikte olmadığını bunun nedeni olarak da ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin farklı olduğuyla ilgili düşünceler olmasına karşın her iki ülke de gelişmekte olan ülkedir. Nitekim Rusya ile Türkiye arasındaki ticarette bulunan dengesizlik sürekli Türkiye aleyhinde olmaktadır. Rusya Federasyonu'nu dünyanın en büyük pazarları arasında yer almasını sağlayan 148 milyonluk nüfusuna rağmen Türkiye ile yapılan ithalat oranı yalnızca %2'dir. Bu oran açıkça gösteriyordur ki ayı coğrafi bölgede yer alan bu iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin artması gerekmektedir. Türk tarafının yaşadığı dengesizlik Rusya için geçerli değildir. Rusya bavul ticareti, müteahhitlik işleri, turizm ile ticaret dengesi sağlanmaktadır (Işık, 2006, s. 105-106).

Rusya'ya yapılan ticaretin son yıllarda pazar kaybetmesinin nedeni Rusya piyasasında diğer ülkelerle rekabetin düzenli bir şekilde artması, Rusya'nın BDT ülkelerine sağladığı KDV ve gelir vergisi kolaylığı ve üretimin artması Türkiye'den yollanan ihracat ürünlerinde düşüşe neden olmaktadır. Büyük ve doymamış bir Pazar olan Rusya satış teknikleri ve etkin pazarlama yöntemleri geliştirilerek ihracatta gelişme sağlanması mümkündür. Türkiye'nin ihracatında 2002 yılıyla birlikte Rusya'nın payı %3,3'e yükselmiştir. Dış ticarette diğer ihracat yaptığımız ülkeler olan Fransa, İngiltere, Almanya, Amerika ve İtalya'nın arasında 6. sırada bulunmaktadır. İhraç edilen malların 2003 yılı verileri incelendiğinde Rusya Federasyonu'na; giyim (kösele, deri ve kürk) %12.5, demir-çelik %19.7, tekstil elyafları %11.5, meyve ve sebzeler %12.2, kara ulaşım araçları ise %6.3 payla ihraç edilmişlerdir. Türkiye ihracatını Rusya pazarına ağırlıklı olarak fiyatta esnekliğe sahip olan tüketim malları oluşturmaktadır (demir-çelik ürünleri hariç) (Haskınacı ve İlyas, 2003, s. 39).

Rusya ve Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerde yeni dönemde ağırlık enerji üzerinedir. Karşılıklı ticaret alanında belirginleşmektedir. Türkiye'nin Rusya'ya ihracatında 2008 yılı verilerine baktığımızda 6,5 milyar dolar iken, Türkiye'nin Rusya'dan ithalatının ise 31,4 milyar dolar yani yaklaşık 5 katı olduğunu görmekteyiz. Bu aradaki farkın asıl nedeni ise enerji sektörünün doğalgaz ve petrolün toplam payının

%70 olmasındandır. Açıkça anlaşılmaktadır ki Türkiye'nin ticari ilişkilerdeki bu açığın sebebi Rusya'dan ithal alınan enerji kaynaklarıdır. Türkiye'nin Rusya'ya ihracatına baktığımızda ise makine ve cihazlar, meyve-sebze, motorlu kara taşıtları, demir ve çelik, plastik ve plastikten mamul ürünler, sentetik ve dokumaya elverişli suni lifler bulunmaktadır. Türkiye'nin Rusya'ya ithalatında alüminyum, bakır, mineral yakıtlar dışında demir-çelik, ağaçtan mamul eşyalar ve ağaç gibi yarı mamul ve ham madde yer almaktadır (Moiseyonko, 2009, s. 142).

Türkiye bir yandan komşusu ve sürekli ilişki içinde olduğu Rusya, diğer taraftan her zaman içinde bulunmak istediği Avrupa Birliği arasında kalmış gibi görünmüş olsa bile her zaman istediği Batı olurken Doğu'ya karşı temkinli yaklaşmıştır. Nitekim eğer Türkiye Batı ile bir sorunla karşılaştıysa ilk yanına gideceği Rusya vardır. Bu nedenledir ki AB ve Rusya'nın kendi aralarındaki ilişkiler her zaman Türkiye'yi oldukça yakından ilgilendirmiştir. Son yıllarda enerji kaynakları ithalatının artması nedeniyle bu ilişki artık daha da önemlidir. Hem Rusya'nın her zaman enerjide ülkelerin kendisine bağlı olmaları isteği hem de AB'nin enerji çeşitliliği sağlama amacı her zaman Türkiye'ye etki etmiştir (Boğaz, 2011, s. 102).

T.C. Hazine Müsteşarlığı Türk sermayesinin 01.01.1980-31.10.2005 tarihleri arasında Rusya'ya girmiş olan tutarı 170.400.956 milyon dolar olarak açıklamıştır. Bu miktar; enerji, inşaat, imalat, bankacılık, turizm, sigortacılık, ulaştırma, madencilik ve diğer mali hizmetleri içermektedir. Üçüncü ülkeler üzerinden Türk sermayesinin Rusya'ya girişini, Rusya'da bulunan Türk firmalarının getirilerini Rusya dışına çıkarmadan orda yatırım yaptıkları hesap edilirse, toplam Türk yatırımı Rusya'da 1.5 milyar dolar seviyesine çıkacaktır. Tekstil ve konfeksiyonda, deri ve ayakkabı ve gıda alanında toplam yatırım 1-5 milyon arasındadır. Rusya'nın 1998-99 yıllarına yaşadığı kriz yüzünden ithal ikameci politika uygulamasıyla Türkiye ihracatta zor duruma düşmüştür çünkü bu politika ihracat yerine yatırım yapmayı mantıklı hale getirmiştir. Son yıllarda yatırımcılar; hammadde fiyatları, kira, ücretler gibi artan maliyet faktörleri; yabancı yatırımcılar üzerinde vergi daireleri ve denetim yapanların baskı yapmaları nedeniyle Rusya'daki büyük şehirlerden küçük bölgelere kaymıştır. Böyle bir durumla karşılaşan Türk yatırımcılar büyük sermayelerle Rus pazarına girmeleri gerektiğini öğrenmişlerdir (Nağdaliyev, 2010, s. 105-106).

Rusya ile Türkiye arasındaki karşılıklı ziyaretlerde büyük artış dikkati çekmiştir. Öyle ki 2007 yılı ülkemizde Rusya yılı, 2008 ise Rusya'da Türk yılı olarak kutlanmıştır. Rusya Başkanı Putin son Türkiye ziyaretinde Rusya, Samsun-Ceyhan boru hattına petrol vermeyi uygun bulmuş, Türkiye ise Güney Akım Boru Hattı'nın Türk karasularından geçmesini onaylamıştır. Ayrıca Rusya-Türkiye arasında 16 Nisan 2011 yılında vize muafiyet anlaşması yürürlüğe girmiş ve karşılıklı ülke vatandaşlarının ülkeye her girişlerinde 30 günle sınırlı ikamet hakları, transit geçişleri ve sürekli seyahat vizeden muaf olmuştur (Arslan, 2011, s. 74-75).

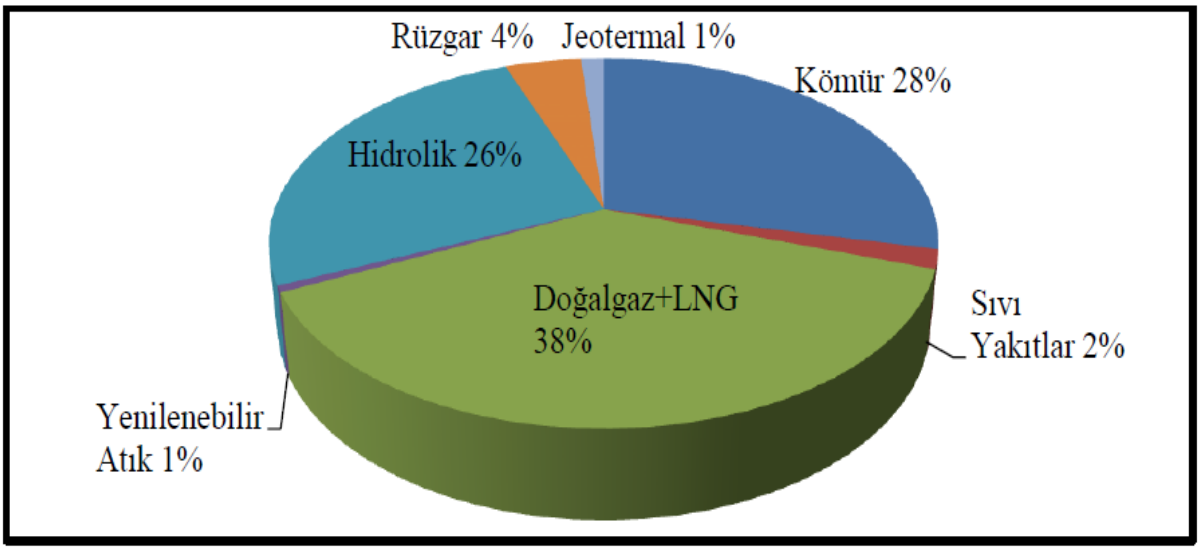
3-TÜRKİYE'NİN RUSYADAKİ SEKTÖREL YATIRIMLARI

3.1-Yapı ve Enerji

Türkiye'nin elinde bulundurduğu nüfusu, coğrafi konumu, ekonomik ile askeri gücünün yer aldığı yerlerdeki yöntemler açısından oldukça önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Kafkaslar, güneybatı ile balkanların hemen ortasında bulunan Türkiye, bulundurduğu yer ve enerji bakımından pek çok ortak iş yöntemiyle ve örgütlenmeyle kuvvetli bir ülke olarak bilinmektedir. Türkiye'nin, ifade edilen bu yerlerle tarihi açıdan ya da kültürel birlikteliği sebebiyle doğu ile batı çizgisinde yöntemli bir köprü olarak bulunmasının aksine bütün yerler içinde önemli bir unsur olarak rolünü koruyup, üstlenmektedir. Türkiye'nin bulundurduğu yöntem yerinin aksine genişleyen ekonomisi ve enerji gereksinimleri fazlalaşmakta, sınırlandırılmış kaynaklar açısından gereksinim duyulan enerjiyi dış kaynaklardan almak zorunda kalmaktadır. Türkiye 2015 dönemiyle 17,5 milyon varil işlenmemiş petrol üretimi yaparken 27,2 milyon ton işlenmemiş petrol tüketimi sağlamıştır. Doğalgaz 2015 dönemiyle 398,7 milyon m3 doğalgaz üretimi sağlarken tüketim olarak 48 milyar m3 şeklinde meydana gelerek tüketim dönemiyle üretime göre devamlı bir artış gerçekleştirmiştir (Turan, 2010, s. 45).

Türkiye enerji gereksiniminin büyük bir kısmını doğalgazdan gidermektedir. Bu koşulla Türkiye, özellikle zengin doğalgaz kaynaklarını bulundurmaması bakımından

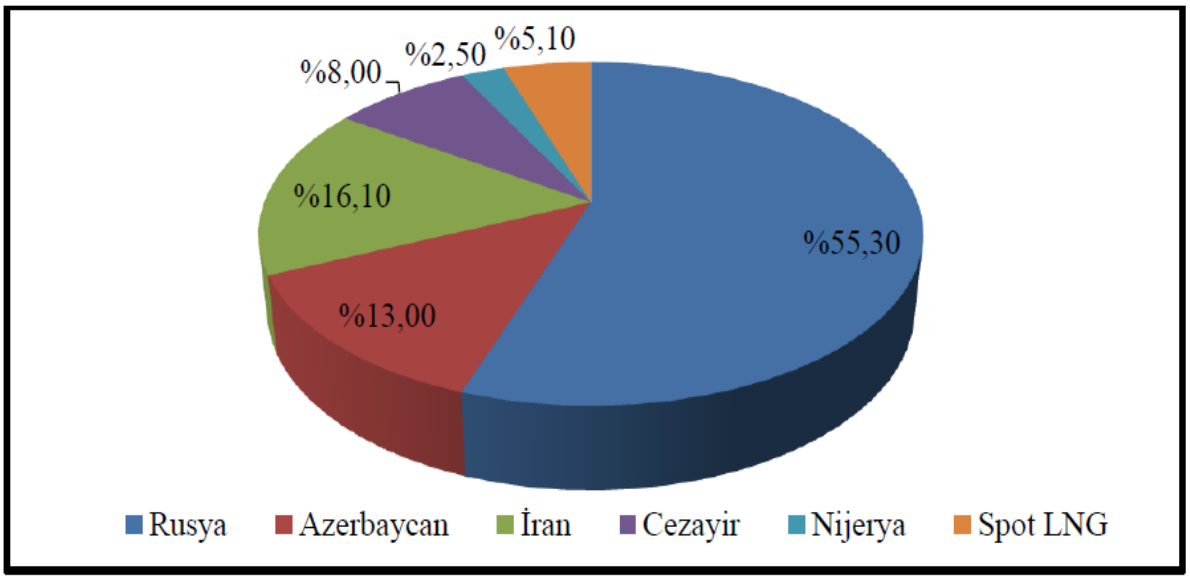
elektrik üretiminde büyük ölçüde yer etmesinden dolayı doğalgazı almaktadır. Türkiye doğalgaza olan ilişkisini aza indirmek için başka enerji kaynaklarına yönelim gösterse de doğalgazın enerji üretimindeki yeri çok fazladır. Türkiye 2015 döneminin sonuyla doğalgaz ile LNG kullanarak 259.690 GWH'lik toplam elektrik enerjisi üretiminin %37, 8'ni gidermektedir.

Grafik 1: Türkiye'nin Enerji Kaynaklarına Göre Elektrik Enerjisi Üretimi

Kaynak: (Efegil, E. ve Musaoğlu, N, 2009, s.41)

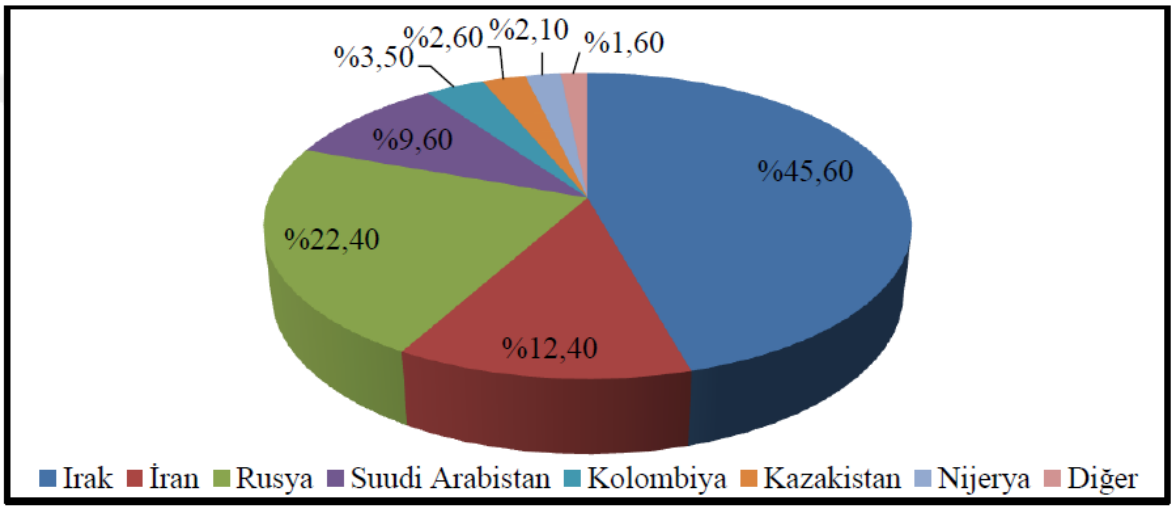
Oluşan enerji tüketim tutarları ile enerji üretimleri ele alındığında Türkiye, etrafında yer alan enerji kaynaklarından aktif olarak kullanmayı hedeflemiştir. Bu şekilde hem boru hattı hem de deniz yoluyla enerji gereksinimi gidermeye uğraşan Türkiye, 2015 dönemiyle 48 milyar m3 doğal gaz satın almıştır. Bu sebeple belirtilen doğalgaz alımı doğalgaz kullanımının %99'una eşittir. Gerçekleştirilen doğalgaz alımı %55,3 Rusya'dan meydana gelirken, %12'si Azerbaycan, % 16'sı İran, diğer kalan kısımları da Cezayir, Nijerya ile Spot LNG olarak giderilmiştir. Aşağıdaki grafikte Türkiye'nin ülkelere göre doğalgaz alım payları ifade edilmektedir (Turan, 2010, s. 48).

Grafik 2: Türkiye'nin Ülkelere Göre Doğalgaz İthalatı Payları

Kaynak: (Efegil, E. ve Musaoğlu, N, 2009, s. 28).

Türkiye, işlenmemiş petrol alımını ise, 2015 dönemiyle 25 milyon ton işlenmemiş petrol alımı gerçekleştirmiş işlenmemiş petrol gereksiniminin %89'unu satın alarak gidermiştir. Gerçekleştirilen işlenmemiş petrol alımı, boru hatları, deniz yolu ile karayolu aracılığıyla; Irak (%45,6), İran (%22,4), Suudi Arabistan (%9,6), Rusya Federasyonu (%12,4) ve Kolombiya (%3,50) olarak sağlanmaktadır. Bu kaynakları doğrultusunda aşağıdaki grafikte Türkiye'nin ülkelere göre işlenmemiş petrol alım payları gösterilmiştir;

Grafik 3: Türkiye'nin Ülkelere Göre Ham Petrol İthalatı Payları

Kaynak: (Efegil, E. ve Musaoğlu, N, 2009, s. 32).

Grafik 3'ten de anlaşıldığı gibi Türkiye'nin ham petrol ithalatını en çok Irak'la yapmış olduğu görülmektedir. Ardından gelen Rusya ise yüzde 22,40'lık paya sahiptir. Rusya ve Türkiye arasında oldukça önemli olan yapı ve enerji ekonomisi pazar payının büyük bir kısmını kapsamaktadır.

Türkiye ile Rusya tarihine bakıldığında birçok dönemde çok fazla ilişkilerin bulunduğu görülmektedir. Çarlık Rusya'sı ile Osmanlı İmparatorluğu ilişkilerindeki rekabet ile sürtüşme dönemlerinden değişik yönde belirtilerek; kurtuluş savaşıyla meydana gelen yakınlaşma aşmasıyla değişiklik göstermiş, uluslararası ve ekonomik yürütülen ortak işle beraber gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası beraberlikte Soğuk savaş rüzgârları esnasında Türk ve Rus ilişkileri doğu ile batı kültür değişimi menfaat sürtüşmelerine sebep verdiği krizlerden büyük oranla etkilendiği bilinmektedir. Türkiye ve Rusya beraberlikleri, 80'li dönemlerin sonuna doğru büyük ölçüde gelişim göstermiş ve Rusya- Türkiye fazlalaşan ekonomik ve ticari beraberliğe adım atmıştır. 2005 döneminde Mavi Akım doğalgaz boru hattı organizasyonu, Türkiye ve Rusya'nın ekonomik olarak beraberliğinin belirteci olarak görülmüştür. 2005 döneminden bu yana Rusya'yla olan beraberliğimizin pozitif yönde gelişimini devam ettirmiştir. Fakat 24 Kasım 2015'te meydana gelen uçak düşürme faciasıyla oluşan diplomatik bunalım ilişkileri kötüye götürmüş olmasına rağmen 15 temmuz 2016' dan

dan sonra Rusya ve Türkiye beraberliği tekrardan pozitif yönde gelişim göstermeye başlamıştır (Turan, 2010, s. 50).

3.2-Alt Yapı ve Devlet Tesisleri

Türkiye ve Rusya arasındaki en önemli ekonomik ilişkileri enerji sektörü oluşturmaktadır. Rusya'dan Türkiye'ye gelen önemli boru hatları Türkiye'deki birçok sorunun çözülmesinde öncülük etmektedir. Dolayısıyla Türkiye ve Rusya arasındaki en önemli alt yapıları enerji sektörü oluşturmaktadır. Mavi Akım projesi de buna örnektir.

Mavi Akım Projesi:

Rusya'dan sağlanmış olan gaz, başka ülkeler tarafından da kullanılıyorken aynı zamanda da tüketimin ülkeler arasında devamlı sorunlara neden olmaktaydı ve Türkiye için bu durum kötü bir hal aldığından şikâyetlere sebep oluyordu. Bu sebeple Rusya bu durumu düzeltmek adına başka ülkelerle olan gaz tüketimini kaldırarak, gazı direk olarak Türkiye'ye yönlendiren boru hattı teklifi sunmuştur. Mavi Akım Projesi, Rusya federasyonunun Türkiye ile yapmış olduğu üçüncü doğalgaz alım anlaşması olarak bilinmektedir. 1997 dönemi aralık tarihli imzalanan Rus doğalgazı Kara denizin altından Türkiye Cumhuriyeti'ne ulaştıran bir anlaşma kapsamında Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi ortaya çıkmıştır. Mavi Akım Projesi Kara denizin altından ilerleyerek Rus gazını direk olarak Türkiye'ye yönlendiren ve metre küp gaz sağlayan bir boru hattı olarak açıklanır. Bu anlaşma BOTAŞ ile Gazeksport arasında imzalanmış olan 25 yıllık anlaşma boyunca Rusya'dan toplam 365 milyar metreküp doğalgazın sağlanması hedeflenmektedir. Mavi Akım Projesi'nin en önemli unsuru Rusya'yla imzalanan iki anlaşmadan ayrı olarak hiçbir şekilde bir geçişin sağlanmadığı ve ilişki içerisinde yer almadan direk olarak Türkiye'ye doğalgazın sağlanacağının bilinmesidir. Bu nedenle Mavi Akımdan sağlanacak olan gazın maliyetinin önceden imzalanan iki anlaşmaya nazaran %12 daha ucuz alınacağı ifade edilmektedir. Mavi Akım Projesi 2003 dönemi Şubat ayında gaz iletimi başlamıştır. Gazprom'un incelemelerinde 2006 döneminde 7,5 milyar metre küp gaz, 2007 döneminde de 9,5 milyar metreküp gaz alımı sağlanmıştır (BOTAŞ, Online Erişim).

Mavi Akım Projesini oluşturan Rus Gazprom kuruluşunun resmi internet sayfasında Mavi Akımla ilgili detaylı kaynak sağlarken bu projenin dünya kapsamında aynısının yer almadığı ifade edilmiştir. Mavi Akım Projesinin gelişmiş teknolojik bir ürün olduğu ve projenin meydana gelme süresinde birçok Rus, İtalyan ile Türk bilim insanın yer aldığı, kullandıkları araç ve gereçleri Rusya'dan nazaran İtalya, Almanya ile Japonya'dan özel olarak getirdikleri açıklanmaktadır. Karadeniz'den ilerleyerek Türkiye'ye direk olarak doğalgaz ulaştırılmanın sağlanmasında Mavi Akım Projesini Gazprom 1996 yılında Türkiye'ye sunmuştur. Bu koşulla 15 Aralık 1997 döneminde Rusya Federasyon'uyla imzalanan doğalgaz anlaşması çerçevesinde 16 milyar metre küp doğalgazın Rusya'dan kara denizin altından Türkiye'ye iletilmesi gerçekleştirilmiştir. Bu Mavi Akım Projesi Kara denizin altından borular döşenerek meydana getirilen organizasyon üç ayrı süreç de oluşturulmuştur. Bu projede ilk olarak Rusya bölgesi içinde Zobilnoye- Djubya arasında 372 km boru hattı oluşturulmuş, ikinci süreç olarak denizin 2100 metre altında 396 km boru hattı yapılmış ve her boru 24 inç boyutunda iki paralel boru olarak yapılmıştır. Üçüncü süreçte ise Samsun limanında temin edilecek doğalgazın 501 km uzunluğunda boru hattıyla Ankara'ya gönderilmektedir. Bu anlaşmanın içerisinde projenin Türkiye bölümünün hangi işletmelere sağlanacağı hakkında Rus Gazprom şirketinin izniyle gerçekleştirildiği için Gazprom projenin bir bölümünü Türk şirketleri Hazinedaroğlu ile ÖZTAŞ kendi merkezi kuruluşu olan Stroytransgaz (OHS) konsorsiyumuna sağlamıştır. Mavi Akımın Rusya kısmının ve Kara denizden iletiminin Finansman yetkisi Gazprom'un gerçekleştirdiği, Türkiye bölümünü ise BOTAŞ'ın yetkisi altında bulunduğu ifade edilmektedir (Gazel, 2004, s. 95).

Rusya yönünden oluşturulan proje yaklaşık 3,3 Milyar Dolar harcamıştır. BOTAŞ'ın incelemelerine göre Türkiye Mavi Akım Projesi için 339 milyon Dolarlık harcama sağlarken, Rusya Federasyonu bu projeye 2,7 milyar dolar harcama sağladığı bilinmektedir. Bu projeden Gazprom'un 25 yıl için yılda ortalama 1,7 Milyar Dolar Kazanacağı tahmin edilmektedir. Proje için Rusya ile İtalya arasında "Transco" isimli yarı yarıya bir sözleşme ile ortaklık kurmuşlardır. Projeye İtalyan bankası 2,3 Milyar Dolar ve bir Japon bankasından bir miktar kredi sağlanmıştır (Ogan, 2007, s. 72).

Yıllar süresince Asya ile Avrupa arasında konum olarak köprü meydana getirilen ve İpek Yolu'nun son ayağı olan Türkiye, bugün aynı şekilde değerini korumakta ve enerji bakımından da tekrardan kuvvetlendiği görülmektedir. Konum gereği oldukça önemli olan Türkiye aynı zamanda enerji pazarlaması içinde oldukça büyük öneme sahip olduğu bilinmektedir. Bu sebeple petrol, doğalgaz alımında kaynak çeşitliliği, istekler konusunda güven sağladığı ve isteklerin devamlılığı bakımından bölge ülkeleriyle farklı, büyük enerji ulaştırma projelerinin ilerletilmesi açısından Türkiye için çok fazla öneminin yer aldığı bilinir (Akgün, 1999, s. 85).

Harita 1: Bogazlar'ı By-Pass Edecek Petrol Boru Hatları

Kaynak: (Oğan, 2007, s. 66).

Yukarıda gösterilen projeler aşağıdaki gibi ifade edilmiştir;

1. Bakü - Tiflis - Ceyhan,

2. Samsun - Ceyhan,

3. Kıyı köy - İbrik baba

4. Burgaz (Bulgaristan) - Dedeağaç (Yunanistan)

5. Burgaz (Bulgaristan) - Vlore (Arnavutluk)

6. Odesa - Brody (Ukrayna)

7. Köstence (Romanya) - Omisajl (Hırvatistan) - Trieste (İtalya).

1.Bakü- Tiflis- Ceyhan:

Doğu ve Batı enerji koridorunun önemli unsurunu meydana getiren Bakü- Tiflis-Ceyhan (BTC) işlenmemiş petrol boru hattı projesi Azerbaycan petrolünü Gürcistan ile Türkiye vasıtasıyla dünya piyasalarına yönlendirmekte ve Türkiye bu projeyi Hazar bölgesinde sağlanacak olan Hidrokarbonun güvenli ile düşük gelirli boru hattını desteklediği bilinmektedir (Bilhan, 2004, s. 65).

2. Samsun – Ceyhan:

Kuzey-Güney bağlantısının meydana getirilmesinde, BTC petrol boru hattıyla birleştirilmesi bakımından Türkiye'nin göz önünde bulundurduğu çok önemli projelerden biri olarak yer alır. Bu hat doğrudan Samsun- Ceyhan arasında 510 km uzunluğuna sahip, yıllık 55 milyon ton petrol bulundurma hacmine sahip ve 1,06 milyar Dolar bütçesiyle hayata geçirilmiştir (Aklin ve Atman, 2006, s. 129).

3. Kıyı köy - İbrik baba:

Kıyı köy 'den Saros Körfezi'ne 193 km uzunluğuna sahiptir. Yıllık olarak 60 MT petrolün alınması biçimde proje meydana getirilmiştir. Düşünülen bütçe değeri 913 milyon Dolar şeklinde hesaplanmıştır (Sagers ve Vatansever, 2004, s. 43).

4. Burgaz (Bulgaristan) - Dedeağaç (Yunanistan):

Yunanistan, Bulgaristan ve Rusya arasında 2005 döneminde Nisan ayında projenin anlaşması imzalanmış ve 297 km boru hattıyla Hazar işlenmemiş petrolünün Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısındaki Burgaz limanından Yunanistan'ın Ege kıyısındaki Dedeağaç kentine taşınmıştır (Kırbaki, 2007, s.77).

5. Burgaz (Bulgaristan) - Vlore (Arnavutluk):

Hazar bölgesi petrollerini Burgaz'a, Makedonya vasıtasıyla Arnavutluk'un Akdeniz'deki Vlore limanına yönlendiren proje 2009 döneminde sonlandırılmıştır. Burgaz-Vlore hattının uzunluğu 900 km, maliyeti 1,2 milyar dolar olarak bilinmektedir. Petrol taşıma kapasitesi de yıllık 35-50 MT'dir (Neslihan, 2006, s. 4).

6. Odesa - Brody (Ukrayna):

Ukrayna'nın Odesa Limanı'ndan ve Brody üzerinden Rusya'nın Druzhba hattına ulaşacak şekilde, 650 km. uzunluğunda ve yıllık 25 MT petrol tasıma kapasitesine sahip, 750 milyon Dolar maliyetinde belirtilmiştir (Neslihan, 2006, s. 12).

7. Köstence (Romanya) - Omisajl (Hırvatistan) - Trieste (İtalya):

Romanya'nın Köstence Limanı'ndan, Yugoslavya'nın Omisalj ve İtalya'nın Trieste Limanlarına gönderilmesi hedeflenen hat 1200 ve 1400 km uzunluğuna sahip, 900 milyon Dolar gelirinde yıllık 33 Mt petrol alım hacmi bulunmaktadır (Aklin ve Atman, 2006, s. 49).

Türkiye bulunduğu konum itibariyle ve enerji kaynakları açısından oldukça varlıklı Doğu ile enerji tüketen Batı'nın arasında bulunmaktadır. İlerleyen senelerde %50 miktarında fazlalaşması beklenen dünya enerji tüketiminin önemli faktörünün bir kısmını Avrasya'dan giderilmesi belirtilmektedir. Türkiye'nin çevre komşuları unsurundaki İran, Rusya, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'ın ispat edilen işlenmemiş doğalgazın dünya rezervlerinin %45'ine ulaşmaktadır. Türkiye ilk olarak Orta Doğu ile Hazar Havzası olarak dünyanın ortaya çıkmış petrol açısından

%72,7'sinin yer aldığı bir konumda bulunmaktadır. Bu sebeple Türkiye bulunduğu konum itibariyle gerek kaynak ile gerek tüketici pazarları arasında kurulan bir köprü görevi üstlenmekte, enerji güvenliğinin oluşturulmasında oldukça önemli bir ülke olarak görülmektedir. Bu koşulla Türkiye: Orta Doğu, Orta Asya ile Hazar Havzası bölgeleri üzerinde;

- Direk olarak geçiş sağlayan ülke olarak bilinmesi
- Enerjinin ana merkezi olarak yer alması
- Döşenen boruların güvenliğini oluşturması
- Deniz Geçiş yolu ve Boğazlar'ı üstlenmesi açısından, yer olarak da çok önemli bir ülke olarak bilinir.

Nabucco Projesi:

Rusya'nın elinde bulundurduğu enerji gücünü dış siyaset vasıtası olarak görmesi, Avrupa Birliği'ni farklı arayışlara sürüklemiştir. Bu bağlamda sağlanan Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğalgaz Boru Hattı Projesi (Nabucco Projesi) adına çalışmalar yürütmüşlerdir. Nabucco Projesi Türkiye'nin ve Avrupa'nın Rusya'ya olan mecburiyetini indirgemesi bakımından çok fazla önem bulunduran bir proje olarak yer almaktadır. Nabucco hattı, Hazar Havzasından ve Orta Doğu'dan gazın Türkiye- İstanbul vasıtasıyla Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya yönlendirildiği bilinmektedir. Bu hattın 2011 döneminde devreye girmiştir. Uzunluğu 3300 km olan Nabucco hattıyla 30 milyar metre küp yıllık gaz iletilmesiyle proje 8 milyar Dolar'a mal olmuştur. Bu projeyle Avrupa'nın gaz almasında kaynak çeşitliliğinin oluşturmayı amaçladığı bu projeyle Türkiye'nin sağladığı ekonomik gelirinin artmasına neden olmuştur (Rende, 2006, s. 21).

3.3-Eğlence ve Kültür Endüstrisi

Turizm organizasyonları Türkiye ve Rusya beraberliklerinde son dönemlerde gündemde aktif konulardan biri olarak bilinmektedir. Rusya halkının yurtdışı tatil destinasyonları içinde ilk bölümde Türkiye yer almaktadır. 2009 döneminde Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı 2.695.000, 2010' da 3.107.000, 2011 de ise 3.468.000 birey gelmiştir (Oktan, 2010, s. 438).

YILLAR	TURİST SAYILARI (KİŞİ)
2002	947.000
2003	1.281.000
2004	1.605.000
2005	1.864.000
2006	1.853.000
2007	2.465.000
2008	2.879.000
2009	2.695.000
2010	3.107.000
2011	3.468.000

Şekil 1: Rusya'dan Türkiye'ye Gelen Turist Sayıları

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri

2011 döneminde Türkiye'ye gelen toplam 31.456.076 yabancı turist arasında almanlar ilk sıradayken Rusya Federasyonu halkının 3,5 milyon bireyle iki sırada oldukları gözlenmiştir. Ancak 2010 döneminde Rusya Federasyonun' dan dan gelen turist sayısının bir önceki döneme nazaran %15 fazlalaştığı görülmektedir. Bu fazlalaşmayla 2011 döneminde % 12 şeklinde meydana gelmiştir. 2011 döneminde ise %11 olan Rusya Federasyonu halkıdır. Bu artışın nedeni ise kaldırılan vize olarak bilinir (Shoyunchap, 2008, s. 95).

Son dönemlerde 15 ile 20 yılda ilerleme gösteren ekonomik beraberlik 'bavul turizmi', Antalya'ya turist akını ile aynı ilerlemeler, yüzyıllardır komşu olan iki ülke vatandaşının yakınlık göstermesiyle siyasi ilişkilerin yapamadıklarını gerçekleştirmişlerdir. Rusya ile Türkiye vatandaşlarının son yıllarda beraberlik içerisinde bulundukları ve bunun için çaba gösterdikleri bilinir. Bu durumun çok fazla ticarete, turizme, kültürel ile insani diyalogların bütününü meydana getirmektedir. Aynı zamanda da diplomatik ilişkininde ilerletilmesindeki katkısı oldukça büyüktür. Birbirleriyle olan çıkarımlarla uzun dönemli yaklaşım ilkelerine, diyalogların her sürecinde büyük bir titizlikle sağlanabilmesiyle oluşmaktadır. Bu sebeple Türkiye için yıllık olarak iki milyar dolarlık dış satım ifadesi olarak bilinen turizmden sağlanan gelirlerle iki devletin arasındaki diyalogların göz önünde bulundurulması gereken bir gerçek olarak açıklanır. Türkiye dış politikası da bu durumun gerçekliğinin bilincindedir. Rusya'yla olan beraberlikte ekonomik seviyenin farkında olması ve Rusya'nın başka devletlerle olan politikalarını eleştirel yaklaşmadığı görülür. Rusya ve Türkiye'nin vize durumunu ortak bir şekilde ortadan kaldırmış olması ilişkilerindeki başka bir kapsamdır. Vize durumunun Türk vatandaşları için büyük bir sorun olduğu bilinirken Rusya ve Türkiye'nin ilişkilerinde yakınlaşmasıyla ortadan kalkan vize politikaları herkes için büyük bir öneme sahiptir. Rusya Federasyonun Türkiye'ye sağlamış olduğu 3,5 milyon turistin vereceği 2,5 milyar gelir kapsamında çok fazla önem taşımaktadır (Shoyunchap, 2008, s. 98).

4- TÜRKİYE-RUS DIŞ TİCARET MEVZUATI VE YABANCI MİSYONERLERİN GÖREVİ

4.1- Türkiye-Rusya Ticaretinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye ile Rusya arasındaki siyasi, sosyal, kültürel, ticari gibi pek çok alandaki ilişkileri eski zamanlara gitmektedir. Bu iki ülkenin arasındaki ilişkilerin temellerine bakılacak olursa, 15. yüzyıl zamanında Osmanlı Devleti'nin Çarlık Rusya'sı ile Karadeniz üzerinden ticaret yollarını kullanması ve zaman içerisinde savaşlar, ittifaklar, soğuk savaş, dostluklar gibi ilişkiler kurduğu görülmektedir (Legasova, 2016: s. 5). Birinci Dünya Savaşı'nda dönemin Çarlık Rusya'sının yerine kurulmuş olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Osmanlı Devleti yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti olağan dengeleri yeni hareketlere kaymıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ne rağmen TBMM'yi tanıyan ve yönetimine maddi destekte bulunan SSCCB, ilerleyen zamanlarda aralarındaki ilişkiye İki ülkenin arasındaki ana sınırları belirleyen Moskova ve Kars anlaşmalarına da imza atmıştır. Bu işbirliklerinden sonra boğazlar konusundaki hukuki statünün belirlenim aşamasında ters ters düşmelere ve İngiltere'nin Türkiye'ye destek çıkmasıyla birlikte bozulmalara başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalan Türkiye, hem Moskova hem de diğer ülkeler tarafından tepki çekmiştir (Akın, 2013: s. 90).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ve Rusya arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin zemini oluşturulurken 1937 yılında "Ticaret ve Seyrüsefain Anlaşması" yıllık karşılığı 100 milyon ruble olarak imzalanmıştır. Bundan sonra 1966 yılında Türkiye'ye düşük faiz kredi desteği veren SSCB, bu kredi desteğinin yanında teknik destek de vererek İskenderun Demir/Çelik Tesisi, Aliağa Petrol Rafinerisi, Alüminyum tesisleri, Oymapınar Hidroelektrik Santrali, Çayırova Cam Fabrikası, Artvin Levha Fabrikası ve Bandırma Sülfürik Asit Tesisi gibi ağır sanayi kurulum aşamasında yardımcı olmuştur (Tahirler, 2016: s. 52). Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu açıklık ve yeniden yapılandırma politikaları 80'li yıllarda hız kazanırken, hem SSCB hem de Türkiye'nin gereksinimlerini karşılayarak yeni bir ekonomik düzlem

oluşturmuştur. Mevcut gereksinimler Karadeniz' kıyısı olan ve o bilgedeki diğer sosyalist ekonomi politikaları uygulayan ülkeler için de geçerli durumdadır. Tüm bu ülkelerin gereksinimlerinin sonucunda Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) fikri ortaya atılmış ve birçok ülkenin katılımıyla uluslararası bir kimliğe sahip olmuştur (Akın, 2013: s. 92). SSCB'nin 1985 yılında Gorbaçov dönemindeki açıklık ve yeniden yapılanmadan Türkiye yararlanmış bu dönemden sonra SSCB'nin sosyalist ekonomi anlayışından kapitalizm ekonomi anlayışına geçişinde önemli rol oynamıştır. İki ülkenin arasında imzalanan doğal gaz anlaşmasıyla ticari ve ekonomik süreç hızlanmış ve SSCB'nin dağılmasıyla birlikte 1991 yılında "Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma" ile ilişkiler artış göstererek devam etmiştir (Tahirler, 2016: s. 52). Ayrıca bu dönemde yapılan bavul ticareti bu ilişkide önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Türkiye'den Rusya'ya ve Beyaz Rusya'ya yapılan bavul ticaretine dayanan ihracat, ciddi anlamda Türkiye'nin dış ticaret istatistiklerinde veri farklılıklarına sebep olmuştur. Bavul ticaretiyle başlayan bu ticari yol ile Türkiye'den Rusya'ya tekstil ürünleri, deri ve temizlik malzemeleri, gıda maddeleri gibi ticari mallar gitmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı).

Önemli stratejik partner olan Türkiye ve Rusya, ortak coğrafyaya sahip olmaları, aynı türde özellikleri taşımaları yönünden birleşik bir konuma sahiptirler. Türk-Rus ilişkilerinin bu ortaklığı aynı zamanda belli başlı birtakım boyutları da bünyesinde taşımaktadır. Bu boyutlardan ilki, Ankara yönetiminin Rusya'yı önemli bir güvenlik tehdidi olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. İkincisi, Orta Asya'da, Kafkasya'da ve ortak topraklarındaki diğer bölgelerde iki önemli rakip olarak görülmektedirler. Üçüncü boyutu, Türk işletme ve şirketlerinin gözünden Rusya'nın ciddi ve önemli bir ticaret ortağı olma özelliği barındırmasından gelir. Son olarak, Türkiye için Rusya zengin ve önemli enerji kaynaklarına ev sahipliği etmektedir. Bu iki ülke arasındaki ilişkiler esasen siyesi bir düzlemden çok ticari ve ekonomik zeminde kurulmakta ve Rusya'yla Türkiye'nin diğer ticari ve ekonomi ilişkisinde bulunduğu ülkelerden çok daha farklı ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Rusya'nın Türkiye'ye olan coğrafi yakınlığıyla 16 milyondan fazla Türk vatandaşının Rusya'da yaşaması, batı menşeine sahip pazarlara Türk ürünlerinin zorla kabul edilmesine rağmen Rusya'nın bu ürünlere pazar yaratması, küçük çaptaki üreticileri ilk olarak ihracatçı konumuna getirmesi mevcut ilişkiyi niteler durumdadır (Moiseyenko, 2009: s. 138). 1992 yılında Türkiye-

Rusya ilişkilerinde dış ticaret 1,5 milyar dolar seviyesi çıkmış ve devamında 1993-1997 yılları arasında düzenli bir seyir halinde devam ederek 1997 yıllında 4,2, milyar dolara ulaşmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye'nin Rusya ile olan dış ticaret verileri, 1992-1997 (milyon dolar);

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1992	441,9	1040,8	-598,5	1482,7
1993	504,7	1542,3	-1037,6	2047,0
1994	820,2	1046,0	-225,8	1866,2
1995	1.238,2	2.082,3	-844,1	3.320,5
1996	1.493,6	1.900,2	-406,5	3.393,9
1997	2.056,4	2.174,2	-117,8 4	4.230,6
1998	1.348,0	2.155,0	-807,0	3.503,0
1999	588,7	2.374,0	-1.785,3	2.962,7

Kaynak: (Legasova, 2016: s. 5).

Türkiye-Rusya dış ticaret hacmi 1997'den 1999'a doğru azalan bir ivme göstermiş ve 1999 yılında 2,9 milyar dolar ile en düşük seviyeye inmiştir. Rusya'nın 1998 yıllında yaşamış olduğu ekonomik krizin getiri olarak Türkiye'nin Rusya'dan ithalata dayalı ticareti sürerken ihracat alanında azalışa geçmiştir. 1990'lı yıllarda Rusya'nın ihracat girişimlerinin en önemli unsurlarından olan Doğal Gaz Anlaşması'nın göz ardı edilemez rolü ile "doğal gazın %70'inin Türk ürün ve hizmetleriyle ödenmesi" şartı dahilinde birçok Türk malı tüketimin arttığı Rus pazarına girmiştir. 1993 yılında Rusya'nın bu şartı tek taraflı olarak iptal etmesi ile Türkiye'nin ihracatında bir düşme kaydedilmiş ve daha sonra imzalanan Mavi Akım ve Batı Doğal Hattı anlaşmalarıyla

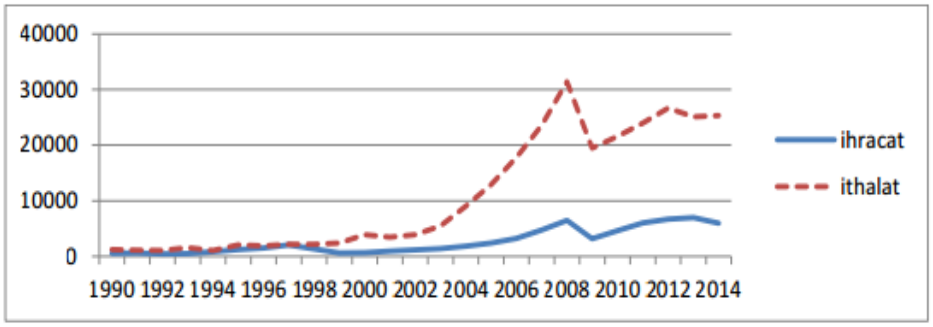
şartın yer almaması ile birlikte Türkiye ihracatındaki potansiyel olumlu gelişmeler engellenmiştir. Bunun sonrasında Rusya'da gerçekleşen 1998'deki ekonomik kriz, Rus parası rubleyi %75 oranında bir devalüasyona uğratmış ve Rusya'nın satın alma gücünü negatif şekilde etkileyerek Türkiye'den yapmış oldukları ithalat yollarında daralma yaşanmıştır (Lagesova, 2016: s. 6).

1991 yılındaki Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Anlaşma'nın sonrasında ilişkileri artan Türkiye ve Rusya arasında "Turizm Alanında İşbirliği, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması", "Gümrük Konularında İşbirliği Anlaşmaları" ve "Uluslararası Karayolu Taşımaları Hakkında Protokol" gibi farklı anlaşmalar da imzalanmıştır. İki ülke arasındaki ticaret gelişimi, 2001 yılından itibaren net olarak gözlenebilirken, 2009 yılında yaşanan ekonomik kriz tarafından etkilenerek ciddi bir düşüş yaşamış olsa da ithalat ve ihracat alanların düzenli bir yükleniş gözlemlenmiştir (Tahirler, 2016: s. 53).

1970-1980 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaretinde önemli yeri olan SSCB'nin payı 1980'lerin başında düşüşe geçmiştir. Fakat bu iki ülke arasındaki ticaret 1984 yılında yapılan doğal gaz anlaşması ile tekrar ivme kazanmış, 1992 yılında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte iki ülke arasındaki ticari ilişkileri hızla gelişmeye devam etmiştir. 2000 yılında Türkiye ihracatında 9'uncu sırada yer alan Rusya Federasyonu, 2004 ve 2005 yıllarında genel rakamlar doğrultusunda 8'inci sıraya yükselmiş ve 2006 yılında tekrar 9'uncu sıraya gerilerken, 2007 yılında 7'nci sıraya yerleşmiştir. 2008 yılında ise Türkiye ihracatında 5'inci en büyük ülke konumuna yükselen Rusya Federasyonu, 2009 yılında 6'ıncı, 2010 yılında da 8'inci, 2011'de ve 2012'de 4'üncü sırada yer almaktadır. Türkiye ithalatında ise, 2000 yılında 4'üncü sırada yer alırken, 2004 ve 2005 yılında 2'nci sıraya, 2006 ve 2007 yıllarında ise ilk sıraya yükselmiş 2008 yılından itibaren de bu konumunu sürdürmeye devam etmiştir. Bununla birlikte, gerek 2008 yılı sonundan itibaren yaşanan küresel çaptaki krizin ticaret üzerindeki negatif nitelikteki etkileri, gerek Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında son dönemlerde ikili ticari ve ekonomik ilişkilerde yaşanan sıkıntılar sebebiyle, 2009 yılında ikili ticarette yüksek oranlı bir düşüş gözlemlenmiştir (Grafik 5). İki ülke arasındaki ticaret 2009 yılında 22,9 milyar düzeyine gerilerken, Türkiye ihracatında da 3,2 milyar dolar olarak tespit edilmiştir. 2010 yılında krizin etkilerinin biraz daha

aşılmasıyla birlikte, Rusya Federasyonu ile Türkiye ticaret hacminin bir önceki yıla göre %15,8 oranında artarak 26,2 milyar dolar olarak seyretmiştir. Türkiye ihracatı, %44,7 oranında bir artışla 4,6 milyar dolara yükselmiş ve 2011 yılında ise, her ne kadar Türkiye ticaret hacmi 2008 yılı seviyesine yaklaşmış olsa da beklenen rekor seviyesine ulaşılamamıştır. 2011 yılında ikili ticaret hacmi, bir önceki yıla göre %14,2 oranında bir artışla 30 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. Türkiye ihracatı %29,5 oranında artışla 6 milyar dolar, ithalatı ise, %10,9 oranında bir artış ile 24 milyar olarak gözlemlenmiştir (Akın, 2013: s. 95-96).

Grafik 4. Türkiye-Rusya İhracat ve İthalat 1992-2014

Kaynak: (Krendeleva, 2015: s. 34).

2008 yılına dair ekonomik veriler incelendiğinde, iki ülke arasında dış ticaret hacmi 38 milyar dolar seviyesine çıkmışken, 2009 yılı ekonomik kriz ile birlikte tekrar bu sayının altına indiği görülmekte ve 2009 yılından sonra tekrardan artış eğilimi göstermiştir. 2014 yılı itibari ile Türkiye'nin dış ticaret hacmi 33 milyar dolar seviyesine gelmiş ve 2015 yılının başlarında yapılan müzakereler sonucunda dış ticaret hacminin 100 milyar dolar dolaylarında gerçekleştirilmesi hedef rakam olarak belirlenmiştir. Türkiye son dönemlerdeki mevcut ticari şartlarında Rusya ile dış ticaret hacmini 100 milyar dolar seviyesine çıkartılması halinde Türkiye'nin ihracat düzeyinin yaklaşık olarak 20 milyar dolar civarına, Rusya'nın ise ithalatı 80 milyar dolar düzeylerine çıkarılacağı ön görülmektedir. Türkiye'nin dış ticaret açığının kapatabilmesi için alternatif taşıma güzergâhlarının çoğaltılması, Türk iş adamlarına yönelik belli balı birtakım düzenlemeler ve programların yapılması, taşımacılık sisteminin daha ucuz maliyetlerde, güvenli bir şekilde ve kısa bir zaman içerisinde

gerçekleştirilebilecek biçimde yapılandırılması ve gümrüklerde yaşanan mal fiyatlandırılması bekletme problemlerinin ortadan kaldırılması gerekmektedir (Tahirler, 2016: s. 57).

4.1.1- Türkiye ve Rusya Arasındaki İlk Ticari Anlaşma

Türkiye ile Rusya Sovyetler Birliği arasındaki ticari faaliyetlere bakıldığında, 1922 yılı itibariyle birçok sorun yaşandığı ve ilişkilerin siyasi boyutta olduğu kadar iyi olmadığını görmekteyiz. Lozan görüşmeleri sırasında Rusların tehditkâr tavırları ekonomik ilişkilerimizin düzelmesini geciktirmiştir. 1925 yılında Paris ve 1926 yılında ise Odessa' da, yapılan görüşmeler ekonomik sorunları bir türlü çözümleyememiştir. Çözümün bu kadar zor olmasındaki faktör ise Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karsı izlemiş olduğu ekonomik politikanın önemli bir role sahip olmasıdır. Ruslar bazı Türk mallarının ithal edilmesini istememekte ve İstanbul, Kars, Trabzon, Mersin, Artvin, İzmir, Konya ve Erzurum'da diplomatik ayrıcalıklara sahip ticaret temsilcilikleri açmak istemektedir (Cenk Şen, "Stalin Döneminde Türk Sovyet İlişkileri (1923-1953). 17 Aralık 1925 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin ile Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Bey Paris'te yeni bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalamıştır (Gürün Ankara 1991). Gürün'e göre; Türk-Rus ilişkilerindeki yakınlığın, samimiyetin ve işbirliğinin doruk noktaya ulaştığı yıllar, 1925 anlaşmasının imzasından itibaren 1933 senesine uzanan dönemdir. 1933'den itibaren doruk noktadan aşağıya doğru iniş başlayacaktır (Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953), s. 109-125).

11 Mart 1927 günü, iki ülke arasında imzalanan "Ticaret ve Seyrisefain" Antlaşması ile Ankara'daki Sovyet Ticaret Mümessilliği, Türkiye'deki Sovyet elçiliğinin bir parçası olarak kabul edilmiş ve ayrı bir antlaşma ile Türkiye'deki çeşitli vilayetlerde, Ticaret Mümessilliği şubesi açma hakkının Sovyetler Birliği'ne verilebileceği kararlaştırılmıştır. Antlaşmada yer alan bir madde ile üçüncü bir devlete gönderilecek malların gümrüğe tabi olmadan kendi ülkelerinden transit olarak geçmesi kabul edilmiştir. Böylece Türk mallarının Batum limanından transit geçiş hakkı elde etmesi sağlanmıştır. Hatırlanacak olursa 1921 yılında Moskova Antlaşması ile Batum, Gürcistan'a bırakılmış, ancak Batum limanının kullanılmasında Türkiye'ye ayrıcalıklar

tanınmıştır. 1927 yılına gelindiğinde buna benzer bir ifadenin tekrar gündeme gelmesi, Moskova Antlaşması'nda yer alan kurallara riayet edilmediğini göstermektedir (Şen, s. 67-70). Türkler ve Ruslar bir taraftan siyasi anlaşmalar yaparken diğer taraftan da ticari ilişkiler geliştiriyorlardı. Fakat siyasi ilişkilerin kurulduğu bu yıllarda Ruslar, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu petrol gibi maddeleri göndererek ticari ilişkiler de kurmak istiyorduysa da Türk tarafı bu dönemde Ruslara ne olumlu ne de olumsuz cevap vererek çekingen ve oyalayıcı bir tutum sergiliyordu (Korhan, 2012-I/24 s. 95).

Bu dönemde petrol, seker ve dokumalar, Rusların Türkiye'ye ihraç ettikleri başlıca mallardı. Cumhuriyetin ilanından sonra ise Türk yöneticiler Rusya ile ticari faaliyetler göstermekte biraz daha cesaretli bir tutum takındılar. Bu dönemde, 1923 yılında Türkiye Rusya'dan yapmış olduğu ithalat toplam ithalatının %2'si iken ertesi yıl bu rakam %3.29'u bulmuştur. Tütün, maden ve hayvan ihracatına karşılık Rusya'dan petrol, yiyecek malzemesi, aydınlatma malzemesi alınıyordu (Korhan, s. 95).

1926 yılına gelindiğinde iki ülke arasında ticari nedenlerle pürüzler yaşanmış, Türkiye'den Rusya'ya giden mallar için ya yüksek vergiler istenmiş ya da Türk mallarına el konulmuş. Bu konuda Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü ve Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin arasında görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler sonucunda 11 Mart 1927 tarihinde Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması imzalanmıştır. (Korhan, s. 96).

1927 yılında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla, 11 Mart 1927 tarihinde Ankara'da Ticaret ve Seyrisefarin Antlaşması imzalanmıştır. (Benhür, s. 24. s. 301). Bu anlaşmaya göre Sovyet Rusya'nın Türkiye'deki ticari temsilciliklerinin statüsü düzenlenerek ticari temsilciler diplomatik dokunulmazlık kazanmışlardır. İstanbul, İzmir, Trabzon, Mersin, Erzurum, Konya ve Eskişehir'de ticari temsilcilikler açılmasına karar verilmiştir. Ayrıca taraflar üçüncü bir devlete gönderilecek malların gümrüğe tabi olmadan kendi ülkelerinden transit olarak geçmesini kabul etmişlerdir. Böylece, Türkiye kaynaklı mallara Batum'dan transit geçiş hakkı tanınmış oldu. Son olarak da bu anlaşmayla Türkiye'nin Rusya'ya ihracatına yıllık değer sınırlaması getirildi. (Korhan, s. 96).

Bu antlaşma, Türkiye'nin, Sovyetler Birliği ile olan ekonomik sorunlarını tam anlamı ile çözümleyememiştir. Dünya genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılardan en az

derecede etkilenmek isteyen iki tarafta, bu antlaşmadan menfaatleri doğrultusunda faydalanmak istemiş, zaman zamanda antlaşmanın göz ardı edilmesi söz konusu olmuştur.(Şen, s. 67-70).

Dünyanın sürüklendiği ekonomik buhran döneminde bu ticaret anlaşması zaman zaman göz ardı edilmiştir. Zaman zaman Ruslar, Türk mallarının içine özellikle gönderilen derilerin arasına yabancı mallar karıştırıldığını iddia ederek ticareti durdurmuştur. Türkiye ise gönderilen malların tamamının Türk malı olduğunu fakat Rus gümrük memurlarının haksız kazanç sağlamak için ya malları beklettiğini ya geri gönderdiğini ya da yüklü vergilerle kabul ettiğini savunmuştur.(Korhan, s. 96). Bu durum daha çok Sovyetler Birliği için geçerlidir. 20 Ağustos 1933'te, Türkiye Başbakanlığı'na çekilen bir telgrafta: "Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'nin ihraç ettiği çimento, tütün, trikotaj ve buğday gibi ürünlerin fiyatını düşürerek piyasaya sürmesinden dolayı zarar ettiğini, Rusların, Türk pazarından aldığı bir miktar mal ile bu zararı karşılayamadığı" belirtilmiştir. 1927 yılında, iki ülke arasında imzalanan ticaret antlaşması daha önceki dönemlerde Sovyetler Birliği'nin, Türk mallarına uyguladığı kısıtlamaları tam anlamıyla ortadan kaldırmamıştır.(Şen, S. 67-70). Hatta bu antlaşma ile resmen Türkiye'nin Sovyetler Birliğine olan ihracatına yıllık değer sınırlaması getirilmiştir. Bu sorunların çözümü için Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp (Baydur) Ankara'ya gelerek konu hakkında bilgi almış ve aynı zamanda İktisat Bakanlığı Dış Ticaret Müdürü Avni Bey de Türk tüccarlar ile Ruslar arasındaki Sovyetler Birliği'ne gönderilen ürünlerden özellikle derilerin Türk malı olmadığı konusunda yaşanan ihracat sorunları nedeniyle araştırma yapmak için Ankara'ya 1929 yılı Ağustos ayında bir ziyaret gerçekleştirmiştir. (Korhan, s. 96).

Aynı yılın ağustos ayında ticari sorunları gidermek için Türk ve Ruslardan oluşan bir araştırma komisyonu oluşturulmuşsa da Türk dericilere mallarını 1 Eylül 1929'a kadar gönderme fırsatı tanınmış fakat konu nihai bir çözüme kavuşturulamamıştır. Türk tüccarlar limanlarda sorunlarla karşılaşmaya devam ederken Ruslar sorunsuz olarak kendi mallarını Türkiye'ye göndermeye devam etmişlerdir.(Korhan, s. 96). Bu anlaşmazlıkların sürüp gitmesi üzerine Rus Dışişleri Komiserliği Şark Genel Müsteşarı M. Karahan Türkiye'ye bir ziyaret düzenlemiş ve iki ülke arasında 6 aylık bir ticaret anlaşması daha imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre ihracat işi milli bankalara bırakılmış ve Ziraat Bankası ile Sanayi ve Maadin Bankası gibi Milli

Bankalar aracılığıyla bir ticaret şirketi kurulmuş ticaretin bu şirketler aracılığıyla yapılacak olması da Türk tüccarlarının hoşuna gitmemiştir. (Korhan, s. 96). Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ticaret 1927 Antlaşması'nın imzalanmasıyla üç yıl içerisinde iki kat artmıştır. Ekonomik bunalım döneminde iki ülke arasında gelişen ticari faaliyetler, Türkiye'nin ekonomik açıdan rahatlaması bakımından önemlidir. 1928 yılında, Türk Hükümeti tarafından kurulan banka konsorsiyumuna (şirketler birliği) Rusya'dan Vnestorgbank katılarak, Türk ekonomisini desteklemiştir. Bu dönemde Sovyet dış ticaret kurumları Türk mallarını almak için Türk bankalarına 6.000.000 dolarlık para aktarımında bulunmuşlardır. Fakat ticari ilişkilerin en iyi olduğu dönemlerde dahi Türkiye'nin dış ticaretinde SSCB'nin yeri yüzde 6-7'yi geçmediği için, Türkiye'nin Sovyetlerle olan ticareti yaşanılan ekonomik sıkıntıları gidereememiştir. (Şen, s. 67-70). Ticari anlaşmazlıklar iki ülke arasında devam ederken bununla çelişen siyasi bağlılıkların yaşanması da aynı tarihlere denk düşmektedir. 1925 yılında imzalanan dostluk ve saldırmazlık anlaşmasının süresi 1929 yılında 2 yıl daha uzatılmış ve Türkiye Litvinov protokolüne imza atmıştır.(Korhan, s. 96).

Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında gerek ticaret alanında gerekse temsilcilik konusunda bu kadar sorun varken, Türk-Sovyet Ticaret Antlaşmasının imzalanmasında, Sovyetler Birliği'nin İngiltere ile yaşadığı sorunların etkisi göz ardı edilemez.

İngiltere'nin, Sovyetler Birliği'ne uyguladığı ekonomik ve siyasi baskı karşısında Ruslar, Türkiye ile bir antlaşma imzalayarak bir çıkış noktası bulmak istemiştir. İngiltere ile savaşın eşiğine gelen Ruslar, bir taraftan silahlanmaya diğer taraftan da komşuları ile olan ilişkilerini düzeltmeye çalışmıştır. Türkiye'de Sovyetler Birliği ile olan dostluğun zarar görmemesi için bu antlaşmayı imzalamıştır. (Şen, s. 67-70). İzvestiya gazetesinin 15 Mart 1927 tarihli sayısında, imzalanan Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması ile ilgili olarak: Türkiye'nin ekonomik ve politik çıkarlarının nerede olduğunu anladığı ifade edilmiş ve Rusların bu antlaşmayı bir başarı olarak algıladıkları belirtilmiştir. İki taraf arasında ticari alanda yaşanan sorunların temelinde ise Sovyetler Birliğinde, ticaretin devlet, Türkiye'de ise tüccarlar tarafından yapılmasından kaynaklandığı görüsü hâkimdir. Bu sorunları gidermek Sovyetler Birliği açısından Türklerin Batıya kaymasını engellemek, Türkiye açısından ise Ruslarla olan dostluğu sürdürmek amacı ile iki ülke arasında karşılıklı birçok ziyaret gerçekleşmiştir. (Bilge, A. Suat, s. 103-105).

Türkiye zamanla ekonomisini tek bir devletten sağlayacağı sermaye ile yürütemeyeceğini anlamış, siyasi açıdan Batıya yakınlaşma politikasını, ekonomi politikasında da benimsemiştir. (Şen, s. 67-70).

4.1.2- WTO, Türkiye ve Rusya Mevzuatı

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından dünyada barışın kalıcı hale getirilmesi amacıyla uluslararası işbirliğine gidilmesi fikri, Dünya Bankası ve IMF'in yanında bir üçüncü ayak olarak Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulmasını gündeme taşımıştır. Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (ITO – International Trade Organization) kuruluşuna kadar geçecek olan süre içerisinde uluslararası ticaretin serbest hale getirilmesiyle ilişkili faaliyetlerin yürütülmesi için de, 1947 yılı Ekim ayında 23 ülke tarafından Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT – General Agreement on Tariffs and Trade) imzalanmıştır. GATT anlaşması, geçici olması öngörülmekle birlikte 1948 yılı Ocak ayında yürürlüğe girmiş olup, ITO'nun kurulmasında yaşanan başarısızlık üzerine 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün kuruluşuna kadar yürürlükte kalmıştır (Odaman, 2007: s. 11).

İlk olarak GATT anlaşmasının imzalanma ve sonrasında Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasındaki amaçların başında uluslararası ticaretin serbest hale getirilmesi yer almaktadır. Böylelikle üye olan ülkeler arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Uluslararası ticaretin serbest hale getirilmesi sonucunda ise artacak olan hizmet ve mal ticaretinin yaşam standartları ve mal kalitesini yükseltmesi ile üretimi artırması beklenmiştir. Bu sayılan amaçlara ulaşabilmek amacıyla GATT, üye ülkelerin uluslararası ticaretin daralmasına sebep olan her türlü farklı muameleyi ve engeli kaldırmasını öngörmüştür. Ticaretin daralmasına sebep olan her türlü farklı muamele ve engelin kaldırılması kapsamında ise tarife dışı olan engellerin tarifelere dönüştürülmesi ve sonrasında da tarifelerin tamamen kaldırılması amaçlanmıştır (Odaman, 2007: s. 11-12).

Dünya Ticaret Örgütü'nün kuruluşuna kadar geçmiş olan yaklaşık 50 yıllık süre içerisinde, GATT çerçevesinde yapılmış olan görüşmeler çok taraflı müzakere turları

şeklinde sürmüştür. Bu çok taraflı müzakere turları bugüne kadar sekiz kere gerçekleştirilmiş olup sıralaması şu şekildedir:

- 1947 Cenevre – İsviçre
- 1949 Annecy – Fransa
- 1951 Torquay – İngiltere
- 1956 Cenevre – İsviçre
- 1960-61 Cenevre – İsviçre (Dillion Turu)
- 1964-67 Cenevre – İsviçre (Kennedy Turu)
- 1973-79 Cenevre – İsviçre (Tokyo Turu)
- 1986-94 Punta del Este – Uruguay (Uruguay Turu)

Tarım konusunda ilk yedi müzakere turunda sonuç alınamamıştır. Her ne kadar GATT tarafından kapsanmış durumda olsa da tarım ürünleri ticaretinin disiplin altına alınması açısından kurallar oldukça yetersiz kalmıştır. Uruguay Turu'na kadar geçmiş olan süre içerisinde tarım ürünleri ticareti kotalar, ithalat yasakları, tarife dışı destekler, asgari fiyat uygulaması ve vergiler gibi çeşitli yollarla kısıtlanmaya devam etmiştir. 1986-1994 yılları arasında devam etmiş olan Uruguay Turu, 15 Nisan 1994 tarihinde Fas'ın Marakeş şehrinde görüşmelere katılmış olan 125 ülkenin Nihai Senedi imzalamış olmasıyla sona ermiştir. 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Nihai Senet ile Dünya Ticaret Örgütü kurulmuş ve GATT anlaşmasının yerini almıştır (Odaman, 2007: s. 12).

WTO içerisindeki üye devletler tarafından iktisadi politikaların pratiklerinin tahmin edilebilir, yerli ya da yabancı olarak ayrım yapmayan, şeffaf nitelikte düzenlemeleri ve planlamaları göz önüne alınarak düşünülmekte ve buna göre sistem içerisindeki kuralların uygulanış aşamasında herhangi bir aksaklık veya ihlalde

"Anlaşmazlıkların Halli Organı (AHO)"na şikayet edilme durumları mevcuttur (Şener, 2015: s. 50).

Dünya Ticaret Örgütü'ne Rusya'nın üye olması, 2001 yılında Çin'in üye olmasından sonraki dünya ticaretinde yaşanmış olan en önemli gelişme olarak görülebilmektedir. Rusya ilk olarak 1993 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne girebilmek için başvuruda bulunmuştur. Çok sayıda ülkenin katılımıyla 1995 yılında oluşturulmuş olan çalışma grubunun çalışmaları, Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasıyla 22 Ağustos 2012 tarihinde sonuçlanmıştır (Kartal, 2013: s. 450).

4.1.3- AB, Türkiye ve Rusya Mevzuatı

Türkiye ile Avrupa Birliği oluşturduğu bu yeni ticari ilişkine bakıldığında, eşyanın serbest dolaşım statüsü aslı üzerine kurulu bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasındaki mevcut serbest dolaşım hakkına dayanarak herhangi bir eşya topluluk içerisindeki yer değişimde vergisiz ve kotasız olarak dolaşım hakkına sahiptir. Türkiye bakımından ise, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren kabul edilen hakkın da bu şekilde değerlendirmeye alındığı görülmektedir. Serbest dolaşım hakkına dayalı olarak Türkiye'den Avrupa Birliği'ne gönderilecek sanayi ürünleri için ürünlerin bu hakka sahip olduğunu gösteren A.TR Dolaşım Belgesi düzenlenmesi gerekmektedir. Bu şekilde bu belgenin kaydıyla ilişkili olarak ürüne Avrupa Birliği üyesi tüm ülke gümrükleri içerisinde gümrük vergisi uygulanmayacaktır. Türkiye ihracatının özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkelere yapacakları ihracatlarda bu durumu es geçmemeleri gerekmekte ve mutlaka A.TR Dolaşım Belgesi düzenlemeleri yapılmalıdır (Aktaş, 2017: s. 15-16).

Rusya ile yapılan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, Avrupa Birliği ile ilişkilerin gelişiminde düşünülen uzlaşmayı sağlayamamıştır. Buna dayalı olarak, ODGP'yle getirilen yeniliklerden ortaya çıkan ortak tutumun, eylemin ve stratejinin ilk defa Rusya adına uygulanması, Avrupa Birliği'nin Rusya'ya verdiği önemi belirtmektedir. Bu girişim sürecinin, AB'nin uluslararası politika içerisinde bir etken rol olarak yer alması bakımından da katkı sağladığı ifade edilmektedir. Bu sebeple, AB-Rusya ilişkilerinin

hem içeriği hem de kalitesi ele alındığında, AB'nin dünyadaki rolüne katkıda bulunduğu net bir şekilde söylenebilir. Önceki durumlarda AB, şekillenmekte olan uluslararası ilişkilerde bağımsız nitelikte bir varlık olarak görünse de, AB ile Rusya arasındaki iletişim ve uzlaşım fırsatının, AB'nin dış politika yeteneğini ve becerisini güçlendirdiği görülmektedir (Korkmaz, 2007: s. 7).

4.1.4-Türkiye ve Rusya Özel İkili Alımlar

Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin daha geniş bir şekilde ele alınabilmesi için bavul ticareti ve turizmin de iktisadi kapsamlarının göz önüne alınması gerekmektedir. Özel olarak bavul ticareti 1990 yılları boyunca ekonomik ilişkilerde çok önemli bir öneme sahiplik etmiştir. Bavul ticareti rakamlarına bakıldığında, 1996 yılında 8,8 milyar dolar ile doruğa ulaşmış olsa da 2000'lerin başında kademeli olarak 3-4 milyar dolar seviyesine doğru bir düşüş yaşamıştır. 1994 yıllarından başlayarak hem vergi gelirlerini arttırmak, hem de yabancı yatırımcıyı kontrol altına alabilmek maksadıyla yabancıların Rusya içerisinde şirket kurmaları kategorize olarak belirlenmiştir. Bu şirketler içinde Türk firmaların tercihi %100 yabancı sermayeye dayalı Rus şirketi kurmak ve bu noktadan çıkarak sermaye oranlarına uygun olarak bir seçim yapabilmekti. Bu sebep ile Rusya'da ticaretle uğraşan Türk şirketleri ve firmaları: Türkiye'den Rusya'ya götürdükleri sermayelerin belli bir bölümünü Rus bankalarında ekleme temelli karşılık biçiminde tutma zorunluğuna uymaktadır. Diğer bir taraftan herhangi bir uluslararası bankacılık işlemi gerçekleştiren ve buna bağlı olarak Rusya Federasyonu Merkez Bankası eliyle onaylanan yabancı bir banka dahilinde sermayesini istediği şekilde döviz türünden tutma hakkına sahip olmaktadır. Türk bankaların (Rus Türk Bankası, Yapı Kredi Moscow, FinansBank, GarantiBank Moscow, İktisat Bank Moscow) 1998 krizinden sonra Rusya'ya naklettikleri miktar, 48 milyon dolar civarındadır. Rus firmaları ve şirketleri, Türkiye'deki Batman, Bayram, Tuğrul, Deriner ve Bağlık gibi barajların yapımında bulunmuşlardır. Bu şirketler, Ankara-Samsun ve Sivas-Kayseri hatları öncelikli olmak üzere Türkiye'deki doğal gaz altyapısının bina edilmesinde önemli görevler almaktadırlar. Türkiye'deki Rus doğrudan yatırımları

verilerine bakıldığında, 2002 yılı sonu itibariyle 62,27 milyon dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir (Legasova, 2016: s. 10-12).

4.2- Yabancı Misyonlar ve İki Ülke Arasında Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yabancı yatırım, kar sağlayabilmek maksadı ile uzun veya kısa vadeli olarak bir şirket veya firmaya parasal değer ifade edilebilen sermayenin yatırılmasına dayanmaktadır. Yabancılık niteliğinin eklenmesiyle de yabancı yatırım ifadesi elde edilmekte ve bir ülke içindeki yerleşik nitelikteki kişilerin ve kurumların herhangi başka bir ülkede kalıcı anlamda ekonomik bazda bir fayda sağlamasıdır. Bu şekilde, Yabancı yatırım tanımı, kar elde etmek için bir şirkete, parasal değer ile ifade edilebilen maddi mal ve mülklerin veya fikri hakların, teknolojilerin ve sair olanaklarına dayalı olarak yabancı bir ülkede yatırılmasıdır (Azizov, 2008: s. 4).

Doğrudan yabancı yatırım için yatırımcının hisse miktarı yatırım üzerinde çok fazla önemlilik arz etmemektedir. Gerçek kişi veya tüzel kişi olan yatırımcıların, yatırımın gerçekleştirilmesinde payın % 100'üne veya %10'una sahip olması arasında gözle görülür bir fark yaratmamaktadır. Buna dayanarak özellikle Rus hukuk alanında geçerli olan ve Türk Ticaret Kanun tasarısında mevcut bulunan bir durum söz konusudur. Türk hukuk sisteminde yani Türk Ticaret Kanunu'nda yer alan şirket kuruluşu ile ilgili bağı bulunan limitet ortaklı şirketler ve firmalar bünyesinde en az iki ortak aranmakta ama yalnız Rusya Federasyonu şirketler hukuku düzenlemesi ve programlanmasında bulunan limitet ortaklı ticari işletme tesislerinde bir kişi yeterli görülmektedir. Tek kişilik şirket kuruluşuna dayanan şirket düzenlemesi olarak Türk Ticaret Kanunu tasarısında konumlanmaktadır. Rus kanununda sınırları ifade edilen doğrudan yabancı yatırım, ülke sınırları dahilinde medeni kanuna uygun olarak etkinlikler düzenleyen ya da minimum seviyede %10 yabancı sermaye ile meydana gelen ticari kuruluşların, ülke sınırları içerisinde yabancı tüzel kişiler tarafında açılmış olan şubelerin, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret etkinlikleri ve ticaret protokolünde bağlamında tanımlanan gümrük değeri minimum bir

milyon Ruble olan finansal nitelikteki kiralama çalışmaları, doğrudan yabancı yatırım faaliyetleri olarak görülmektedir (Azizov, 2008: s. 6-7).

Rusya'ya dayalı olarak yapılan doğrudan yabancı yatırım çerçevesine bakıldığında, Rusya'nın dağıtım piyasası (gıda, tütün ürünleri ve telekomünikasyon alanlarında mevcuttur), mevcut doğal kaynaklar (petrol şirketleri için ideal bir konumdadır) ve ülke ekonomisindeki düşük çaptaki maliyetlerin (otomotiv alanında önemli bir unsurdur) etkin roller oynadığı görülmektedir (Hasanov, 2005: s. 40).

Tablo 2. Rusya Federasyonu'nun doğrudan yabancı yatırım için SWOT incelemesi

Güçlü Tarafları	**Zayıf Tarafları**
*Coğrafi konum *Vasıf sahibi işgücü * Güçlü altyapıya sahip sanayi *Büyük çaptaki doğal kaynak varlığı *Üretimdeki göreli düşük çaptaki maliyetler * İleri bilim anlayışı *Vergi ve gümrük kanunlarının kabulü *İç piyasadaki yükselen alım gücü	*Yönetim yükü *Yüksek belirsizlik *İş bünyesindeki aşırı kural ve regülasyon *Yolsuzluk *Organize suçlar *Yargının etkisiz yapısı *Gelişmiş nitelikteki bürokrasi *Zayıf rekabete dayalı mevzuat *Politik kararlar alımındaki kapalılık *Çevre sorunları ve çözümleri

İmkanları	**Tehlikeleri**
*Ekonomideki yüksek derecedeki büyüme hızı *Makroekonomideki sabitlik *Uluslar ötesi şirketlerin ülke bünyesindeki doğal kaynaklara olan ilgisi *Yapısal nitelikteki reformların gerçekleştirilmesi	*Zayıf yatırım mevzuatı *Planlı ve eşgüdümlü DYY politika eksikliği *Ülkedeki kimi tarafların DYY'ye karşı olması *Ülke ekonomi ve politika sabitliğinin piyasa içerisindeki petrol fiyatlarına aşırı bağlılığı *Mevcut büyümekte olan piyasalardaki rekabet

Kaynak: (Hasanov, 2005: s. 50).

Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırım faaliyetlerinde uzun dönemler yanlış politikalardan kaynaklı olarak bu girişim gerçekleştirilememiştir. Yurtdışı ile yapılacak yatırım hareketlerinin en önemli ayağından biri olan ihracat ile Türkiye 90'lardan sonra yabancı yatırım sahasına girmiştir. Ülke genelindeki ekonomik yapının değişken yapısı, politik istikrarsızlık, vergilendirme sistemi ve bürokrasi ile yabancı yatırımcılar için olumsuz bir tablo oluşturmaktadır. Bir şirketin kuruluşu, kuruluş için çeşitli izinlerin alınması, arazi temin işlemleri, gümrük prosedürleri gibi unsurlar Türkiye'deki uzmanlar tarafından yeterli açıdan kolay ve şeffaf bir şekilde kabul edilmemektedir. Bundan dolayı yabancı sermayenin ülke sınırları içine girmemesi ya da mevcut sermayenin yurtdışına gidebilmesi için birer neden olarak görülmektedir. Dünya Bankası tarafından 2002 yılında yapılan ve gelişmekte olan ülkeler açısından incelendiğinde, bürokratik işlemlerin ve maliyetlerinin değerlendirilmesi üzerine bir çalışmasında, yabancı yatırımların giriş, yatırım ve işletme zamanlarında bağlı oldukları

prosedür sayısı anlamında Türkiye'nin durumu oldukça kötü bir durumdadır. Hatta yatırım seviyesinde 125 farklı prosedürün zorunlu olma durumu Türkiye'yi çalışma içerisinde yer alan diğer ülkeler arasında en son sıraya indirmiştir. Yatırım aşamasında ifade edilen prosedürlerin gerçekleştirdiği iş günü rakamlarının en yüksek değeri olan 985 de Türkiye'nin göstericisi olarak yerini almıştır (Hasanov, 2005: s. 75-76).

Türkiye Cumhuriyeti 4875 sayılı Kanun gereğince, yabancı yatırımcı tanımı ifadesine göre, herhangi bir yabancı ülkenin vatandaşlığına sahip gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşları ve yabancı ülkelerin yasalarına göre kurulmuş tüzel kişiler ve uluslararası kurum ve kuruluşlar belirtilmektedir. Rusya Federasyonu 160-F3 sayılı Federal Kanun'una göre, yabancı yatırımcılar için, kayıtlı olduğu ülkenin yasalarına uygun bir şekilde kurulan ve bağlı olduğu ülkenin yasalarına uygun olarak da Rusya Federasyonu sınırları bünyesinde yatırım yapma hakkına sahip yabancı tüzel kişiler; kayıtlı olduğu ülkenin yasalarına uygun kurulmuş olan ve Rusya Federasyonu'nda yabancı yatırım yapma hakkına sahip tüzel kişiliği olmayan yabancı kuruluşlar; vatandaşı olduğu ülkenin yasalarına uygun yaşayan ve bağlı olduğu ülkenin yasalarına uygun Rusya Federasyonunda yatırım yapma hakkı bulunan gerçek kişiler; Rusya Federasyonu sınırlarının dışında yaşayan ve ikamet ettiği ülkenin yasalarının sağlamış olduğu haklarından yararlanan ve bağlı olduğu ülkenin yasalarına göre, Rusya Federasyonu'nda yatırım yapma hakkına sahip vatandaş olmayan gerçek kişiler; Rusya Federasyonu ile uluslararası anlaşması bulunan ve Rusya Federasyonunda yatırım yapma hakkına sahip uluslararası kuruluşlar; Federal kanunda ifade edilen kurallara uygun yabancı ülkeler" biçiminde geniş kapsamlı ve açıklayıcı bir tanım yapılmıştır (Azizov, 2008: s. 13).

4.2.1- En İyi Dönemler

Rusya Merkez Bankası'nın resmi istatistiklerine bakıldığında, 1994 yılındaki 690 milyon dolar seviyesinden 1997 yılındaki en yüksek seviyeye 4864 milyon dolar seviyesine doğru bir DYY artışı yaşanmıştır. 1996–2002 yılları arasında Rusya'nın gerçekleştirdiği doğrudan yabancı yatırımların birçoğu enerji, orman işleme, hammadde

çıkarımı sektörleri açısından olup sadece üçte biri sanayiye yerleştirilmiştir. Bu belirtilen sektörlerdeki kar marjlarının diğer sektörlere oranla daha yüksek olması bu alanları etkin kılmakla beraber, Rusya Federasyonu'nu da dış konjonktüre bağlı hale getirmektedir. Hatta petrol ve doğalgaz sektörlerinde doğrudan yabancı yatırımın hacmi birkaç büyük projeye ilişkin olarak yükseliş göstermiştir. 2001 yılında petrol dayalı projelerin getirdiği doğrudan yabancı yatırım miktarı o yılın toplam DYY oranın %15,45'ini oluştururken, 2002 yılında belirtilen oran %37,73'e, 2004 yılında ise %43,73'e yükselmiştir (Hasanov, 2005: s. 36-39).

1930'lu yıllarda Türkiye'nin devletleşme faaliyetlerinden sonra dış ekonomik ilişkilerin gelir-gider yönüyle dengeli olmasına dikkat edilmiştir. Üçlü dengenin (para sunumu, bütçe dengesi ve ticaret dengesi) en büyük yararı, enflasyon ve dış açık problemleriyle karşılaşmayan bir ekonomik ortamın ortaya çıkarılmasıdır. 1957 ve 1960 yılları dışında dış sermayenin sürekli yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir. Dönem boyunca gelen yabancı yatırımın %95'lik kısmı sanayi kesimine ayrılmıştır. Bunun nedeni ise yasal düzenlemeler ve o dönemdeki iç pazarın formu ve genişliğinden kaynaklanmaktadır. Planlı dönemin başlarına gelindiğinde ve kalkınma planlarında ekonomi içerisinde dış kaynaklara olan bağımlılığının düşürülmesi üzerine konuların ön planda olmasına rağmen dış kaynak ihtiyacında artış görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar bünyesinde 1954 tarihli "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" çerçevesinde çekilen yabancı sermaye hem miktarı hem nitelik bakımından önemli bir noktada ve belirleyici bir unsur olmuştur. Totalde doğrudan yabancı yatırım girişinin, birinci plan zamanında 115, ikinci plan zaman kapsamında 183 ve üçüncü plan bünyesinde 362 milyon dolar olduğu görülmektedir. 1987-2000'li yılların ortaları arasındaki geçen zaman zarfında, Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar, büyüme oranı ve gayri safi sabit sermaye oluşumunda olumlu bir bağıntı gözlemlenmekte ve Türkiye'deki yabancı sermaye akışı 2006 döneminde GSYH' nın %5'i seviyesinde bir artış göstermiştir (Azizov, 2008: s. 36-54).

4.2.2- Kriz Dönemleri

1994 yılından sonra yaşanan finansal krizin etkisi ile mevcut rakam 1998 yılında 761 milyon dolara kadar bir düşüş yaşamıştır. 2002 yılında 3442 milyon dolar seviyesinde seyreden DYY girişi, 2003 yılında 1144 milyon dolara kadar gerilemiştir. 2003 yılında gerçekleşen bu düşüşün asıl nedeni "YUKOS" adlı petrol şirketinin vergi kaçakçılığı suçundan dolayı başkanının ve en büyük hissedar sahibinin hapis cezasına çarptırılmasından dolayı, yabancı yatırımcıların Rusya'daki iş ortamına dair besledikleri kaygıların olumsuz bir tablo çizmesinden kaynaklanmaktadır. 2000'li yılların başında Rusya'da doğrudan yabancı yatırımların toplam yabancı yatırımlar içindeki pay oranı %20–25 iken, portföy yatırımların payı ise daha da düşük oranlardadır (% 1–2 civarında). Buna karşın, gelişmiş ekonomilerde doğrudan yabancı yatırım ve portföy yatırımların kümülasyon payı %90 oranındadır (Hasanov, 2005: s. 37).

Cumhuriyetin kuruluş döneminde yabancı sermayeli şirketlerin ülke tarafından çekilebilmesi için yapılan faaliyetlere karşın devletleştirme hareketleri dolayısıyla ülkeye istenilen düzeyde yabancı sermaye çekilmemiştir. 1954 yılına itibariyle Türkiye'de yabancı sermayeyi destekleyecek bir kanuni düzenlemenin mevcut olmaması da Türkiye'nin yabancı yatırımlar açısından çekiciliğini negatif yönde etkileyen unsurlar arasındadır. Bu şekilde yabancı doğrudan yatırım konusunda hiçbir ilerleme kaydedilememiştir(Azizov, 2008: 36-50). 1997 Asya ve 1998 Rusya krizleri dolayısıyla Türkiye ekonomisini derinden sarsmıştır. Özellikle 1998'de Rusya'nın ihracat talebinin daralması hareketleriyle birlikte artan uluslararası güvensizlik ortamına ek olarak politik alanda yaşanan belirsizliğe dayalı unsurların artmasıyla Türkiye ekonomisi finansal reel kriz geçirmiştir (Çolak, 2013: 76). 2006 yılındaki doğrudan yabancı yatırım konusundaki genel yükselişten sonra 2007 yılında 22 milyar doları geçen doğrudan yabancı yatırım 2009'da küresel krizin Türkiye'ye de vurmasıyla sert bir düşüş yaşamıştır (Azizov, 2008: s. 36,54).

4.2.3-Yakın Dönem Krizler

Türkiye-Rusya İlişkilerine tarihsel olarak baktığımızda, ilişkilerin genel anlam da rekabetçi olduğunu görebiliyoruz. Kısa zamanlı yakınlaşmalardan sonra ilişkilerde normal düzeyine geri dönülmektedir. Özellikle de belirli bölgeler üzerinde devam eden anlaşmazlıklar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte gün yüzüne çıkmıştır.

20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılda, Türkiye Rusya ilişkileri enerji konusu üzerinde şekillenmeye başlamıştır. En kritik alanlarından birisi olan Güney Kafkasya ise önemli bir rekabet bölgesi haline gelmiştir. Dünya'nın en önemli doğalgaz ve petrol ihracatçılarından biri olan Rusya, bu önemli konumunu başka bir devlete kaptırmak istemediği için Hazar Denizi çevresindeki ülkelerin enerji hattı projelerine sıcak bakmamaktadır. 2005 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının faaliyete geçmesi bu bakımdan önemli bir dönüm noktasıdır. Yine aynı yıl Rusya'nın Sözde Ermeni Soykırımı'nı tanıması (Hürriyet Daily News, 2005) politik bir karşılık olarak değerlendirilebilir.

Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'nin ortaklığı olduğu bu proje; Azerbaycan petrolünün uluslararası pazara açılmasında önemli role sahip bir hattır. Ayrıca bu proje ABD tarafından desteklenmiştir. Ermenistan ile Azerbaycan'ın arasındaki sıkıntılı konulardan birisi olan Yukarı Karabağ bölgesindeki düşük yoğunluklu savaş sebebiyle, Azerbaycan-Ermenistan sınırı kapalıdır. Türkiye de Ermenistan sınırını, Azerbaycan ile birlikte ortak politik duruş göstermek için kapatmıştır. Dolayısıyla Ermenistan üzerinden bir enerji hattının geçişi mümkün değildir. Aslında daha az maliyetli projeler yürütülebilecekken, sorunlu ilişkiler sebebiyle Gürcistan geçiş güzergâhı olarak kullanılmaktadır. Kafkasya'daki bu sorunlu ilişkiler yumağı, bölgenin enerji potansiyelinin tam anlamıyla kullanılmasının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Durumun böyle olması Rusya'nın enerji tekelini devam ettirmesine sebep olacağı için, istikrarsızlık Rusya'nın çıkarlarıyla uyuşmaktadır.

Güney Osetya, Abhazya ve Yukarı Karabağ Sorunlarında Rusya'nın takip ettiği politika bunu doğrulamaktadır (Kasım, 2011: 328-329). Türkiye'nin komşularla ''Sıfır Sorun'' politikası çerçevesinde, Ermenistan ile 2010'da bir protokol imzalaması Azerbaycan ile

olan ilişkilerine olumsuz bir etkide bulunmuştur. Rusya, Azerbaycan'ın bu hoşnutsuzluğundan yararlanıp iki yeni doğalgaz anlaşması imzalamıştır. Ayrıca Ermenistan ile Türkiye arasında arabuluculuk rolü oynayan Rusya, bölgede ABD'nin diaspora yoluyla bu konuda inisiyatif almasının da önüne geçmiştir (Minassian, 2010: 7).

Protokolün Ermenistan tarafından askıya alınmasıyla (Radikal, 2010c) sorunlu ilişkiler devam etmiştir. Sonuç olarak Ermenistan-Türkiye yakınlaşması rafa kalkmış; Azerbaycan Türkiye ilişkileri yara almıştır.

Rusya ise Türkiye'nin Kafkasya'da politik ve ekonomik etkinliğini kendisi açısından sakıncalı bulmaktadır. Yakın çevresinde NATO üyesi olan bir ülkenin nüfuzunun artması Rusya'yı rahatsız etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bu bölgeyle tarihi ve kültürel bağının olması, bu durumu perçinlenmektedir. Paris'te 30 Kasım 2015'te gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İklim Zirvesi'nde Vladimir Putin'in verdiği demeç, bölgedeki rekabeti görünür kılmaktadır. Moskova'nın terör konusunda Türkiye ile uzun zamandan beri problemleri bulunduğunu da dile getiren Putin, Kafkasya'daki teröristlerin Türkiye'de bulunduğu ve Rusya'da terör eylemleri düzenledikleri iddiasında bulunmuştur. Türkiye'ye bu konuyu aktardıklarını fakat bir sonuç alamadıklarını da belirtmiştir (Hürriyet, 2015).

Yine 2016'nın Nisan ayında Rusya başbakanı Medvedev, Karabağ'da artan çatışmalarda Türkiye faktörü olduğu suçlamasında bulunmuştur (Milliyet, 2016b). Tüm bu suçlamaların iki ülke arasında yaşanan Uçak Krizi'nden sonra yapılması dikkate değerdir. Vladimir Putin'in başkanlığa 2012 yılı itibariyle dönüşüyle birlikte Rus Dış Politikası sertleşmiş ve revizyonist (İmanbeyli, 2015: 4) hali belirginleşmiştir. Böyle bir hal almasında ekonomik krizin derinleşmesinin etkisi büyüktür. 2008 yılında Gürcistan ile girilen savaşta kendini gösteren bu politika, daha sonra sırasıyla Kırım Krizi ve Suriye'ye müdahale ile keskinleşmiştir. Bu revizyonist politika Batıdan ve komşulardan tepki görmüştür. Azerbaycan'ın genel politikası ise Kırım Krizi'ne sessiz kalmak olmuştur. Ancak Azerbaycan'ın Kiev büyükelçisi Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana olduklarını iletmiştir (Eurasia, 2014). Azerbaycan'ın üst düzey devlet yetkililerinden bu konuya dair herhangi bir tepki gelmemiştir.

Bu sessizlik politikası bilinçli bir tercih olarak değerlendirilebilir. Zira Gürcistan'ın ardından Ukrayna'nın da Rusya'nın hedefi olması, Azerbaycan'ı temkinli bir politika izlemeye zorlamıştır. Gürcistan, Ukrayna ve Azerbaycan'ın dış politikalarının kesişim noktası; NATO'ya ve/veya Avrupa Birliği'ne uyum sağlama hedeflerinin olmasıdır. Dolayısıyla Azerbaycan'ın temkinli bir dış politika takip etmesi anlaşılabilir. Kırım'ın Rusya tarafından 2014'te ilhak edilmesi üzerine Türkiye, Kırım Tatarları konusundaki hassasiyetini daha çok iç politikayı gözeterek düşük perdeden dile getirmiştir. Hatta ABD ve AB'nin tersine Türkiye, Rusya'ya herhangi bir ekonomik veya siyasi yaptırımda bulunmamıştır. Kırım konusunda izlenen bu politika, Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerine atfettiği önemle açıklanabilir. Aynı zamanda 2014 Ağustosunda Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi'nin Hürriyet Daily News'e verdiği mülakatta dikkat çektiği konu önem arz etmektedir. Kırım'da yaşanan krizin Türkiye'nin yararına olduğu vurgusunu yapan bakan, Türkiye'nin Rusya ile ekonomik ve ticari ilişkilerini bu vesileyle kuvvetlendirdiğini söylemiştir (Hürriyet Daily News, 2014b). Sonuç olarak Türkiye'nin Türk-Rus İlişkilerine geleneksel bakış açısı aynı şekilde devam etmektedir. Zira geleneksel olarak Türk-Rus İlişkileri, Türkiye açısından Batı'ya karşı bir denge unsuru ve ikame edilen bir ilişkiler bütünü olmuştur (Özbay, 2011: 63).

Türkiye'nin dış politikadaki önemli konularından biri olan Kıbrıs Sorunu, Türk Rus İlişkileri bağlamında ayrıca değerlendirilmesi gereken bir konudur. Rusya'nın Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile olan ekonomik ilişkilerinin kuvveti, konuyu Rusya'nın yürüttüğü politika açısından Türkiye'nin aleyhine çevirmektedir. Rusya'nın Güney Kıbrıs'taki yatırımlarının boyutunun büyüklüğünün yanında; Rus işadamlarının burayı vergi serbestisi açısından kıyı ülke olarak kullanması bu politikanın kökenlerindendir. Rusya'nın uluslararası arenada ve özellikle Birleşmiş Milletler Konseyi'ndeki Güney Kıbrıs yanlısı tutumu, anlaşılabilir bir durumdur. Ayrıca Rusya, Güney Kıbrıs'ın askeri tedarikçisi konumundadır. Yani Kıbrıs Sorunu da, Türk-Rus İlişkilerinin arka planda kalan sorunlu bir noktasıdır (Fırat, 2012: 472). Son zamanlarda özellikle ön plana çıkan ve Kıbrıs bağlamında şekillenen konulardan birisi de doğalgazın paylaşımı konusudur. Dünya'nın en önemli doğalgaz yataklarından biri olan Doğu Akdeniz doğalgaz yatakları, Rusya'nın doğrudan ilgi alanına girmektedir. Yani Rusya'nın Kıbrıs'a olan ilgisi ve desteğinin dünyadaki statükoyla aynı safta yer alması, enerji politikaları gereğidir. Rusya'nın bu gaz yataklarının paylaşımında etkin olmak istemesi, bölgedeki

askeri ve ekonomik nüfuzunu arttırması sonucunu doğurmuştur. Suriye'deki Rus müdahalesi, yalnızca bir müttefike destek bağlamında yapılmış bir girişim değildir; aynı zamanda Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki askeri üssü olan Lazkiye'nin meşruiyetini kuvvetlendirme ve Rusya'nın enerji politikaları gereği bölgeyi şekillendirmesi amacını taşımaktadır. Suriye müdahalesinden sonra Rusya'nın Suriye'deki ikinci askeri üssünü açması önemli bir stratejik hamledir (Milliyet, 2015c). Rusya'nın Kıbrıs Sorunundaki politikası bütüncül bir değerlendirmeyle anlam kazanmaktadır ve tüm veriler birlikte ele alınmalıdır. Suriye İç Savaşı'nın 2011'de başlamasıyla birlikte Türkiye ile Rusya arasında yeni bir politik ayrılık alanı doğmuş oldu.

Türkiye'nin rejim muhaliflerine destek verdiği bu savaşta; Rusya ise Beşar Esad rejimine destek veriyordu. Başlarda verilen destekler politik iken, daha sonra ekonomik ve askeri boyut kazandı (GRI, 2016). Dolayısıyla tarafların karşı karşıya gelme olasılıkları yükselmiştir. İngiltere, ABD, Kanada ve Fransa askeri koalisyonunun müdahalesiyle sonuçlanan Libya İç Savaşı sırasında söz sahibi olamayan ve bir müttefikini kaybeden Rusya, Suriye'de aynı stratejik hataya düşmemek adına; kendine bir Suriye politikası belirledi. Burada tarihsel müttefiki olan Esad Rejimini destekleyen Rusya, muhalif güçlere karşı girişilen savaşa müdahil oldu. Rusya'dan gelen ilk önemli politik tavır, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde oldu. 2011'de Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye karşı yaptırım uygulanması yönündeki teklife, Çin ile birlikte ret oyu verdi (Guardian, 2011).

Suriye'nin Rusya ile yeniden yakınlaşması, ABD'nin Irak İşgali sonrası 2004'te Suriye'ye uyguladığı ambargo (Sabah, 2004) ile başlamaktadır. ABD'nin Suriye'yi uluslararası terörü desteklemekle suçlaması ve ambargo kararını alması; Suriye'yi Rusya ile ilişkilerini kuvvetlendirmeye itmiştir. Rusya'nın Suriye'deki Lazkiye ve Tartus deniz kuvvetleri üsleri, 2006'da yeni bir savunma anlaşmasıyla Suriye'den kiralanmıştır. 1970'den beri belirli aralıklarla Rusya'nın kullanımında olan Tartus Limanı, yeniden Rusya'ya açılmıştır. Aslında bu girişim, 2017'de kullanım süresi anlaşma gereği bitecek olan Kırım'daki Sivastopol'ün; Ukrayna tarafından tekrar kiralanmayacak olmasıyla ilişkilendirilebilir (Tawil-Kuri, 2010: 182). Yani Rusya ülke dışı askeri üslerinden birisini kaybetme ihtimaline karşılık, yeni bir üs edinmeye girişmiştir. Ayrıca Moskova'nın bu üsleri geri almak istemesi, ABD'nin Polonya ve

Ukrayna'ya yerleştirmeyi planladığı füze kalkanı projesine bir cevap olarak algılanabilir (Tawil-Kuri, 2010: 182). Bu bağlamda Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Suriye rejimine destek vermesi, daha anlaşılır hale gelmektedir. Bu iki müdahale Rusya'nın izlediği değişimci politikaların sonucu olarak kabul edilerek Suriye müdahalesi Rusya'nın uluslararası politik izolasyondan kurtulmak amacıyla giriştiği ve terörle mücadele aracılığıyla meşruiyet kazanmaya çalıştığı bir girişim olarak da yorumlanabilir. Doğu Akdeniz'deki doğalgaz yataklarının paylaşımında söz sahibi olmak isteyen Rusya (Öğütçü, 2015), bunun yanında iç politikaya yönelik bir hamlede de bulunmuştur.

Kırım Krizi sonrası gelen ambargoların ve petrol fiyatlarının düşüşünün yarattığı ekonomik kriz (Dünya, 2014a), Putin'in iktidarını sarsabilirdi; ancak böyle bir müdahale meşruiyeti tekrar kuvvetlendirebilirdi. Rusya'nın Suriye rejimine verdiği desteğin artışına paralel olarak; Türkiye'nin de muhalif güçlere verdiği desteğin artışı, iki ülkenin Suriye politikalarının çelişkisini daha görünür kılıyordu. 2012 yılında Moskova-Şam seferini yapan bir sivil uçak, Türkiye üzerinde bir Türk jeti tarafından inişe zorlandı. Uçağın içinde Rusya'nın Suriye'ye gönderdiği askeri malzemelerin olduğu ihbarı alındığı için böyle bir yola gidildiği açıklandı (AlJazeera, 2012b). Daha sonra bu kargoların içeriğine dair herhangi bir açıklama yapılmadı. Bu olay Türk-Rus İlişkilerinin gerildiğini göstermesi açısından önemlidir. Olayın hemen beş gün sonrasında, bir sivil Ermeni kargo uçağı Erivan-Halep seferini gerçekleştirirken Erzurum'a indirildikten sonra uçağın insani yardım malzemeleri taşıdığı anlaşılmış ve uçuşuna izin verilmiştir (CNN TÜRK, 2012).

Rusya'nın önemli bir müttefiki olan Ermenistan uçağının inişe zorlanması, yine Türk-Rus İlişkileri bağlamında düşünülmesi gereken bir konudur (Barkhudaryants, 2015). Rusya'nın Beşar Esad rejimi karşıtı olan tüm grupları terörist grup ilan etmesi, Türkiye ile olan gerginliği artırmıştır. Türkiye, Rusya'nın 30 Eylül 2015'de başlayan hava harekâtının sivilleri ve muhalif güçleri hedef aldığını iddia etmiştir (AA, 2016). Özellikle Suriye Türkmenleri konusunda hassas olduğunu dile getiren Türkiye, Rusya'nın Türkmenleri de hedef aldığını açıklamıştır. Suriye'de bulunan PYD (Demokratik Birlik Partisi) gibi grupların, Rusya tarafından desteklenmesi de Türkiye tarafında ciddi tepki yaratmıştır. Ayrıca Suriye'nin geleceğinin belirlenmesi amacıyla

toplanmasına karar verilen Cenevre Görüşmelerinde, Rusya PYD'nin de görüşmelere çağrılması gerektiğini savunmuştur (Yeniçağ, 2016).

Türkiye ise bu görüşe karşı çıkmıştır ve PYD'nin de IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) gibi bir terör örgütü olduğunu savunmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2016). Bunun karşısında Rusya'nın Kürt gruplar dışındaki tüm rejim karşıtı grupları terör örgütü ilan etmesi, Türkiye ile Rusya'yı Suriye konusunda karşı karşıya getirmiştir. Rusya ve Türkiye'nin üzerinde söz birliğine vardığı tek konu, bölgedeki en büyük tehlike olan IŞİD'dir. Ancak özellikle Rusya bu örgüt ile mücadeleyi, diğer terör örgütlerinden farklı bir noktada değerlendirmemiştir.

Türkiye ise IŞİD ile mücadeleyi, Ankara ve Suruç saldırıları gibi ülkeye yönelik terör eylemlerinin artmasından sonra yoğunlaştırmıştır. Ancak bu mücadele sınır ötesi harekât şeklinde gerçekleşmemiştir. Uçak Krizi'nin yaşanmasından sonra Türkiye'nin sınır ötesi harekât ihtimali oldukça düşmüştür. Zira ilişkilerinde ciddi bir gerilim yaşanmış ve Suriye'de farklı politikalara sahip olan Rusya ve Türkiye'nin aynı bölgede mücadele etmesi riskli bir durum haline gelmiştir. Bu sebeple ABD ve Rusya, her ne kadar Türkiye bu duruma karşı çıksa da PYD ve YPG'ye destek vermektedirler (Dünya, 2016b). Rusya ve ABD, YPG-PYD'yi vekâleten savaşta önemli aktörler olarak görmektedir. Türkiye ise Kuzey Suriye'de bir Kürt devleti kurulmasından endişe duymaktadır (Sputnik, 2016c). 24 Kasım 2015 tarihine geldiğimizde, Türkiye ile Rusya arasında yakın dönemde yaşanmış en büyük krize tanık olundu. SU- 24 tipi bir Rus jeti, Türkiye hava sahasına girdiği ve uyarılara rağmen ihlale devam ettiği gerekçesiyle; Türk jeti tarafından Suriye sınırı yakınlarında düşürüldü. Gergin olan Türk-Rus İlişkileri bu olay sonrası kopma noktasına geldi. NATO ittifakı üyesi bir devlet ilk defa bir Rus savaş uçağı düşürmüştür (Özlük, 2015: 2). Bu sebeple ÇOPUROĞLU – KARPUZCU 478 2017 NATO açısından da önem teşkil eden bir konudur. Olay sonrası Türkiye, hava sahasının ihlal edildiğini ve angajman kuralları gereği uyarılardan sonra uçağı düşürdüğünü açıklamıştır. Rusya ise ''sırtımızdan bıçaklandık'' ifadesini kullanmıştır. Türkiye'den uçağın milliyetinin bilinmeden vurulduğu ve Rus uçağı olduğu anlaşılsaydı farklı bir tavır alınırdı açıklaması geldi (BBC, 2015c). Bu açıklama Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkilerinde hassas olduğunu belirtmesi açısından önemlidir. Rusya ise Türkiye'nin uçağın milliyetini bilmeme ihtimalinin olmadığı karşılığını verdi (Zete,

2015). İlerleyen zamanlarda Rusya ‘’özür diplomasisi’’ beklentisi içine girdi ve Türkiye’ye yaptırım kararlarını sıraladı. Rusya’nın düşürülen uçağı için özür ve tazminat talebi, Türkiye tarafından meşru hak kullanıldığı gerekçesiyle ilk başta reddedildi. Ancak daha sonra diplomatik bir mektup ile özür dilendi (BBC, 2016d). Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Uçak Krizi sonrası Türkiye’ye ekonomik ve ticari yaptırımların uygulanması için talimat vermiştir. Bunların yanında Rusya, bölgedeki füze savunma sistemlerini kuvvetlendirme çalışmaları başlatmıştır (NTV, 2015). Rus askeri kuvvetleri ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasındaki tüm ilişkiler askıya alınmıştır. Türkiye’nin desteklediği Suriye’deki muhalif gruplara, Rusya tarafından hava saldırıları yoğunlaştırılmıştır (TGRT, 2016).

Diğer bir yaptırım sahası ise turizm olmuştur. Turizm sektörü Türkiye açısından önemli bir gelir kalemidir ve ülke ciddi miktarda Rus turist çekmektedir. Rusya, Türkiye’nin Rus turistler için güvenli bir ülke olmadığı uyarısını yapmış ve turizm şirketleri Türkiye tatil paketlerini iptal etmiştir (BBC, 2015e). Uçak Krizi Türk-Rus ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sürekli çatışmacı bir seyir izleyen Türk-Rus ilişkileri 2000’li yılların başından beri gerçekleşen tarihi yakınlaşmanın kırılma anlarından biri olmuştur. Böylece Türk-Rus İlişkileri olağan seyrine dönmeye başlamıştır. Türkiye ise bunu düzeltilemeyecek bir sorun olarak görmemektedir. Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın kaleme aldığı bir yazıda, konunun kısa süreli bir türbülans yarattığından ancak ilişkileri raydan çıkarmadığından ve Türk-Rus İlişkilerinin yeterli derinliğe sahip olduğunu ifade etmiştir (Kalın, 2015). Türkiye’nin Uçak Krizi’nin çözümüne olan iyimser bakış açısı, Rusya tarafında tam anlamıyla bir süre karşılık bulamamıştır (Milliyet, 2016d). Rusya’nın bu konudaki sert tavrı, Vladimir Putin’in politik refleksleriyle de açıklanabilir. Zira Putin’in siyasi kariyerinde çok kez ani kararlar aldığını biliyoruz. Örneğin Rusya, Güney Akım doğalgaz hattı projesini 2014’te verdiği ani bir kararla bitirdiğini açıklamış ve yerini Türk Akımı projesinin alacağını belirtmiştir. Ancak Uçak Krizi sonrası tekrar Güney Akım projesinin devam ettiğine dair açıklamalar yapılmıştır (AB Haber, 2016). Bu gibi kararlarda ani siyasi refleksler gösterilmesi, kriz sonrası yürütülen politikayı da şaşırtıcı kılmamaktadır. Kriz dönemlerinde devletlerarası ilişkilerin bozulması yalnızca ilgili devletleri değil; halkların da aralarındaki etkileşimi etkiler. Rusya’da yapılan bir anketin sonucuna göre; Türkiye’yi dost olmayan ülkeler arasında görme eğiliminde ciddi bir artış olduğu

görülmektedir (Taşpınar, 2016). İki ülkenin ilişkilerinin önemli derecede zarar gördüğünü halktan yansıyan geri dönüşler doğrulamaktadır. Bu sebeple halkların arasındaki iyi ilişkiye verilen zarar Uçak Krizi'nin en ciddi sonuçlarındandır.

krizlerin bu ilişki üzerinde belirleyiciliği ele alınmaya çalışılmıştır. Özellikle 2004 ila 2016 yılları arasında geçen süre göz önüne alındığında çalışmada elde edilen bulgular Türk-Rus İlişkilerinin genel olarak rekabetçi yapısı olduğu; ancak belirli aralıklarla barış dönemlerine rastlandığı savını desteklemektedir. Elde edilen tespitler ışığında 21. Yüzyılla beraber bu barış dönemlerinden birisini yaşamış olan ilişkilerin, 2015'in kasım ayında Suriye'de bir Türk savaş uçağı tarafından düşürülen Rus jeti ile beraber son yakınlaşma döneminin kırılma anlarından biri gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki bu son barış dönemi daha çok ekonomik ve enerji temelli işbirliği çerçevesinde gerçekleşmiş olduğu sonucuna ulaşarak, söz konusu işbirliğinin politik alana sirayet etmesi tam anlamıyla gerçekleşmemiş olduğu gözlemlenmiştir. Diğer bir ifadeyle iki ülkenin stratejik ortaklığı önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Rusya ve Türkiye'nin takip ettiği dış politika anlayışları; son yıllarda Kafkasya ve Orta Doğu üzerinde ciddi çelişkiler barındırmaktadır. Dolayısıyla iki ülkenin siyasi bir ittifak içinde ortak amaçlar çerçevesinde buluşması mümkün görünmemektedir. O halde Rus-Türk İlişkilerinin daha iyi yürümesi için ekonomik, ticari ve enerji alanlarında işbirliklerinin daha da kuvvetlendirilmesi gerekmektedir.

Ekonomik ilişkilerin daha da kuvvetlenmesi karşılıklı bağımlılığı artıracak, böylece siyasi alanlardaki anlaşmazlıklar sonucu meydana gelecek kırılganlıklar minimuma indirilecektir. Rusya Federasyonu'nun takip ettiği genel politika itibariyle, bu ülkenin komşuları ile iyi ilişkiler içinde olabilmesi mümkün görünmemektedir. Rusya'nın özellikle Putin döneminde takip ettiği değişimci politika, komşu ülkelerin tehdit algısını diri tutacaktır. Bu sebeple Rusya'nın içinde bulunduğu tüm jeopolitik değerlendirmeler realist düşünce teorisi çerçevesinde yapılırsa anlam kazanmaktadır. Zira bu ülke genişlemeci ve güvenlik eksenli bir politika takip etmektedir. Türk-Rus İlişkilerini de bu felsefe üzerinden değerlendirilmeli ve komşu sayılabilecek iki ülkenin sürekli iyi ilişkiler içinde olamayacağı gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti kuruluş ilkeleri gereği batıcı bir dış politika geleneği taşımaktadır. Avrupa Birliği adaylığı ve NATO ittifakının içinde bulunması, bu gerçeği doğrulamaktadır. Son

yıllarda Avrupa Birliği adaylık sürecinin tıkanması ve AKP'nin dış politika anlayışı, köklü batıcı geleneğin dışına çıkılmasına sebep olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Batı'dan uzaklaştığı dönemlerde, Rusya'yı geçici alternatif görmesi yine tarihin devamlılığını göstermektedir. İki devletin de yalnızlık dönemlerinde yakınlaşması, iyi ilişkilerin geliştiği son dönemde karşımıza çıkmaktadır. Tek kutuplu dünya düzeninin sarsılması ve küresel değişimlerin olması da yakınlaşmayı tetiklemiştir. NATO'nun ve 2001 sonrası ABD'nin, Rusya ile iyi ilişkiler geliştirmesi Türk-Rus ilişkilerinin de hızlı ilerlemesi için gerekli ortamı sağlamıştır. Türkiye ve Rusya'nın tek kutuplu dünya düzenine olan muhalefeti, Putin ve Erdoğan'ın yakın ilişkileri ve benzer politik eğilimleri iki ülkeyi yakınlaştıran faktörlerdendir. İki ülkeyi birbirinden uzaklaştıran faktörler ise; ilişkilerin kurucu unsurları gereği ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerin yakın coğrafyalarda çıkar çatışmasına girmesi, ilişkilerin derinleşmesine izin vermemektedir. Türkiye ve Rusya yakın politik ilişkilere girmeye başladığında, sorunlu alanlara temas edilmeye başlanmaktadır. İşte bu yüzden Rusya ile Türkiye ekonomik, ticari ve enerji alanlarındaki işbirliğini derinleştirmesi ve politik zemindeki anlaşmazlıkları kontrol altında tutması gerekmektedir.

SONUÇ

Yakın zaman içerisinde gerçekleşen ticaret ve ekonomi dünyasındaki küreselleşme ve hızlı teknoloji çağının getirileri ile birlikte ülkeler arasındaki ticari kimlikler ve ilişkiler değişime uğramıştır. Ticaret dünyasındaki çok uluslu yapı, ortak girişimler ve yatırımlar dolayısıyla ülkelerin siyasi ilişkilerini dahi belirleyen yeni bir ülkeler arası ilişki zemini oluşmuştur. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik tek yönlü ilişkilerin konumu her ne kadar önemli olsa da genel anlamda ilişkilerin yapısı birçok unsuru da içine alabilen bir forma sahiptir. Yatırımların hem yurtiçi hem de yurtdışı taraflarının yanı sıra yabancı odaklı yatırımların da büyük bir önem taşıdığı görülmektedir.

Rusya Federasyonu'nun genel çerçevesine bakıldığında, süreç içerisinde birçok yönetim şekli değişme uğramıştır. Buna rağmen ülkenin özellikle doğal kaynaklarının değerli ve önemli yapısıyla ticarini bu kulvarda ilerletmiş ve ülkesinin gereksinimlerine ve çıkarlarına dayalı ticari taleplerde bulunmuştur. Sovyet Rusya'dan Rusya Federasyonu'na geçiş sürecinde yaşanılan olumsuzlara rağmen kısa sürede kendisini toparlamış ve günümüzde dünyanın 8. en iyi ülkesi olarak konumunu belirlemiştir. Coğrafi konumu itibariyle de pek çok avantaja sahip Rusya Federasyonu, hammadde, maden ve doğal kaynaklar açısından zengin bir yapıda olmasıyla dünya ticaret sistemi içerisinde önemli girişimler içerisinde bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin genel tablosuna bakıldığında, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyeti'ne geçiş döneminde sıkıntılar yaşanmış daha sonrasında kendi ekonomik ve ticari yolunun yavaş yavaş rayına oturtmaya çalışmıştır. Bazı dönemlerde yaşanılan krizler dışında ithalat ve ihracat alanlarında önemli adımlar atmıştır. Rusya Federasyonu ile arasındaki eski zamanlardan gelen ilişkileri, kimi zaman çatışmalı kimi zaman uzlaşmacı yapıda olsa da genel olarak birbirlerinin ticari anlamda güçlenmelerinin önünü açmışlardır. Gelişen zamanla Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği'nin ticari ve ekonomik açıdan oluşturdukları anlaşmalar, girişimler, anlayışlar, çözümler ve

mevzuatlar ile birlikte ülkelerin ticari kimlikleri daha belirgin hale gelmiş ve ilişkiler daha kolaylaşarak hızlandırılmıştır. Rusya, birtakım gıda ve temel tüketim ihtiyaçlarını Türkiye'den sağlayabilirken, Türkiye ise en önemli ithal mal olarak doğalgazı Rusya'dan edinmektedir. Bu şekilde her iki ülkenin ihtiyaçlarına göre birbirlerini belirledikleri ve konumlandırıldıkları ticari unsurlarından anlaşılabilmektedir.

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin köklü olmasıyla birlikte her ülkede bulunan diğer ülkenin vatandaşlarının yoğun popülasyonu da ticari ilişkilere hız kazandırmakta ve birtakım paralel ve kolaylaştırıcı hareketlerin varlığında bile söz edilebilmektedir. Bu ülke arasındaki birbirlerinin çıkarları ve ihtiyaçlarına göre ikili alım hareketleri gözlenebilirken, bazı durumlarda yabancı misyonların aracılığıyla birtakım ticari etkileşimlerin de varlığı ortadadır. Genel olarak yabancı ve diplomatik misyonların yönelimleri iki ülke arasındaki doğrudan yabancı yatırımların temelinde bulunmakta ve ekonomik çizginin bu yatırımlar doğrultusunda çizildiği görülmektedir.

KAYNAKÇALAR

Akgün, F., (1999). Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye Rusya İlişkilerine Etkileri.

Akın T. (2013). Türkiye Cumhuriyeti-Rusya Federasyonu Dış Ticareti: Rusya Pazarı ve Güney Rusya Bölgesi İş Potansiyeli Araştırması, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.

Aktaş, N. (2017). Türk Dış Ticaret Sistemi ve Yapısının İncelenmesi İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Akyol, M. (2016). Türkiye'de Yabancı Doğrudan Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay.

ASAM, (Çevrimiçi), http://www.turksam.org/tr/a1311.html 13.06.2017

Ashley, R. K. (1984). The Poverty of Neorealism, International Organization, Vol.38, No.2, 225-286.

Ateş, D. (2008). Gerçeklik, Anarşi ve Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 4, No.15, 39-60.

Ay Ö., (2006). Amerika Birleşik Devletleri-Türkiye İlişkileri Bağlamında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Süreci ve Uluslararası Siyasal Sistem Analizi, Avrupa Birliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.

Azizov E. (2008). Rusya Federasyonu Yabancı Yatırımlar Federal Kanunun Türkiye Cumhuriyeti Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile Karşılaştırılması, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Bal, İ. (2006). Türk Dış Politikası'nın Ana Hatları, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler, Ed., İdris Bal, 1. Baskı, Lalezar Kitabevi, Ankara.

Barnett, M., (1999). Culture, Strategy and Foreign Policy Change: Israel's Road to Oslo, European Journal of International Relations, Vol.5, No.1, 5-36.

Barnett, M.,(2002). The Israeli Identity and the Peace Process: Re/creating the Un/thinkable, Michael Barnett and Shibley Telhami (Eds.), Identity and the Foreign Policy in the Middle East, New York, Cornell University Press, 58- 87.

Berktay F., (2009). Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, Der. Hatice Birsen Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 48-114.

Bilge S., (1996). Milletlerarası Politika, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.

Bilge, A. Suat, Güç Komşuluk Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920–1964, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara 1992.

Cenk Şen, "Stalin Döneminde Türk Sovyet İlişkileri (1923-1953)", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta-2006.

Çağla C. (2007). Mill, Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Çağla C., (2007). Tocqueville ve Özgürlük, İstanbul: Belge Yayınları, 1. Baskı.

Çolak Ş. (2013). Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü Üyeliği ve Türkiye Üzerine Etkileri, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çağatay Benhür, "1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma", Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi.

Davutoğlu, A., (2002). Stratejik Derinlik, 9. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.

Dinler, Z., (1997), İktisada Giriş, Üçüncü Basım, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

Ebeling R.M., (2007). Özgürlüğün Ekonomi Politikçisi, Liberal Düşünce Dergisi, çev. Seval Yaman, C. 12, Nu. 45-46.

Efegil, E. ve Musaoğlu, N. (2009). Rusya-Avrupa Birliği Ekseninde Türkiye'nin Enerji Politikasının Analizi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, (1): 29-43

Erdoğan M., (2006). Aydınlanma, Modernlik, Liberalizm, Orion Yayınları, Ankara

Fırat G., (2004). Mavi Akım: Avrasya'da Çözümsüzlüğün Öyküsü, Metis Yayınları, İstanbul Mensur Akgün, Aydın Turan, Türkiye-Rusya _ilişkilerindeki Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri, TÜS_AD, Yayın No: TÜS_AD-T/99-264, _İstanbul, Haziran 1999, s.85

Gönlübol M., Ülman H., (1996). Türk Dış Politikası'nın Yirmi Yılı 1945–1965, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C XXI, Sayı 1.

Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953).

Halis Ç., (2007). Çağdaş Siyasal Akımlar, Orion Yayınları, Ankara.

Hasanov R. (2005). Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na Yaptığı Doğrudan Yabancı Yatırımlarına İlişkin Genel Bir Araştırma ve Türk Bankacılık Sektörü Yatırımlarının Karşılaştırmalı Performans Analizi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Heywood A., (2007). Siyaset, Editör: Buğra Kalkan, Adres Yayınları, Ankara.

Heywood A., (2011). Siyasi İdeolojiler, Editör: Buğra Kalkan, Adres Yayınları, Ankara.

Kamel A., (1999). II.D.S. Bitiminden Günümüze Kadar Türk Rus İlişkileri, Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç, (Yayına Hazırlayan İsmail Soysal), Ankara 15-17 Ekim Sempozyumuna Sunulan Tebliğler, Ankara, AKDTYK TTK Yayınları.

Kamuran Gürün, Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953), TTK yay., Ankara 1991.

Kerem A., ve Sabit A., (2006). Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açıdan Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkinler, _TO Yayını, İstanbul.

Kirişçi K., (2009). Türkiye Daima Kendisini AB'ye Yakınlaştıracak Politikalar İzlemelidir, Mülakatlarla Türk Dış Politikası I, Ed., Habibe Özdal ve diğerleri, 1. Baskı, Ankara, Usak Yayınları.

Korkmaz D. (2007). Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği İlişkilerinin Üç Temel Belge Çerçevesinde İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Korhan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari ve Ekonomik İlişkileri Üzerine

Köker L., (1992). Demokrasi Üzerine Yazılar, İmge Kitabevi, Ankara.

Krendeleva M. (2015). Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasındaki Dış Ticaretin Sektörel Analizi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri, (Erişim) http://www.kulturturizm.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF2B81939 D5B60AFAFFDE13C621852F44, 18.06.2017

Legasova, L. (2016). Türkiye-Rusya Ticareti ve Ticarette Tataristan'ın Rolü Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Temmuz.

Matthew S., ve Adnan V., (2004). More Turkish Bypass Options Proposed Bosphorus Key Parameters of Planned By-passes: Transneft Plan Competitive on Cost, Cambridge Energy Research Associates, Massachusetts.

Mithat R., (2006). Bölgemizde Enerji Kaynakları ve Türkiye'nin Enerji Stratejisi, Enerji Sempozyum Bildirisi.

Moiseyenko E. (2009). Türk-Rus Ortak Enerji Politikaları ve Ekonomik Etkileri"İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Morgenthau, Hans J. (1967). Politics Among Nations The Struggle for Power and Peace, New York, Alfred A. Knopf.

Murat B., (2004). Türkiye ve Çevresindeki Enerji Kaynakları ile Ulaşım Yollarının Ulusal Güvenliğe Etkileri, Dünya ve Türkiye'deki Enerji ve Su Kaynaklarının Ulusal ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul.

Neslihan A., (2006). Boğazları Devre Dışı Bırakan Alternatif Boru Hatlarının Değerlendirmesi, İzmir Ticaret Odası.

Odaman S. (2007). Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği ve Türkiye Bağlamında Şeker Sektörünün Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Oktan, Özden, Z., (2010). Türkiye Suriye İlişkilerinde Ekim Krizinden Ortak Kader Anlayışına Geçiş Sürecinin Bir Analizi, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, Der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efegil, Nobel Yayınları.

Olga S., (2008). Rusya Türkiye Turizm Ekonomisi İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Oran B., (1970). Türkiye'nin Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri 1939- 1970)", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. XXV, Sayı 1.

Özberk, N. (2010). İhracat ve Yatırım İçin Diplomasi: Türkiye'nin Ticari Diplomasi Uygulaması İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ryan A., (2012). The Making Of Modern Liberalism, Princeton University Press, First Published, New Jersey.

Saatçioğlu, C., (2001): Dış Ticaretin Önündeki Engeller Ve Çevresel Kriterler ile Dış Ticaret İlişkisi, http://www.dtm.gov.tr /dtmadmin /upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/engeller.doc , (13.06.2017).

Sander O., (1998). Türkiye'nin Dış Politikası, Der. Melek Fırat, İmge Kitabevi, Ankara.

Seaman John W., (1978). L. T. Hobhouse and the Theory of "Social Liberalism"", Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique, Vol. 11,No. 4 pp. 777 801.

Seydi, S., (2006). Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Ed. Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, Ankara.

Sezer, D. B., (1999). Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin İttifaklar Politikası, (Yayına Hazırlayan: İsmail Soysal), Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç, Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler, AKDTYK TTK Yayınları, Ankara.

Sinan O., (2007). KE_ Zirvesinin Ardından: Türk-Rus İlişkilerinde Enerji Temelli Rekabet Sinyalleri.

Soysal İ., (1997). Soğuk Savaş ve Türkiye Olaylar Kronolojisi 1945-1975, 1. Baskı, İstanbul, İsis Yayıncılık.

Sönmezoğlu, F., (2000). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Spragens T., (1984). The Modern Liberal Theory of Man by Gerald F. Gaus, Political Theory, Vol. 12, No.1 pp. 127-130.

Şener D. (2015). Dünya Ticaret Örgütü Çatısı Altındaki Düzenlemelerin Küreselleşmeye Katkısı, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Şen, "Stalin Döneminde Türk Sovyet İlişkileri (1923-1953)"

Şimşek, M., (2003). İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri İle Analizi, 1960–2002, D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi Cilt: 18 Sayı: 2, ss:43- 63

Tahirler S. (2016). Uluslararası Ticarette Türkiye-Rusya İlişkileri ve Taşımacılık, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Turan, A. (2010). Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi. *Bilge Strateji*, 2(2): 43-73.

Tuğba Korhan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Türk-Rus Ticari Ve Ekonomik İlişkileri Üzerine", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Journal of Social Sciences, 2012-I/24

Tüzün, S., (2006). İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Dönemi Türk Dış Politikası, Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Ed., Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu, Anı Yayıncılık, Ankara.

Waltz, K. N. (1986). Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics, Robert O. Keohane (Eds.), Neorealism and its Critics, New York, Columbia University Press, 322-346.

Waltz, K. N. (1959). Man, the State and War, New York, Columbia University Press.

Waltz, K. N. (1979). Theory of International Politics, California, Berkeley, Addison-Wesley Publishing Company.

Waltz, K. N. (1990). Realist Thought and Neorealist Theory, Journal of International Affairs, Vol.44, No.1, 21-37.

Yamak, R., (2005). Korkmaz, A., Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi,Sayı:2, ss. 11-29

Yorgo K., (2007). Putin: Burgaz-Dedeağaç Petrol Boru Hattıyla Çeşitlilik Sağlandı, Radikal, (Çevrimiçi), http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=215695, 13.06.2017